

TWAR

Mühlbacher se zhrží. „Takhle to nemůžete dělat,“ radí. „Lidi nezajímá minulost, nezajímá je bilancování. Lidi zajímají vize, žádné rozebírání minulosti.“ Rakouský politik svým českým kolegům doporučuje co nejmenší počet stěžejních bodů volebního programu. Žádné velké detaily, kterým by většina laiků stejně nerozuměla.
Marek Kerles, Lidové noviny

12 Toto číslo vyšlo s podporou hlavního města Prahy
1998

LITERÁRNÍ OBŤYDENÍK

11. června

14 Kč

Karel Hlaváček: Jsem socialistou, anarchistou či subtilním aristokratem

V á c l a v T o m e k

Jméno, které pro mě kdysi představovalo pojem z dějin české literatury, z české poezie konce 19. století, se pro mne začínalo stávat nejprve konkrétním, pozemským, když jsem se setkal s hrotem básníkovým v Praze-Libni (na hřbitově Na Korábě).

Později, při práci na českém anarchismu, při listování anarchistickými kalendáři z přelomu století, *Novým kultem* a *Moderní revuí*, a zejména pak při přípravě samotné knihy, při výběru obrazových dobových příloh a ilustrací se pro mě jméno Karla Hlaváčka naplňovalo stále více dílem a nedělitelně s ním postupně i životním osudem. Při vyhledávání jeho kreseb a při identifikaci dalších, nesignovaných přitahovalo mě stále silněji nahlédnout blíže do osudu člověka, k místům jeho života a tehdy znovu pohlédnout na jeho dílo, ponořit se do svědectví jeho poezie, dotknout se jeho osudu. Tehdy se domnělá vrstva jednoho století jako by ztenčila. Jako by zcela zprůhledněla ona clona uplynulého času. Jako bychom byli sami předtím navrstvili tu clonu času, clonu opomíjení, každodenních starostí, lhostejnosti, zapomnění. A přitom, když chceme a nahlédneme, jsme udiveni, jak dílo trvá, děje se, jsme udiveni, jak nás rozechvívá - času navzdory, anebo skrze ten čas, clonu tak tenkou, průhlednou. Avšak tady odtud tam, skrze ni nám nelze sáhnout ke změně, ku pomoci, k proměně osudu, dílo a osud zůstávají nedotknutelné, ale odtamtud k nám je clona času prostupná, ale odtamtud, již určujeme sami. Dílo na nás působí, děje se v nás a životní osud autora nás rozechvívá.

Nahlédneme-li osud Karla Hlaváčka ze zpětné perspektivy dneška, prizmatem tragického osudu jeho mladého sotva čtyřia dvacetiletého života, otevře se nám jeho výpověď mnohem autentičtěji. Tehdy můžeme rozpoznávat, co bylo u Karla Hlaváčka dáno dobovou náladou a viděním dekadence,

tedy nakolik jí vycházel vstříc a jakou měrou mnohem více jeho duch, jeho životní a psychická konstituce rezonovala s dobovou náladou konce století, nakolik se opravdovost jeho básnické a výtvarné výpovědi setkávala s dekadencí.

Je tedy na nás, jakou měrou pohlédneme skrze clonu času, jak se bude dílo dít, jak ho budeme zakoušet. A skutečnost jakéhosi autentického setkání, doteku se světem Karla Hlaváčka prostřednictvím jeho poezie, jeho kreseb i životního osudu může být strhující. Tehdy se zdánlivá dobová dekorace temných, sevřených nálad, černých, pustých krajín, mdlých večerů, měsíčních či horečnatých nocí, studené tmy, vyhaslých pohledů, smutku prchajícího lidskému slovu ukazuje být zakoušenou úzkostí, zakoušenou skutečností.

Nechtějme (ba ani nemůžeme chtít) klást předem na dílo umění nárok, aby bylo svědectvím pouze empiricky zakoušené skutečnosti, zkusme však nahlédnout pod zdánlivou dobovou ornamentaci, s níž Hlaváčkova tónina souzněla, s níž jeho vidění rezonovalo, již však dalece přesahovalo svou hloubkou a opravdovostí. Tehdy můžeme spatřit, že v tomto souznění a přesahování vzniklo dílo jedinečné hodnoty v dějinách moderního českého umění. Tragická osudovost a umělecká hodnota se vyjevují ve svém propojení jako ojedinělý zjev nepřehlédnutelného významu na samém konci 19. století.

Krátký, vnitřně však pozoruhodný život Karla Hlaváčka - napjatý mezi 29. srpnem 1874 a 15. červnem 1898 - je spojen s Libní jako samostatnou obcí na okraji Prahy, v níž se svými rodiči a pěti sourozenci žil, a současně s Karlínem, kde studoval reálku, a posléze se samotnou Prahou, do jejíhož studentského života vstoupil jako mimořádný posluchač francouzštiny a francouzské literatury na Karlově univerzitě, a zejména

pak s pražským literárním a výtvarným životem, k němuž se hlásil. Výtvarný talent a zájem o výtvarné umění provázely jeho literární činnost. Tento zájem ho přivedl i do výtvarného kursu na uměleckoprůmyslové škole.

Seestra Klára po letech vzpomíná, jak rád navštěvoval libeňské historické památky, libeňský zámek, zámeček na Bulovce i zámeček na Šilbochu. „Bydlili jsme blízko, v č. 269 u „Havláku“. Když byla roku 1884 zřízena v Libni sokolská jednota, „Karel byl mezi prvními, kteří se přihlásili jako cvičenci“, píše sestra Klára. „Byl sokolem tělem i duší a zemřel ve funkci náčelníka Sokola libeňského,“ píše v rukopisných vzpomínkách Klára Hlaváčková. Do c. a k. české vyšší reálky v Karlíně byl zapsán roku 1886, absolvoval ji roku 1892. Hlaváčkovu zapojení v Sokole přineslo také články do stejnojmenného časopisu k různým příležitostem i příspěvky a redigování sborníku ke třetímu všesokolskému sletu. Absolvoval i cvičitelský kurz a stal se také funkcionářem, roku 1894 místonáčelníkem Sokola libeňské tělocvičné jednoty. Literárním plodem a svědectvím jeho raných uměleckých začátků a zároveň jeho působení v Sokole na počátku devadesátých let byla sbírka *Sokolské sonety* (1894), v níž se pokusil spojit myšlenku sokolství s filosofií a náladou moderní dekadence (J. Karásek ze Lvovic). Jeho rané básně se objevily i v moravských časopisech *Vesna* a *Niva*.

V roce 1894 začal spolupracovat s nově založeným časopisem *Moderní revue*, který řídil Arnošt Procházka a s nímž spolupracoval Jiří Karásek ze Lvovic, k nimž si Karel Hlaváček postupně vytvořil blízký vztah. Do *Moderní revue* posílal básně i prózy, mezi nimi poslal již i vydané Sokolské sonety. Ty však vyvolaly kritickou reakci Arnošta Procházky. Po několikerém seškrtnutí, na naléhání Karáskovo, že Hlaváček již dávno překonal toto své literární období, uveřejnil Procházka pouze poslední řádku své původní kritiky, jakési napomínající oslovení: „Příteli !!!!! - - - - -“. Hlaváček se to však natolik dotklo, že se na několik měsíců odmlčel. S *Moderní revuí* spolupracovali mladí literáři, jako např. S. K. Neumann, Antonín Sova, Miloš Marten, Karel Kamínek a další. „Byli jsme tehdy v *Moderní revuí* nejen aristokraty, ale také anarchisty. Rozumí se, že v teorii,“ vzpomíná Jiří Karásek.

Zvláštní místo v životě Karla Hlaváčka zaujal milostný vztah k Marii Balounové, který zčásti jakoby paralelně provází jeho literární peripetie a životní osud - a to nejen (Pokračování na straně 4)

OBSAH:

Knihy o pražských čtvrtích

Fišer a Seidl,
dva pražští
knihkupci

Marie Hořínková
o Kanálce

Rozhovor
s M. Kovářikem

Carské poselstvo
v Praze

Masaryk očím
Prahy vzdalovaný

Devadesátiletý
Spolek českých
bibliofilů

Václav Kahuda

Odpadní roury se zalykají pěnou ze zubní pasty, vypadané plomby a močové kameny cinkají v litinovém potrubí. V sifonu vany, pod křížkem z umělé hmoty, je vzpříčená sponka a na ní visí a v kalné vodě se zmítá smotek vlasů a sajrajtu. Bubřící maglajz, plný puchu a svináčin. Stačí trochu zahřát a po chvíli se začne rodit záporný, tmavý život. Nejdřív to vypadá jako larva potápníka, červ s kusadly. Pak tomu narostou nohy a už je z toho tučný pulec, ba přímo rak. A jednoho dne, když slečna si na bobekku bude vymývat kloaku, ozve se mohutné zabublání, pak to řhne - a velké, krhavé oko vesele zašilhá pod cedníkem. Skrz žmolky cupaniny a chlupů.

Tu rozskočí se odtok a do bělostné koupelny se vsouká velký mokřý kozel. Ořepe se jako pes, rozchechtá se jak v opeře a opět zmlkne. Podívá se děvčeti do očí a ty oči jí podemele. Svoji kozlečinou. Páč mu přitom vyjede z černých chlupů baňatá, palčivě zanáčená pyje.

Zamektá či přímo zaburácí: „...Holka, ty máš z prdele štěstí...“

A už. Už jde po ní. Lačně pije z jejích vnaď. Krade jí hubičky mlsnou tlamou. Chce utéct, černohorka, však cosi, jakási síla jí paže ochabuje. Něco v ní. Její lekninovitost přímo žadoní, ba přímo úzkostlivě řve. Oči těkají, jezdí po stropě. Ohybná tlama jede fialovým jazykem po kůži. Dře jak smírek. „...úh, ...hajs!“ Ohnul ji, do růžové, ustrašeně se cukající řitky vrazil štětinatý prst, pařát s černým nehtem. Vrazil jak špunt. A: „...hují!“ a „...fest!“

Originál exot, fakt že jo. Ten jí to udloubne, neměj péči. Pocítí ledové, pálící krůpěje. Andělské sémě.

Tak bacha na ten sifon.

(Z knihy *Exhumace*, kterou v edici *New Line* nedávno vydalo nakladatelství *Petrov*)

Návraty domů

Pro české exulanty či emigranty bylo téma domova vždycky tématem základním a nezastupitelným. Jak jsme si uvědomili na jednom z květnových „sudých čtvrtek“, které v podkroví Valdštejnské jízdárny pravidelně pořádá PEN klub, je to téma hluboké a přetrvávající, a to v době, kdy těmto lidem dávno už nebrání hraniční závora.

Na literárním podvečeři s názvem *Návraty vystoupili dva exiloví autoři* (na snímku *Dany Mojžíšové*): Viola Fischerová četla ze své básnické sbírky *Dívoké dráhy domovů* (vydá v září TORST) a Jaroslav Vejvoda z teprve chystaného rukopisu *Noční jezdci*. Aniž by se spolu domluvili, oba tak vnesli mimo jiné i hořký hlas těch, kdo se po letech s touhou vrací, ale domov se zpěčují stát se znovu jejich domovem.

Další pořad byl věnován korespondenci Maxe Broda a Franze Kafky v překladu Hany Zantovské s úvodním slovem Eduarda Goldstücker. 11. června bude číst Jiří Hanák z *Michaila Bulgakova* v překladu Aleny Morávkové a 18. června Jindra Tichá a Zdena Hardbolcová z *Tiché knížky Sametový rozvod*.

Korespondenční literárněvědná akademie

Tvar se rozhodl zpopularizovat některé stěžejní poznatky literárněvědné bohemistiky zábavnou formou celoročního kvízu. Počínaje číslem 4 přinášíme na této nebo vedlejší straně vždy jednu otázku; správné rozluštění vychází pokaždé až v dalším čísle. Každý, kdo v průběhu kvízu pošle odpověď na nejnověji otáčenou otázku, je automaticky přijat za studenta korespondenční akademie Tvaru. Jeho úkolem je zodpovědět co nejvíce z otázek, které budou následovat. Odpověď může mít strohou podobu (příklad: „Na otázku č. 11 odpovídám a.“). Ten student, který odpověď rozvede úvahovou formou, může počítat s odpovědí-písemnou konzultací odborného lektora akademie, a to především tehdy, bude-li se mylit. Kvíz má soutěžní charakter, premianti akademie budou slavnostně vyhlášeni v posledním čísle ročníku 1998. Vítězem se stane ten, kdo bude mít nejvíce správných odpovědí (vyplatí se tedy vstoupit do soutěže co nejdříve, a ne první odpověď stále odkládat a odkládat). Každý student, který odpoví alespoň jednou a trefí se, dostane na závěr oficiální certifikát o absolutoriu akademie, opatřený razítkem Tvaru. Na vítěze čekají hodnotné ceny, např. velmi hybní Pegasové.

9. Přiřaďte ke jménům autorů správný název díla:

Božena Němcová - Margita
Václav Hons - Petra
Vlasta Javovická - Karla
Karel Hynek Mácha - Barunka
Antonín Zápotocký - Lucinka
Vojtěch Čech - Marinka
Ivan Kubíček - Kateřina
Vladimír Klevis - Jana
Ema Řezáčová - Alexandra
Olga Scheipflugová - Eva

Své odpovědi zasílejte poštou nebo faxem na adresu redakce, Tvar, Na Florenci 3, 112 86 Praha 1, fax 02/2823535. Akceptována bude pouze zásilka podaná či odeslaná nejpozději v den, který předchází datu vydání následujícího čísla Tvaru. Odpověď nezapomeňte opatřit svým jménem, podpisem, adresou, případně telefonním číslem; na obálku, poštovní lístek či faxovou zprávu čitelně připište heslo soutěže: AKADEMIE 98.

Ceny nejsou právně vymahatelné.

Cena Jiřího Ortena

Zastupitelstvo Hl. m. Prahy, nakladatelství Mladá fronta a Kolegium pro podporu nezávislé vědy, umění a vzdělání vyhlásily 12. ročník Ceny Jiřího Ortena, která byla již udělena Zuzaně Brabčové, Martinu M. Šimečkovi, Petru Placákovi, Tereze Boučkové, Vítu Kremličkovi, Jaromíru Pízlvi, Michalu Vieweghovi, Jaromíru Typltovi, Petru Borkovci, Boženě Správcové a Janu Jandourkovi. Cena se udílí za prozaické či básnické dílo napsané v českém jazyce, přičemž autorovi nesmí být v době jeho dokončení více než 30 let. Nominaci mohou podat nakladatelé, redakce časopisů, deníků, rozhlasových či televizních stanic, veřejné knihovny. Podmínkou je knižní (třeba chystané) vydání díla nebo časopisecké otištění podstatné části během posledního roku. Uzávěrka je 26. 6. Přihlášená díla nutno odevzdat v pěti kópiích do sekretariátu nakladatelství Mladá fronta, Chlumova 10, 130 00 Praha 3.

Šrámkova Sobotka

V prvním červencovém týdnu se bude konat 42. ročník Šrámkovy Sobotky, tentokrát s tématem *Mateřština a historie*. Program festivalu bude součástí oslav 500. výročí povýšení Sobotky na město. Stalo se tak v den sv. Bartoloměje (24. srpna) 1498, kdy král Vladislav Jagelonský privilegium vyhověl žádosti pana Jana ze Šelberka. V 17. století byl nad městečkem postaven zámek Humprecht, který se stává symbolem města a kraje.

Narodila se tu i žila řada osob vskutku významných, nejen Fráňa Šrámek. Účastníci budou letos vzpomínat i na PhDr. Jaroslava Šimůnka, který přišel mezi organizátory festivalu v 70. letech jako pracovník nakladatelství Albatros. Přiváděl sem spisovatele, výtvarníky i literární vědce a tím se významně podílel na vysoké úrovni

odborných seminářů. Svou studii *Ruralisté z Českého ráje* zahájil v r. 1993 Knihovničku Českého ráje. Letos v dubnu byl pochován na soboteckém hřbitově.

ALEŠ FETTERS

Blahopřání TVARu

Antonínu Jirotkovi, Františku Uhrovi a Janu Kufákovi k prvnímu, druhému a třetímu umístění v ceně *Havran*. Janu Cimickému a Zdeňku Volnému k *Ceně Jiřího Marka*.

Oznámili TVARu

• **Divadlo Jiřího Srnce** zve 11. 6. v sále Divadla Komedie (Jungmannova 1) ve 20.05 na premiéru hry *Labýrint*. Bude to premiéra světová, protože soubor s ní ihned začne jezdit po světě. Šanci tedy máme u nás pouze jednu!

• **Obec spisovatelů** pořádala ve dnech 14.-17. 5. *Poděbradské dny poezie* a 28.-30. 5. v Rychnově nad Kněžnou konferenci *Lidové noviny a Karel Poláček*. 11. 6. přispěje k brněnské tradiční *Lodi literátů* a ve dnech 19.-21. 6. k 3. ročníku soutěže *Literární Varnsdorf*. 25.-27. 6. spolupřádá *Slovensko-české diskusní literární setkání* v Levoči, které bohužel vyklouje ze *Středoevropským setkáním spisovatelů* zemí bývalého rakouského mocnářství v Luhačovicích. Na organizaci se podílí i PEN klub, za podpory PHARE.

• **Otrokovická knihovna** přišla za loňských povodní o 30 tis. knih. 20 tisíc se podařilo během roku nahradit, ostatní stále chybí. Především není dost prostředků na nákup hodnotné poezie.

(KLA) rozhoduje jedině věc: zda jste ochotni ztotožnit se s jejím krédem: NENÍ DŮLEŽITÉ VĚDĚT, ALE CHTÍT VĚDĚT! Ostatně, kdopak ví, kolik je nám, lektorům a organizátorům KLA. - Vsadíme se, že v tuto chvíli čekáte další výmluvy, proč tabulku Ligy Bystrých Pegásků (LBP) otiskneme až příště. Nedočkáte se. Zde je.

Nejprve definici. Bystrý Pegásek - premiový bod, udělováný za výjimečný důvtip, píli či znalost, prokázanou při řešení jedné otázky. Teoreticky může každý student získat tolik Bystrých Pegásků, kolik je soutěžních kol. Prakticky - při tvrdých nárocích, které na vás klademe - se to nepovede nikomu. Zároveň, to si vám přiznáváme, rozdělíme Bystré Pegásky tak trochu od boku. My, organizační pracovníci, dáme prostě jednou za čas hlavy dohromady s lektory - a bez jasných kritérií, bez míření: pal - tomu ano, tomu ne, tomu víc, tomu méně, tomu nic. Někdy neodměníme ani pětistránkový snaživý dopis, zato jedinou pěknou metaforou, jindy nás zase víc než obzornost dojme vaše píle; Pegáska může získat i repetent, který odpovídá a odpovídá a stále vedle, přitom ovšem kouzelně, zatímco premiant, ať je tou dřinou zpozený, jak je zpozený, utře píp-píp-píp-píp.

Pořadí LBP po osmi kolech

Václav V., Lány	5	Hana T., Písek	1
Livia N., Český Těšín	4	Eva K., Šternberk	1
Drahomíra V., Jaroměř	3	Ludmila J., Písek	1
Marcela A., Orlová	2	Lukáš F., Morávka	1
Eduard K., Praha 2	2	Pavel S., Brno	1
Renata B., Praha 6	1	Jiří G., Rapotín	1
Kateřina B., Praha 8	1	Jan N., Brno	1

Teď se na nás asi zlobíte (všichni kromě Václava V., Lány). Ale ještě najdeme do prázdnin místo na tabulku *objektivního* hodnocení podle správnosti odpovědí a píle (počtu kol, jichž jste se zúčastnili). Dnešní LBP skóre vyjádřilo jen část vašeho postavení mezi ostatními studenty, pozici na ryze *subjektivním* žebříčku, ovlivněném faktory, o nichž jsme se až stydíme mluvit. Jen příkladem: zpočátku jsme si dávali stranou dopisy, začínající slovy „Mám vás moc ráda...“. Uvažovali jsme nad nimi dokonce o zavedení Bystrého Pegáska* (s Hvězdičkou). Po velkém boji jsme však svůj narcismus částečně zpacifikovali, samostatnou skupinku těchto odpovědí rozptýlili mezi dopisy a lístky ostatní a slíbili si svatosvatě, že na první větu vždy zavřeme oči. Kontrolovat se však, to chápeme, navzájem nemůžeme - kdo přistihne druhého, má sám oči otevřené. Návrhy přizvat notáře zatím narážejí na rozpočtové možnosti naší a vaší Korespondenční literárněvědné akademie. Ale o tom nechceme mluvit, o tom mluví každý. My si své balíčky pereme doma.

Spisovatelé - členové PEN klubu mezi sebou sbírají literaturu, jíž by pomohli mezery doplnit. Kdo se chce přidat, bude vítán, nicméně mělo by jít o dary, nikoli o šanci zbavit se nepotřebného.

• **Knihkupectví Fišer** zve na autogramiádu *Josefa Jařaba*, který bude 11. 6. v 17.00 podpisovat knihu *Večerní rozmluvy*.

• **Knihkupectví Knihy** (Celetná 32) hlásí autogramiádu knížky *Ory Ulče Naši mezi protinožci* - 11. 6. v 16.30.

• **Divadlo Pod Palmovkou** upozorňuje na kupónové předplatné: každý z 12 kupónů po 960 Kč lze vyměnit za vstupenku v ceně 100-150 Kč.

• **Divadlo Komedie** oznamuje, že vydalo knižně hru *Calderóna de la Barca Dcera Vichřice* v překladu Vladimíra Mikeše.

• 5. ročník hudebního festivalu **Dvořákova Nelahozevese** se koná ve dnech 14. - 19. 7.

• **Divadlo Archa** uvádí *Mina Tanaku* denně od 12.-15. 6. ve 20.00 ve hře *Grim Grim* a 16.6. od 18.00 v pásmu *Tvářce či objektu?*

• **Göethe Institut** zahájil 8. 6. ke stým narozeninám Bertolta Brechta cyklus filmů týkajících se jeho osoby, ať už režijně či jinak. Lze ještě vidět mj. Krejcarovu operu (režie Pabst) 11. 6., Pušky paní Carrarové 15. 6., Matku 16.6., Matku Kuráž a její děti 18. 6. - vždy od 18.00.

• Literární kavárna **The Globe** provozovaná v anglickém jazyce pořádala křest knihy textů *Bohumila Hrabala* přeložených pod názvem *Total Fears*.

• **Rakouský kulturní institut v Praze** pořádá ve dnech 5.-19. 6. *Videňské kulturní dny*.

• **Svaz českých knihkupců a nakladatelů** zvolil svým předsedou RNDr. Vladimíra Pistoriuse.

Tipy TVARu

• **Polský institut** (Vodičkova 36, Pha 1) zve na setkání se spisovatelem *Eugeniuszem Daszkowským* - kapitánem zaoceánské plavby - 25. 6. v 17.00.

• **Francouzský institut** pořádá do 20. 9. výstavu fotografií *Marca Ribouda Pocta Anně Fárové - Fotografie z Prahy a Čech*.

• **Divadlo Komedie** uvede 30. 6. v Českém Krumlově první předpremiérové představení hry *Charlese Tordjmana Intimita*.

• **Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea** (Maiselova 15) pořádá 16. 6. přednášku Sylvie Wittmannové *O životě a díle rabbiho Ezechiela Landaua* (angl.) a 22. 6. promluví M. Castelliová o židovských autorech v litevské literatuře (česky). Vždy od 18.00.

• Historická expozice **Národního muzea - Lobkovický palác** (Jiřská 3, Pražský hrad) upozorňuje ve svých sbírkách na tzv. *Poklad sv. Elegeria*, patrona zlatníků, na výstavu *Casanova v Čechách* - do 15. 9. a výstavu *Z odkazu Ludmily Jiřincové* - do 13. 9. Během června se v prostorách paláce pořádá i cyklus koncertů.

• **Národní galerie v Praze, Sbirka moderního a současného umění** (Veletřní palác) zve na výstavu *Dary a nákupy 1996-1998* - do 30. 8.

• **Česbské muzeum** otevřelo výstavu *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku* (na Chebském hradu - starý palác a Mlýnská věž).

Kde dostanete TVAR

PRAHA - Tvar už ve čtvrtek! - Academia, Národní 7 Fišer, Kaprova 10 Fortuna, Ostrovní Jan Kanzelsberger, Národní tř. 21 Knihkupectví na FFUK, nám. J. Palacha 2 Knihkupectví na Můstku, Na Příkopě 390/3 Mafa - Aurora, Opletalova 8 Paseka, Ibsenova 3 Primus, Betlémské nám. 14 Samsa, Pasáž u Nováků V Jámě 3 Seidl, Štěpánská 26 Svoboda, Na Florenci 3 Tabák (Česrea), Kaprova (u FF UK) U knihomola, Máněsova 79 Volvox globator, Opatovická 26 Zvon, Jindřišská 23 Redakce Tvaru, Na Florenci 3 (6. patro) BRNO Český spisovatel, Kapucínské nám. 11 Barvič-Novotný, Česká 13 Knihkupectví P a Š, Palackého 66 Ženíšek, Květinářská 1 ČESKÁ TŘEBOVÁ Paseka, Hýblová 51 ČESKÉ BUĎEJOVICE Omikron, nám. Přemysla Otakara II. č. 25 FRANT. LAZNĚ s. f. »od Františka«, Národní 13	FRÝDEK-MÍSTEK Wembley tabák, Růžový pahorek 508 HODONÍN Knihkupectví, Národní tř. 21 CHEB Knihkupectví »U Kadleců«, Kamenná 20 JIHLAVA Knihkupectví Otava, Komenského 33 LITOMYŠL Paseka, Smetanovo nám. NÁCHOD Knihkupectví Milena Hašová, Palackého 26 OLOMOUC Studentcentrum, Křížkovského 14 OSTRAVA Fiducia, Mlýnská ul. Knihkupectví Artforum, Puchmajerova 8 PRACHATICE Knihkupectví Nahoře, Křišťanova 11 SEDLÉC - PRČICE, VOTICE, SEDLČANY Knihkupectví A. Podzimek TŘEBON Carpio, nám. T. G. M. 93 VSETÍN Malina, Dolní nám. 347 ŽDÁR NAD SÁZAVOU Buček, vlakové nádraží ...a na novinových stáncích PNS, Mediaprint-Kapa, RAM, PNS a redakce. Objednávky do zahraničí přijímá redakce. Tvar distribuuji firmy A.L.L. Production, Transpress, Mediaprint-Kapa, RAM, PNS a redakce. Objednávky do zahraničí přijímá redakce.
---	---

Zkusme mluvit

Na přelomu března a dubna tohoto roku jsem se ocitl v Hässelby (komorním zámečku poblíž Stockholmu), který je od roku 1963 spravován hlavními městy pěti severovýchodních zemí jako středisko baltické spolupráce. V té chvíli sloužil jako místo světové konference o kultuře, která se konala paralelně s konferencí UNESCO a setkáním ministrů kultury ve Stockholmu. Švédské hlavní město je pyšné na to, že se stává hlavním městem kultury, a množství mezinárodních akcí to potvrzuje. Člověk si říká, mají na to peníze. Takzvaný švédský nebo jakýkoliv severový model vyvolává v řadách umělců povzdech: Proč ne taky u nás?

Snít je krásné a bezbolestné. Také jsem měl představu, že jedu někam, kde je vše vyřešeno, dokonce jsem se trochu divil, proč třetím tématem světové konference je „ekonomický status umělce“. Prvním tématem byla role kultury v oblastech konfliktů a druhým dopad technologií na rozvoj kultury. Téma první bylo vzrušující. To, když o své zkušenosti mluvil spisovatel palestinský a po něm izraelský. Anebo kurdský a turecký. Nebo Řek a Turek z Kypru. Tato konference nikoho nevyločovala, ani Číňany, ani Kubánce, ani Albánce. Byla konferencí demokratickou, to jest dialogickou. Vzpomněl jsem si na ostré námitky, proč před časem odjela delegace českých spisovatelů do Číny a proč tu loni byla delegace čínská. Švédové nekádrali, ale diskutovali. Asi že jsou neutrální. Nebo nejen proto? Druhému tématu jsem nerozuměl, i když nám na plátno promítali kreslená schémata. V roce 1936, když jsem byl přijat do první třídy, jsem velmi inteligentně ovládl počítač a v měkké šedé kůře mozkové ho mám navěky obtisknuté. Proto mi nebylo jasné,

že jednou zmizí sklady knih a čtenář si pomocí internetu vybere knihu, kterou mu knihkupec zmáčknutím příslušného knoflíku ihned vytiskne a po zmáčknutí druhého knoflíku i sváže. Ale všichni na konferenci věřili, že to tak bude, dokonce, že to tak musí být. Nejvíce referující pan Peter Curman, spisovatel, ale zároveň předseda KLYS. To je střešová organizace všech švédských uměleckých svazů a právě ta je partnerem v jednání v jednání s oficiálními i neoficiálními institucemi. To se dostávám k onomu třetímu bodu - postavení umělce. Ovšemže se tam netopí v penězích a nespí na brokátových polštářích. Paní Bente Christensen z Osla konstatovala, že umělci, žijící ze své umělecké práce, vydělávají zhruba polovinu toho, co dělník v továrně. A jejich pracovní doba je stejná, ne-li často delší. V Norsku je ovšem osm umělců z deseti na volné noze. Zhruba pětina dostala různé granty, ale ty představovaly třetinu průměrné mzdy. Jsou to chudáci? Úsilí norských organizací vychází ovšem z jiného základu. Norů jsou čtyři miliony. Kolik spisovatelů u nás, v zemi dva a půlkrát lidnatější, žije ze své umělecké činnosti? Anebo překladatelů? Jistěže, tam i tady je trh velice malý. Norové chtějí překonat i to, přestože mají něco, co je u nás snem. Všechny norské vlády po druhé světové válce pochopily, že nemá-li být norská kultura komerčně stereotypní, musí mít podporu státu. Vytvořily široký program stipendií a grantů. Vlády, aby nebylo mýlky. Norská vláda kupuje 1000 výtisků od každé norské knihy (fiction book) a rozesílá knihovnám. A za každou výpůjčku knihy v knihovně zaplatí příslušným uměleckým fondům malou částku. V souhrnu je to ovšem dost peněz, ze kte-

rých mohou organizace spisovatelů a překladatelů podporovat jak novou literaturu, tak zajistit existenci seniorům.

Často se to tu připomíná. Prostá kopie ale není možná. Na zmíněné konferenci jsem vyslechl přednášku švédské ministryně kultury paní Marity Ulvskogové, která nám vyložila, jak základní zákon o knihovnách pečlivě připravovali společně s ministerstvem financí, ministerstvem práce a uměleckými organizacemi. Mluvila o práci, ne o výhodách. Zkusme i my mluvit.

ANTONÍN JELÍNEK
předseda Obce spisovatelů

nové
KNĚHY

Z čísla 23,
které vyšlo
10 června:

- Jan Suk: Poraněné zdi v záblescích paniky (nad souborem Brodského esejů Jeden a půl pokoje)
- Ivan Vágner: Neviditelný inkoust a falešné bradky (o studii Michaela Smithe Britské tajné služby)
- Miloš Pohorský: Několikeré čapkovské vzpomínání (nad Vzpomínkami Jarmily Čapkové)
- Aleš Knapp: Hrdost vraždící analfabety (nad románem B. Schlinka Předčítač)
- Čínské skříňky na dně veliké almary (rozhovor s norským spisovatelem Josteinem Gaardnerem)

Napříště v TVARu

- Literárněkritický ohlas románu Ego Ivana Matouška
- Dvakrát Ota Ulč o jazyce

SLOVENSKÉ DROBNICE (33)

V literární kaviarni G plus G uviedli za přítomnosti autora Karola Wolfa knihu „Po druhé a naposled aneb mírové dělení Československa“, kterou vydali v rovnomennom vydavateľstve Fedor a Róbert Gál. Autor sa po nežnej revolúcii začal venovať žurnalistike, po skončení štúdií sa stal slovenským spravodajcom redakcie denníka Mladá fronta Dnes. Jeho výstižné, dobre formulované články, ktoré prezrádzali znalosti a dobrú informovanosť, si získali ohlas u čitateľov. Rozdelenie Československa je dnes pre politológov, novinárov, ale aj diplomatov vďačnou témou, ktorá vyvoláva väčší záujem než jej predstupeň, nežná revolúcia z novembra 1989. Karol Wolf, ktorý svoj výklad rozdelenia Československa pojal chronologicky, už v úvode vyslovil tézu, s ktorou sa dá súhlasiť: „Ako Česi, tak Slováci neboli na získanie slobody pripravení a v obrovskej škále možností, ktoré sa im po novembri 1989 ponúkali, si nenašli čas na kľudné a racionálne vyriešenie federatívneho problému. So všetkým sa príliš ponáhľali, všetko sa muselo urobiť hneď a nakoniec bola bleskovo rozdelená aj federácia.“ Autor vychádzal nielen z doteraz vydaných literatúr a vlastnej novinárskej praxe, ale čerpal aj z rozhovorov s aktérmi trojročného búrlivého politického diania. Podarilo sa mu primäť k rozhovoru aj svojho času najvplyvnejšiu ženu na Slovensku, vedúcu sekretariátu premiéra Mečiara Annu Nagyvú. Podľa toho, čo som sa v knihe dočítal a čo pri uvedení knihy autor hovoril, pani Nagyvová sa stále smiala, keď rozprávala neškodné historiky a charakterizovala mužov okolo Mečiara. Potvrdilo sa mi to, čo som si o nej z niekoľkých letných stretnutí myslel: Je príliš inteligentná na to, aby si nebola vedomá, že mlčať je zlato, a akokoľvek seriózne myslená kniha nestojí za to, aby sa prevalili príliš delikátne záležitosti z dôb nie tak dávnych. Zato svojimi žartovnými príbehmi o povahových vlastnostiach mužov, ktorí cítili svoju príležitosť v mútnych vodách slovenskej politiky v osudovej dobe, naznačuje, že vie, ale nepovie. Akcentovaním slovenského pohľadu, ktorý je samozrejme daný autorovou lepšou znalosťou Slovenska než českých krajín, je problém zúžený, ale to neberie knihu na hodnotu. Z brilantných charakteristík Mečiara a Klause doplnených i vzájom-

ným porovnaním obidvoch mužov je možné odvodiť aj stav obidvoch spoločností, ktoré ich zrodili. V knihe je načrtnutý aj vývoj po rozdelení v obidvoch krajinách do februára tohto roku. Karol Wolf pri besede hovoril, že už má české občianstvo. Čítal som aj niekoľko jeho článkov, ktoré sa venovali aj českej tematike, len je škoda, že nemôže túto knihu, ktorá tak veľa hovorí o slovenskej politickej mentalite doplniť aj podobným pohľadom z českej strany.

Maďarské kultúrne stredisko, Poľský inštitút a Stredoeurópske noviny pripravili diskusný večer „Višeград po Madride“, na ktorom boli medzi hosťami György Konrád, György Varga, Adam Michnik, Bohumil Doležal a zo slovenskej strany exminister zahraničných vecí Eduard Kukan. Diskusiu moderoval Rudo Chmel. Veľa zaujímavých myšlienok a úvah, ktoré by si zaslúžili zasvätenejší referát naznačím len pre mňa aktuálnym vystúpením Eduarda Kukana. Súčasne situáciu zahraničnopolitického postavenia Slovenska hodnotil slovami: „Višeград štyri mínus jeden“. Je to zahraničná sebadiskriminácia na základe vnútorných pomerov, ktoré sú nekompatibilné pre podmienky NATO. Slovensku je preto s touto vládou cesta do NATO zarúbaná. Aby sa pomery na Slovensku mohli zmeniť, je treba, aby došlo k zmene vlády. Eduard Kukan vyslovil vieru, že po voľbách sa odstráni negatívne znamienko. Všetci diskutéri hovorili rôznymi slovami jedno, že Višeград bez Slovenska nemôže existovať.

Pod názvom Demokratická alternatíva pre Slovensko pripravilo zastúpenie Nadácie Konráda Adenauera v Prahe kolokvium, na ktoré pozvala lídra Slovenskej demokratickej koalície Mikuláša Dzurindu a predsedu Maďarskej koalície strany Bélu Bugára. Vedúci pražského zastúpenia Adenauerovej nadácie Reinhard Stuth v úvode si položil otázku, či je miesto Slovenska v európskych štruktúrach? Vývoj na Slovensku vzbudzuje obavy, lebo právný štát je v nebezpečenstve, vláda nerešpektuje iné orgány, ako je ústavný súd, prezidenta, ústavu. To všetko je mimoto to, čo považujeme za európsky štandard. Zvyklostiam nezodpovedá ani zmena volebného zákona tak krátko pred voľbami. Solidaritu so Slovenskom prišiel prejavovať aj vicepremiér Jozef Lux. Hrdo sa priznal, že aj

s prítomnou ministerkou Parkanovou hlasovali za ústavný zákon o rozdelení Československa, aby sa naplnila túžba Slovákov vyjadriť svoju identitu. Je zaujímavé, ako si táto floskula získala pevné miesto u českého establishmentu. Predchádzajúci režim spoliehal na kolektívnu stratu pamäti, na čo spoliehajú dnes ľudia, ktorí v tejto otázke politicky zlyhali pred šiestimi rokmi? Zabúdajú okrem iného na to, že Slovensko od víťazstva Turkov pri Moháči v roku 1526 a nástupe Ferdinanda Habsburgského na uprázdnený uhorský trón malo až do roku 1918 s českými krajinami jedného spoločného panovníka. Aj Slovensko bolo podobne ako české krajiny do roku 1918 pretkané rôznymi typami stredných škôl, malo tri vysoké školy. Ale boli to školy maďarské a nebyť Československej republiky došlo by k zhungarizovaniu slovenského národa. Sám som maturoval na škole, ktorá bola v roku 1649 založená ako jezuitské gymnázium, potom bola piaristickým gymnáziom a cez všetky premeny, ktoré školsťvo za 450 rokov prekonalo, je tam opäť piaristické gymnázium a dokonca v tej samej budove, ktorá na tento účel bola postavená. Tak neviem, kto potrebuje identitu. Pán vicepremiér Lux hovoril aj o tolerancii k menšinám. Je veľká škoda, že členovia ľudoveckého poslaneckého klubu nepoznali jeho názory pred mesiacom, keď sa v poslaneckej snemovni diskutovalo o registrovanom partnerstve. To, čo počula snemovňa a prostredníctvom médií aj verejnosť, hovorí o všetkom, len nie o tolerancii. Nikto neočakával, že kresťanská strana bude podporovať predloženie návrh zákona, ale uraziť a ponížiť niekoľko stotisíc spoluobčanov sa nevypláca. Všetci sa len niekoľkokrát vyspíme a sú tu voľby a tam sa ukáže, kde sa stratilo niekoľko percent hlasov v porovnaní s rokom 1996.

Mikuláš Dzurinda a Béla Bugár patria medzi slovenských politikov druhej generácie. Nemali sme možnosť ich poznať a presadili sa za posledných päť rokov. Rozhľadní, vzdelaní, sebaisti, so šarmom reagujúci na akékoľvek otázky vysvetlili svoj program pre jesenné voľby na Slovensku. Bol to zásluhný čin od Adenauerovej nadácie pozvať ich do Prahy, lebo niečo iné je osobné stretnutie než sprotredkovanie v médiách.

VOJTECH ČELKO

Podél slov nepoužitelných

Z českého tisku se dovídám o neukázněnosti a všeobecném lajdáctví členů parlamentu. Zákonodárci a zákonodárkyně se ulevují, a když se obtěžují přijít, tak řečníky neposlouchají, mezi sebou se baví, mobilními telefony se zaměstnávají - však nyní v Čechách bez mobilu už nelze být pořádně člověkem. Předsedající velkán marne se domáhá disciplíny, s poslanci to nehne, však mají své imunity, jichž dovedou důkladně využívat, případně zneužívat...

Při nedávné návštěvě rodné země jsem se šel podívat na zasedání senátu a překvapil mě jeho poklidný, až téměř posvátný průběh. Žádná rvačka, tak jak jsem ji zažil v taiwanském parlamentu. I v indickém parlamentu to svého času dost vřelo, naše skupinka raději odspěchala k interview s Indirou Ghandiovou do její kanceláře - kde za pár roků v zahradě pár kroků vzdálené došlo k jejímu zavraždění.

Čeští politici mají to, čemu se v Americe říká *thin skin* - věru žádnou hroší kůži. Jsou značně hákliví, nedůtkliví, snadno se popudí, urazí, hrozí žalobami nebo se doopravdy ženou k soudu vypořádat se s údajnou urážkou na cti. Jiránkova karikatura přiměla katolíka Luxe pomýšlet na odvetu. S takovou letorou by se američtí političtí mohli do justičních prostor rovnou nastěhovat. V projevech verbální nelaskavosti má jejich země svou tradici: Velikáni od dob prvních prezidentů si vzájemně připisovali vlastnosti zlodějí veřejných peněz i soukromého dobytka, lhářů a prznitelů panen.

Výzkumníci si dávají práci se sestavováním tzv. *Vulgarity index* - snůšky nevhodných slov slyšených ve sněmovně reprezentantů od roku 1985. Nelichotivé diagnózy mentálních schopností (*stupid, idiot, nitwit*) mravních kvalit *scum, whore*, čili lump, kurva) či fyzického zjevu (*fatsó - tlustoch*).

Tak se většinou děje ve víc než poloprázdných prostorách. Členové mají na starosti spoustu jiných věcí, vyřizují stížnosti voličů, naslouchají lobbistům, podílejí se na práci ve vyšetřovacích výborech. Ve sněmovně reprezentantů by jich mělo sedět víc než 400, ale přítomni jsou třeba jen tři, vyřizující korespondenci, jsou pohrouženi do četby novin. U řečnického pultu zatím někdo hřímá a vůbec mu nevádí, že ho nikdo neposlouchá - poněvadž každé jeho slovo přijde do *Congressial Record*, tam to bude černé na bílém, budou to číst komentátoři, analytikové, případně i zdejší historikové. Tyto fascikly mamutího rozsahu znamenaly v období 102. kongresu celkem 1 076 nevhodných výrazů. Mezi nejčastěji používanými byla nálepka *stupid* (344 krát), čímž se tak dostalo na většinu kongresmanů. Použití výrazu jako třeba *scum - lump*, vyvrhel, může být adresováno nejen poslanci, ale i pašerákům omamných jedů nebo komunistům - kdysi pašujícím jiný import.

Jako jeden z nejdívovějších orátorů na sebe donedávna upozorňoval Robert K. Dorman, znovu již nezvolený republikán z Kalifornie. Tento bývalý válečný letec charakterizoval prezidenta Clintona jako „vojenské službě se vyhnulšího cizoložníka, který si nezaslouží zavázat tankičky u bot mužům a ženám ve zbrani, jichž je teď nejvyšším velitelem“. Dorman též doporučil, aby byl prezident vykleštěn - to ještě dřív než se národ dověděl o existenci Moniky Lewinské. Sněmovna ho potrestala jednodenním vyloučením ze zasedání. Členové Kongresu mají řadu výhod, ale imunita před trestním postihem mezi nimi není. Nejen člen, včetně hodně mocného kongresmana Dana Rostenkowského z Illinois, již putoval za mříže.

Ale netřeba ani vše říkat naplno, když k dispozici je přemíra eufemismů. Užívali je i nacisté - vyvražďování Židů se stalo „konečným řešením“ - i komunisté, jejichž mučení a vraždění se změnilo v „používání nesprávných administrativních metod“. Ve Westminsteru, britské kolébce parlamentní demokracie, předsedající dbá na dodržování etikety, správného oslovení a titulování, na vhodnost volených slov. Shledá-li některé z nich jako *unparliamentary*, vyzve mluvčího, aby je vzal zpět a vyjádřil se vhodněji. Tak se i stane. OTA ULČ

Karel Hlaváček: Jsem socialistou, anarchistou či subtilním aristokratem

V á c l a v T o m e k

(Pokračování ze strany 1)

v korespondenci, ale i jako inspirace v jeho díle. Jednadvacetiletý Hlaváček brzy poté, v prosinci 1895, nastupuje vojenskou službu, nejprve v kasárněch v Praze na Brusce, ale krátce nato, na samém přelomu roku 1895 a 1896, je odeslán do severoitalského Tridentu.

Zážitky z vojny hluboce působily na Hlaváčkovu citlivou duši. Z libeňského prostředí své rodiny, sokolské jednoty a poněkud zvláštního světa Moderní revue, kde se dosud utvářela jeho duše, se Hlaváček náhle ocitá ve zcela nových konfrontacích. Pokud ho libeňské prostředí motivovalo k útěku „do života nervového, poněvadž žil v prostředí tuhé fyzické práce; miloval proto věci jemné, nuancované a bohaté, poněvadž skutečnost, jíž se dotýkal, odpuzovala ho svou hrubostí, prostotou a chudobou“ - jak poznamenal F. V. Krejčí v *Rozhledech* roku 1898, pak konfrontace s hrubým vojenským prostředím ještě umocnila touhu po každé povznášející myšlence, jež by vyvažovala „nápor brutální reality, který tu prodělávám“. Prožíval dny plné „dusného vzduchu kasárenské jednotvárnosti a nekonečné sprostoty a banálnosti, jež zajímá až k zhnusení“, dny „kdy každý počítá den ze dne, kdy bude vysvobozen z moderního otroctví“, a chápe se každé myšlenky, která „dovede mne povznést z toho bahna, z té sprostoty, jež kolem mne, ironicky tichého snílka, valí se plným proudem“, jak sám píše v korespondenci. „Chvilkou to sice vzplane kolem k výstřední rozpuštělosti a k šibeničnímu humoru, ale to tesknou vyjvětleně zírání ze všech těch prázdných koutů i nad vysokou tóninou veselí. Já povaha tak k pasivitě kloněná dvojnásobně cítím kostnaté prsty té přišery, jež má všady své drápy.“

„Ale pobyt na vojně v Tridentu, depřimující prostředí vojny a zároveň - ve srovnání s Prahou - zcela jiná přírodní scenérie i odlišný charakter italského města dvojnásob provokují a obohacují Hlaváčkovu obraznost.“

Na jedné straně stísněná kasárenská atmosféra, kterou zřejmě vědomě prohlubují i jeho nadřazení. „U kompanie mám špatnou vojnu; oficiři jsou o mně ‚dobře‘ informováni. Jsem socialistou, anarchistou. Ti bezcitní mě honí a pronásledují. Tady má pro mě každý surovec jenom rozkaz nebo nadávku,“ píše v dopisech z Tridentu. „Mě to však svírá, dusí, škrtí a já jsem tak nervózní. Je to prudký a studený náraz brutální reality, který tu prodělávám. Prodělávám tu celou martyrologii ‚ucha‘.“

Na druhé straně povznášející scenérie alpské přírody a specifická atmosféra italských měst inspiruje k jiným zážitkům a vrací naději, že nebude literárně strádat. „Pod tím alpským sněhem zde a pod tím špinavým povlakem života, jež žiji, vykvetlo

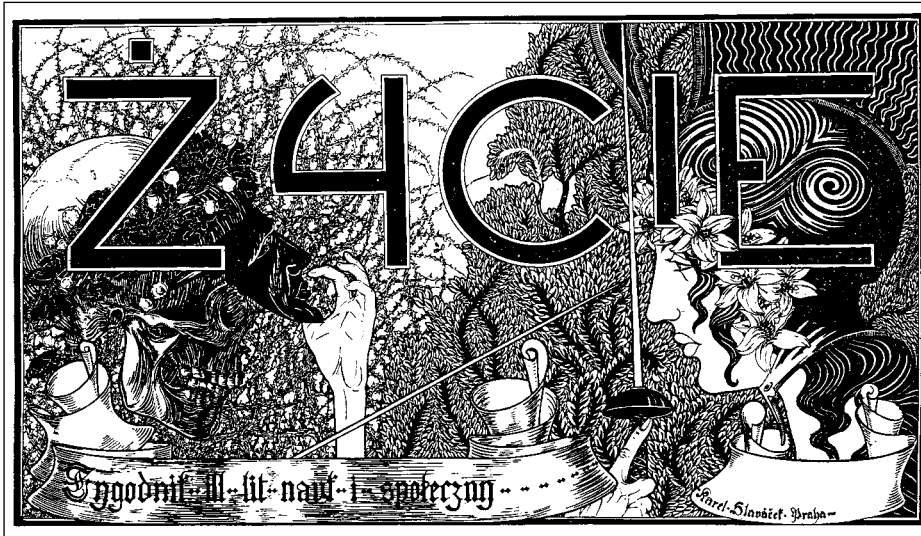

Karel Hlaváček, ilustrace k Březinově sbírce *Větry od polů*, 1997

několik sněhobílých alpských protěží. Venku krásná neděle, hory v jarním slunečnu v modravých stínech zdvihají se jako lichotná fata morgána. Je ticho, tichounko, i v duši mé sváteční nálada tajemného Zvěstování, jen ta znaveně vybledlá obloha v ironickém úsměvu připomíná mi, že ve vzduchu je rozlita taková nevyslovitelná sladká bolest. Nemohu lépe chvilku tu prožít než ničím nerušenou řadou vzpomínek na své bývalé štěstí. Je ve mně vše tak lehounce zabarveno, zlost, vztek, pocit hořkosti i malomoci: to všecko hrubé a zvířecí zapadlo na chvilku pod slitou hladinou vědomí kams do hluboka - sním o svém štěstí,“ zaznamenává své impresy v korespondenci. „Mám vysokou vyhlídku do zadního příkopu z kastelu, kam pleská malý vodopád čistým proudem vody z tajících sněhů. Jsou zde dnové oblevy. Přejichodní čas k brzkému jaru, plný neurčitých tuch, plný vlhkosti, panenské nerozhodnosti, plný napjatého do-sebe-naslouchání. A já mám takový přechod rád, snad že konformuji s mou povahou. Večery jsou zde nádherné v ulicích středověkých paláců, vážných, pochmurných, plných přísnosti. Bloudívám rád zapadlou tou čtvrtí. Myslel jsem, že tady budu literárně zabit totiž. Ale ten drobný stylista a delikátní umělec se ve mně neztratil,“ píše své Marii. Odtud také posílá své básně do Neumannova *Almanachu secese* (1896).

Vojenská služba v Tridentu však netrvala dlouho, po různých a zdoluhavých přetříváních zdravotního stavu byl v březnu 1896 definitivně propuštěn z vojny a vrací se domů.

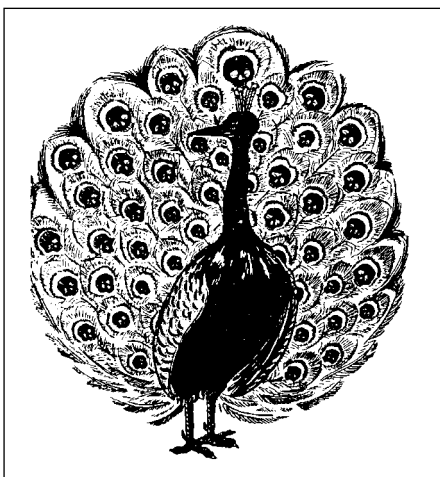
Opět se zapojil do činnosti v libeňské sokolské jednotě a v časopise *Sokol*. S větší aktivitou - jakoby naplněn přetlakem umělecky transformovaných zážitků - se věnuje své básnické a výtvarné tvorbě. Již v druhé polovině roku 1896 vydal básnickou sbírku *Pozdě k ránu*. Četné zážitky z pobytu v Itálii zůstávají v pozadí nálady a obrazů této sbírky. Pocity smutku, zádumčivosti, tesknosti, tajemnosti a bolesti jsou kombinovány ironií, potkáva se tady „delikátní smutek“ a „ironické halali“, vymezeny jakýmsi zvláštním prostorem „prokletého věčrejška“ a „zhnuseného zítřka“. Ojedinělou obraznost Hlaváčkovy knihy, oněch „osamocených zahrad“, „mořských pralesů“, „libanonských hájů“, „truchlících lilí“, „smutku vzdálených pohoří“, se pokoušel F. V. Krejčí vysvětlit reakcí na zakoušenou bídu, která „je tou nejjednodušší a nejviditelnější věcí na světě“. „Duše s dispozicemi takové jemnosti jsou příliš pasivní, než aby mohly opravdu se pustit v zápas s realitou, a mstí se jí jen svými touhami a sny,“ psal Krejčí. „To je ta kniha v české poezii, která ze všech nejvíce a nejvýrazněji vyslovuje typ dekadentní. Je to pokus o poezii, která nic nechce, nikam nesměruje, v nic nevěří a o žádnou ideu se neopírá.“ Na rozdíl od dekadentů jinde v Evropě Hlaváček „došel k dekadentnímu umění ne z přesycení, ale z hladu. Co mu nedal život, to hledal ve svém mozku a ve svých nervech,“ psal v *Rozhledech* roku 1898 F. V. Krejčí. Ale nelze zůstat u pouhé reakce na osten reality a redukovat tak Hlaváčkovu pečlivě a jemně vybranou obraznost. „Jeho knížka je náměsíčná, hypnotizovaná a jedině stavy psychické, jež autor zná, jsou nedospalá, mdlá touha, chorobně jemná mdloba, tíživá, neurčitá závrať...“, píše člověk z okruhu kolem redakce *Moderní revue*, Hlaváčkovu blízký Jiří Karásek. On rozpoznává, že v Hlaváčkově duši „rozšepčují se veliké, pouze jemu náležející, nikým dosud nespátené tiché noci s bílými, naivními měsíci, a jako

Karel Hlaváček, vítězný návrh na titul polského časopisu

umdlení vzletající ptáci, nanášení pozorně stříbrným lakem nad větvičky čaje do pozadí v několika úderech štětce, vystávají tam subtilně, tak podivně a v bizarní tvary roztrášené nálady a plní krajinu psychickou tajemnými šelesty. Je to všecko tak exotické a tak vzdálené, má to všecko kouzlo cizích zemí, cizích vegetací, cizích pásem Duše,“ sděluje Jiří Karásek své porozumění Hlaváčkově sbírce *Pozdě k ránu* v článku *Nová česká poezie v Nivě* roku 1897.

Již po návratu z vojenské služby obnovil Karel Hlaváček spolupráci s *Moderní revuí*. Do ní přispíval také jako autor orna-

Karel Hlaváček, ilustrace k Březinově sbírce *Větry od polů*, 1997

mentací, vinět, portrétů i jako kritik a výtvarný referent. K Procházkově sbírce *Prostibolo duše* vytvořil stejnojmenný samostatný cyklus kreseb (1897), které upoutaly i tehdy proslulého polského spisovatele S. Przybyszewského žijícího v té době v Norsku. Karel Hlaváček uspěl v mezinárodní soutěži na obálku pro avantgardní polský časopis *Życie*. Obálky vytvářel i pro některé svazky *Moderní revue*. V druhé polovině roku 1897 spolupracoval i s Neumannovým *Novým kultem*.

Zůstane asi otázkou, jakou měrou souviselo Hlaváčkově téměř horečné umělecké úsilí s onemocněním tuberkulózou, jež se projevovalo už v průběhu roku 1897. Sotva můžeme rekonstruovat proces obojího, odehrávající se v básnickové osobnosti, a přesto Hlaváčkovu umělecká literární a výtvarná výpověď podává hluboké svědectví duše. Není třeba dodatečných rekonstrukcí, neboť Karel Hlaváček dává dostatečně hluboko nahlédnout do svého údivu, do svého tázání i pochyb, do své úzkosti, strachu a sílcího vědomí tragické neodvratnosti osudu - „hle konec, konec žití (-) - oh, musilo tak býti,“ jak čteme v posledních strofách *Mstivé kantilény*. V tomto horečném, intenzivním uměleckém úsilí připravil tuto sbírku (byla vydána v dubnu 1898), vrcholné dílo tohoto - spíše již jen na měsíce odměřovaného - období Hlaváčkovu literárního a výtvarného působení. Osudná choroba „jež zpusťovala tělesně, ale duševně mu dala uzrání v nejkrásnější jeho knize,“ napsal J. Karásek. Slovy neskrývaného obdivu a ocenění se vyslovil o *Mstivé kantiléně* F. X. Šalda: „Prostší a sevřenější v jeden temný střed spíše svedena je intonace této druhé knihy - ale vnitřní základní hudby duše rytmované na temném, černým sukmen přetřeném, monotónně těžkém, ale slavném a čistém tónu srdce je v této druhé knize více,“ píše

Šalda a pokračuje: „Pan Hlaváček je snad nejvyslovenější, nejplnější a nejryzejší, *nejvlastněji lyrický* talent moderní naší generace. Všecko, co doléhá z vnějšího světa na jeho duši, všecko, co propouští pod zorným úhlem svého temperamentového typu, úzkou jinak a neprodyšně skoro přiléhavou brankou své emoce. Všecko, co dojde v této úzké a podlomenými oblouky sklenuté komoře a huti umělecké formace, zpívá a zvoní tím tekutým stříbrem, tím sladce a teskně plačícím, *právě lyrickým a právě živelným* pramenem, tím ze samého centra tryskajícím rytmem, kterým odhalují svůj ukrytý smysl. Ne vzdálenou a značkovou řečí logickou, nýbrž samým *zpěvem* a samým *stínem* svého prapůvodu a přípříčiny. Pan Hlaváček zná tajemství této bezprostřední, rázové a hluboce smyslové apercepce, toho základního postižení a pojetí na ráz a celek, v jedné splynulé a celkové vlně, v samém toku života a krve,“ napsal Šalda v *Literárních listech* roku 1898.

Poslední měsíce života, kdy nemoc ochromuje tělo a duši naplňuje úzkostí, samotou, smutkem a bolestí, prožívá Karel Hlaváček „hodiny ticha, kdy kyvadla úzkostí na zdích umlkají“, prožívá „hodiny temnot“, a tehdy vypovídá své žalmy. „V těch hodinách strachu, kdy světlo v mé svítilně Tebe se bojí a prsty mé schvacuje závrať pokorně k Tobě sepnouti se, v těch hodinách pozdních, těhotných Bázni a Děsem,“ tehdy, osamocen před tvář své smrti, nalézá druhého ku svému naléhavému rozhovoru, nalézá svůj svět vztahu, aby vyslovil tíhu své duše. Neboť „k tomu, abych se usebral, aby se všechno slilo a celá bytost se uvedla v pohyb, nemůže nikdy dojít pouze díky mně, ale také ne nikdy beze mne. Stávám se vsutku sebou jen díky svému vztahu k ‚Ty‘; stávaje se sebou, říkám ‚Ty‘: (M. Buber, Já a Ty). Tam, kde ‚mračna klekají k obydlím básníků opuštěných“, a „kdy chorobně oči básníků náhlou předtuchou umdlévají“, ve chvílích „teskné samoty“, „ve chvílích úzkosti“ vyslovuje jméno svého „Ty“, „slyš, Bože můj“, „mou modlitbu slyš, kterouž skanduje srdce mé ubohé, krvácející“, „kterou se modlí černé mé oči“, „kterou prosí mé sepnuté ruce“, „bolest a touha dala jim sílu“, „že seply se k modlitbě poslední“. Žalmy jsou svědectvím Hlaváčkovu světa vztahu v posledních chvílích jeho života, žalmy řešily tajemství životů, jak sám píše. Tady nebylo potřebí žádné symbolistní stylizace či dekadentní pózy. Ale není snad ani na místě hovořit o „nepropracovanosti“. Lyrika „je Hlaváčkovu v *Žalmech* ještě bezprostřednějším projevem citu než v obou básnických knihách z doby zralosti, kde emoce vystupovala v destilované formě ‚nálad‘“, napsal Jan Mukařovský v předmluvě k *Žalmům* vydaným z pozůstalosti teprve roku 1934. Žalmy nakonec samy „zvolna měřily Čas“, aby nás dovedly až k onomu osudnému 15. červnu roku 1898, kdy se i tento svět vztahu neodvratně rozpadá.

Ten osudný červen 1898 připomíná Jiří Karásek: „Byl to činžák na periférii, plný sousedek a dětí, jímž vanula ne vůně dávno rokokového minula, ale zápach vyvářeného prádla. Ubohý Karel ležel v rakvi přizemního malého bytu, kde se tlačila celá ustrašená rodina, jeho rodiče, jeho sourozenci. A stydl jsem se, že jsem vešel k rakvi přítelově a že jsem viděl jeho tajemství,

jímž zastíral původ proletáře, on, jenž se cítil aristokratem, a nikdy, nikdy proletářem, nejvýše hrdým gézem. Byl krásný červenový den rozpálený sluncem, den, v němž se rozvírají purpurové růže. Ale nemyslil jsem na krásu života v tom vzdáleném koutě Prahy, chudobném a předměstském, jehož ulicemi odváželi mladého českého básníka na blízký hřbitov. Veřejnost neměla tušení, jak veliká naděje české poezie byla pohřbívána do hrobu předměstského hřbitova.“

Opravdovost Hlaváčkovy díla nás opětovně přivádí k otázce, jakou měrou může oprávněně prezentovat jeho uměleckou výpověď pouze pod kritériem dekadence a symbolismu či do jaké míry tu stojíme tváří v tvář svědectví osudu, který nalezl umělecké pojmenování vlastní sobě samému, svému určení a naplnění, a rezonujícího svou tragikou s dobou, v níž se naplňoval. Dění i vidění světa je neseno zakoušenou duší. Již cestou do Tridentu si to sám Hlaváček uvědomoval: „Jsem polámán ve všech údech, že sotva se hýbám - co jsem kdy zlého vyvedl, že musím tak trpět? Skvostné partie předalpských prahor mne zanechaly naprosto chladnými; chápu teď v plné míře Wildův paradox, že příroda podléhá životu, že vlastně stav duše si veltelsky deformuje přírodu dle škály svého naladění“, psal v korespondenci z cesty do Tridentu 31. 12. 1895. Je na nás, abychom nahlédli ve výpovědi díla, co zakoušela Hlaváčkovy duše, a poznali, jak dalece bude rezonovat v nás.

Ačkoli připomínáme Hlaváčkův osud a jeho dílo v době, kdy nás dělí od jeho smr-

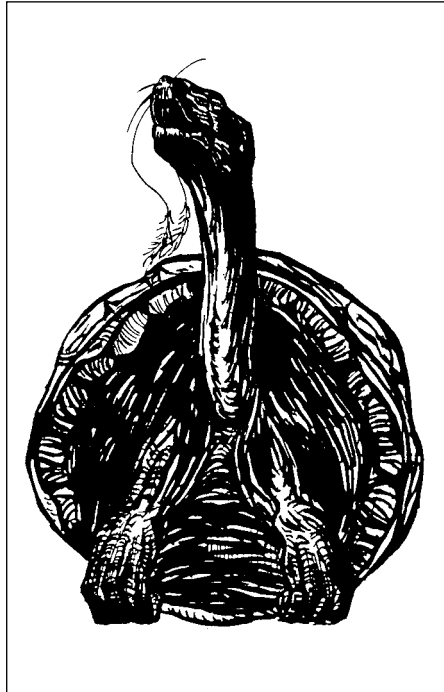
ti celé století, nezaslouží si pro svůj význam a hloubku výpovědi, aby bylo připomínáno jen ve čtyřkových či osmičkových letopočtech, tedy v letech výročí narození nebo úmrtí. Rovněž tak svou velikostí nepotřebuje být podpíráno slovy obdivu a ocenění významných osobností české literatury ani jejich nejedním srovnáváním s významem a velikostí K. H. Máchy. Ale Hlaváčkovy dílo se děje i v jejich připomínání, v jejich obdivu a oceňování. Dílo umění je neseno dobami a přijímáno v jejich atmosféře. Nemůže být dobře vnuceno, aby se dělo, aby bylo chápáno, přijímáno, aby provokovalo, strhovalo a rozechvívalo. Zde nepomohou ani slavné autority, ani výročí. Dílo může být na čas zasuto, opomíjeno či zapomeno, jako by vyvanulo nebo jako by vyhaslo světlo, v němž bylo předtím spatřováno. F. X. Šalda popsal na počátku třicátých let svůj údiv a rozpaky nad proměnou vlastního nebo dobového vnímání díla, jež tolik kdysi oceňoval. „Nevím, čtu-li - po tolika letech - novým zrakem. Mnu si oči: to že je ten velký básník, který bývá srovnáván s největšími básníky českými, stavěn vedle Máchy?“ psal Šalda ve svém *Zápisníku* roku 1930. Ale dílo může rovněž tak zaznít jako probouzený pramen, může být oživujícím jako dešť na vyprahlou zemi.

„Jsme zrozeni k strasti a bídě, protloukáme se životem, klín klínem vyrážíme, žijeme od případu k případu, ode dneška k zítřku,“ vypovídal Karel Hlaváček v jedné své výtvarné kritice z roku 1898, a přeci navzdory vlastní životní zkušenosti a navzdory tomuto pesimismu, či spíše přímo

na jeho půdě, rozklenul dílo, které nás nejen přenáší ode dneška k zítřku, ale které nás povznáší nad tuto strast a bídu, dílo tragické hodnoty a velikosti.

Jak průhledná je pro nás ta clona uplynulého času dnes? Jakou clonu jsme navrstvili mezi sebe a dílo v průběhu tohoto století? Je na nás, pohlédneme-li do Hlaváčkovy výpovědi duše.

Duben 1998

Karel Hlaváček, „Želva“, 1896-7

HardTVAR (50)

Idea ankety „Největší Češi 20. století“ žánrově přísluší zábavnému bulváru; tentokrát na tuto roli v duchu hrátek pro první třídu přistoupily Lidové noviny. Rovněž z hlediska kulturní historie jde o totální anachronismus: již před drahným časem, konkrétně před čtvrtstoletím, bylo přece dáno jednou provždy, že největším Čechem všech dob, nejenom v 19. a 20. století, byl, je a bude Jára da Cimrman. Přispěvatelé ankety LN o tomto nezvratném faktu zřejmě nemají tušení, i když odevzdali našemu bájnému polyhistorovi solidní počet hlasů. V klání duchů sobě rovných se božský Jára (na rozdíl od stále populárnějšího pražského chemika Lumíra Nováka, který pravděpodobně přetrufl i O. Wichterleho) v anketě umístil a slavně o prsa svá dmoucí předstihl nejen Jana Patočku, leč i finišujícího Emila Zátopka.

Obskurnost podobných bulvárních rejdišť je vskutku panoptikální, než promlouvá i o pakulturní zblblosti doby. Vedle sebe v anketě figurují jednou Jan Palach a Jan Werich, jinde zase podnikatel Tomáš Baťa, věrozvěst evangelické etiky Přemysl Pitter, tvůrce kultu Rychlých šípů Jaroslav Foglar, hokejový „Dominátor“ Dominik Hašek a orientalista Bedřich Hrozný. Ze spisovatelů jsou v první třicítce zastoupeni Karel Čapek (značně výhrady k jeho knihám však vyslovuje v připojeném medailonu Josef Škvorecký a posléze jeho velikost řevnivě zpochybňuje Ludvík Vaculík žlučovitým výrokem „dá se však na Čapkově psaní dále psát?“), Jaroslav Seifert, Ferdinand Peroutka (ten rovněž spíše jako publicista), dále Jaroslav Hašek a zmíněný Foglar: nikdo jiný. Asi není divu, že skoro žádný čtenář si nevzpomněl na Milana Kunderu, který dětinsky tručuje a nepřeje si vydávat v Čechách své novější knihy. Za žvást roku můžeme označit slova pana redaktora Tomáše Zahradníčka, že „naši výtečníci“, jako Foglar, Werich, J. Hašek, Pitter, J. Mašín (!!), se „svými výkony nápadně odlišovali od průměrných řemeslníků jejich povolání“.

Lze předpokládat, že u vítězného Masaryka se v anketě nepřihlíželo k jeho knižním recenzím, u Klause k jeho členství v PEN klubu a ani u Václava Havla k jeho dramatické tvorbě. Kromě této trojice je z politiků mezi prvními ještě Milada Horáková a dále Edvard Beneš, což je prezidentská kapitola sama pro sebe, jinak však žádný z činitelů prvorepublikových či jiných: tedy žádný Švehla, Kramář či Jan Masaryk. Z toho prýští úlevné poznání, že i v obecné myslí význam politických osobností nemá díkybohu (nebo bohužel?) dlouhého trvání. Tudiž i tragikoteskní výsledek ankety, podle níž je náš věru ctihodný a věru neomylný Václav Klaus absolutně „větším Čechem 20. století“ než uvedení Janáček a Seifert (oba tvůrci, v anketě relativně úspěšní, dostali dvanáctkrát méně hlasů než předseda ODS), dále převážně nezaznamenaní Březina, Šalda, Ladislav Klíma, Hora, Durych, Vančura, Holan, Halas, Trnka, Hába, Martinů, Foerster, Talich, Mukařovský, Trost, Kalandra, Šusta, Pekař, Černý, Šíma, Radok, Zrzavý, Sudek atp., není ještě důvodem k celonárodní sebevraždě: jde všehovšudy o vzorek prapodivné inteligence jednotlivých přispěvatelů deníku, mnicích, že Jaroslav Foglar je významnější než třeba Šalda. Leč vzhledem k tomu, že velký kritik ani neskákal, ani neposkakoval, možná Čechem ani nebyl...

VLADIMÍR NOVOTNÝ

Knihy o pražských čtvrtích Rozhovor s Milanem Polákem

Kdy zahájilo vaše nakladatelství svou činnost?

První kniha vyšla v nakladatelství MIL-PO v roce 1994 a předcházela jí řada šťastných náhod, vyvolaných společenskými změnami po listopadu 1989. V té době jsem „pověšil na hřebík“ práci inženýra chemie a věnoval se tomu, co mě odjakživa přitahovalo - psaní. Nejprve jsem nastoupil jako časopisecký redaktor do Mladé fronty a později do nakladatelství Prostor. Láska ke knihám mě však nakonec přivedla do Českého spisovatele.

Vraťme se však na začátek devadesátých let.

Tehdy mi vyšla v SNTL, jako jeden z posledních titulů tohoto nakladatelství, publikace *Království automobilových modelů*, při jejímž psaní jsem se spřátelil se spisovatelem Pavlem Augustou. Žižkov v té době prožíval bouřlivý rozvoj. Budovaly se krásné veřejné parky, staré barabizny se rekonstruovaly na hotely a otvírala se řada nových obchodů. To inspirovalo Pavla Augusta k vytvoření knihy, která by změnila dosavadní chápání Žižkova jako proletářské bašty. Žižkov byl totiž vždycky velmi progresivní, často dříve než v Praze tu existovaly významné podniky, jakými byla například plynárna či elektrárna. Dařilo se tedy také kulturnímu a společenskému životu. Žila zde a tvořila celá řada významných umělců, ať již básníků, spisovatelů, herců či sochařů a dalších osobností, které se zapsa-

ly do dějin naší země. A žijí tu taková i dnes.

Začali jsme psát *KNIHU O PRAZE 3*, ale neměli jsme pro ni nakladatele. Všem se zdál náš nápad velmi riskantní. Čirou náhodou jsem měl ve stole ležet jako jeden z mnoha živnostenských listů i ten, který mě opravňoval vydávat knihy. Knižku jsme vydali v pětitisícovém nákladu a za pár měsíců byla rozebrána. Tak se zrodil nápad vydávat regionální knihy. V řadě knih o Praze již vyšly publikace věnované 2., 3., 4., 5., 8., 9., 10 a 12. pražskému obvodu. *Knihy o Praze 3* se dočkala dokonce druhého dílu a *Nová kniha o Praze 3* se těší stejnému zájmu čtenářů jako ta předešlá. Letos celou řadu zakončíme; nejprve vyjde *Knihy o Praze 15*, o prázdninách „vlajková loď“ celé řady - *Knihy o Praze 1*. Těsně po prázdninách vydáme *Knihy o Praze 6, 7 a 11*.

Publikace připravujeme ve spolupráci s jednotlivými radnicemi, které nám poskytují morální pomoc v podobě otevření svých archivů i vtypování vhodných autorů. Rád bych zdůraznil, že od městských částí nedostáváme žádné peníze z rozpočtu.

Proč jste se pustil právě do tohoto projektu?

Od mládí tíhnu k Praze i ke knihám. Sbirka pragenská je dobrým vodítkem pro naši práci, protože poskytuje o dané lokalitě zajímavé informace a současně víme, co bývá nejčastěji publikováno a můžeme se těmto běžným tématům vyhnout. Myslím

si, že úspěch celé řady je dán právě překvapivým pohledem na nepříliš známou historii jednotlivých obvodů a především vyprávěním o neobvyklých osudech lidí výjimečných i docela prostých, kteří spoluvytvářeli dějiny svého regionu. Od mládí jsem vyrůstal na Královských Vinohradech a dodnes mě oslovují široké ulice s vystavnými měšťanskými paláci z přelomu století. Ale musím se přiznat, že nejraději mám ta místa, o kterých zrovna připravujeme knihu. Toulám se po čtvrtích a objevuji krásu do té doby pro mě utajenou. Svě neopakovatelné kouzlo mají polorozbořená továrničky Smíchova, Karlína a Libně stejně jako jistá provinčnost Modřan, či venkovský ráz staré Hostivaře.

Přináší vaše práce nějaké specifické problémy?

Myslím, že se potýkáme se stejnými problémy jako ostatní nakladatelé, ale při naší práci převládá potěšení z tvůrčí činnosti. Snad se přenáší tato radost ze stránek našich knih na čtenáře a snad i díky tomu se naše knihy těší zájmu Pražanů. Kromě toho se snažíme co nejvíce srazit prodejní cenu knih. Jednou z cest, jak toho dosáhnout, je i skutečnost, že platíme velmi málo autorům, ale i sobě. Díky tomu nám ale na druhé straně přispívají tvůrci (a velmi často i ti nejrenomovanější odborníci a spisovatelé), kterým nejde o peníze, ale o věc, autoři, kteří mají svým čtenářům co říci.

čer

Královské Vinohrady

Vyšehrad

DVA PRAŽŠTÍ KNIHKUPCI

V Praze je mnoho knihkupectví, ale málo knihkupců. Na první pohled jsou krámy plné knih, ale když potřebujete koupit, anebo alespoň prolistovat určitý titul, o kterém víte, že vyšel, probijete se haldou barevných pitomostí, příruček „Jak si naklonit šéfa“ atd., a co hledáte, nenajdete. Ptát se prodavačů je redundantní: Oni jsou tam od toho, aby namarkovali. A ve volných chvílích dohlíželi. Stane se, že i zde narazíte na nějaké zajímavé knihy - jejich výskyt je však natolik nahodilý a nepředvídatelný, že tyto knihy v celkovém kontextu kvalitu působí spíše jako izolované hrobečky chvilkové roztržitosti personálu. Z tohoto způsobu prodeje zuřím. Zuřím, že jsem zase naletěl a vešla do šopu jenom proto, že ho mám při cestě.

Knihkupectví je takový „hydrant“ myšlenek a kulturního bohatství pro danou oblast. Oblast může znamenat pár ulic, čtvrt, pár vesnic anebo i celé město. V popsaném případě ovšem uvnitř prodejny, na prameni, sedí hnusná, tlustá a tupá žába. Kvák. (To, že poptávka určuje nabídku, je iluze předpotopních ekonomů.) Zvěř, co si moc vymejší, musí holt chodit pít jinač. Naštěstí toto město je velké a metro rychlé. Soustrast těm, kteří žijí v rozsáhlejších pustínách.

Bohumil Fišer a Jiří Seidl patří mezi těch několik málo pražských knihkupců, u nichž téměř s jistotou seženete konkrétní titul - ať už z oblasti české prózy či poezie, literární vědy či kritiky, nebo jakéhokoliv oboru společenských věd - bez ohledu na to, zda kniha vyšla před týdnem nebo před dvěma lety.

Cílem následujících rozmluv bylo zjistit nejen to, co si tyto dva lidé myslí o některých jevech na knižním trhu, ale i něco více o jejich postojích ke knihám a v neposlední řadě ke „stavovské cti“, která jako by poslední dobou jaksi obecně upadala vepsí.

...

BOHUMIL FIŠER obchoduje v Kaprově ulici na Starém Městě. Další jeho prodejny jsou v Jilské, uvnitř budovy Filozofické fakulty UK a v Karlově ulici.

1. Kde a jak získáváte informace o nově vydaných titulech?

Připadám si jako detektiv amatér: Nové knihy i Knihy '98 zveřejňují informace se zpožděním, takže musím být v kontaktu s nakladateli, s distributory - není to tak, jak to bývalo. Neříkám, že dřív to bylo nějak krásné, ale o knižních novinkách byl opravdu přehled - jakmile knižka vyšla, v Nových knihách byla. Někdy se o knihách dovídám z novin anebo i od zákazníků - což je ještě větší průšvih. Člověk si skutečně připadá jako hlupák. Je to chyba nakladatelů, kteří (až na pár výjimky) nedělají knižkám propagaci. Většina nakladatelů vydá knihu a pak sedí na zadku a diví se, že se ta kniha neprodává.

Máte zprávy, že by se někdo snažil vytvořit počítačový informační systém?

Zatím o tom nevím. Určitá naděje je v ISBN, bohužel ne všichni nakladatelé ISBN používají. Chtěl jsem najet na ISBN přes kasu a přes počítač, ale zjistil jsem, že pouze asi 60 % knih ISBN vůbec má. Nedávno jsem o tom mluvil s jedním nakladatelem, který mi dodává opravdu hodně, a ří-

kal jsem mu, že když bude mít ISBN, jeho knížky se dostanou i do zahraničí. Ale jemu je to jedno, myslí si, že by je tam stejně nikdo nekupoval, tak co.

Máte pocit, že se situace postupně zlepšuje, tj. že se používání ISBN rozšiřuje?

Ne, je to pořád stejné. Není žádná centrála, která by informace shromažďovala a poskytovala je knihkupcům. Je fakt, že o něco se snaží Národní knihovna, Albertina income - na Svazu knihkupců a nakladatelů jsem slyšel, že budou poskytovat informace asi za 5000 korun půlročně na disketách, ale to ještě nemám ověřené.

2. Snažíte se výběrem titulů knihkupectví nějak profilovat? Jak? Kde jsou meze?

Nechci brát Harlekýny a takové ty věci, že chudá si vzala bohatého. V žádném případě porno nebo fašistickou literaturu. I když bohužel se mi stal případ, že jsem vzal Goebbelse od Irvinga. A to jsem opravdu nevěděl, že Irving je fašista. Kdybych to býval věděl, tak bych tu knížku neprodával - to se mi opravdu přičí, prodávat takovéhle věci.

Takže by se dalo říci, že jde o morální vymezení.

Ano, přesně tak.

3. Které literární (kulturní) časopisy prodáváte?

Jelikož mám opravdu krcálek, prodávám Literárky, Tvar, Hosta, Přítomnost, Živel, Revolverku, Přílohu, Kritický sborník, Souvislosti... a to je asi tak všechno. Ono by se dalo prodávat i víc, ale v tomto prostoru nelze.

Takže se nesnažíte nabídku rozšiřovat?

Nemůžu. Z prostorových důvodů. Ted mi nabídli jeden časopis, ale musel jsem ho odmítnout. Na pult už by se nevešel - to by nebyly vidět knížky, které jsou pod sklem, a jinde opravdu nemám místo. Kdybych měl víc místa, prodával bych jich víc, ale myslím si, že Literárky, Tvar a to ostatní, že to bohatě stačí.

A nějaké slovenské časopisy se u vás také najdou?

Bohužel ne. Já jsem se vyučil ve Slovenské knize a ke slovenštině mám vztah. Prodával jsem i tady slovenské knížky. Ted je to opravdu problematické, nějaké sice vozí Artforum - ale to nejsou knížky podle mého gusta. Líbí se mi třeba edice Filozofie do vrecka, ale těžko to sem dostávám. A prodávalo by se to tu.

Chyba je tedy v distribuci?

Ano. Když potřebuju knížku ze Slovenska, tak ji opravdu pašuji stejně, jako jsem dřív pašoval knížky z Mnichova. Ale stát osm hodin frontu na celnici nemám, k tomu se dobrovolně přiznávám.

4. Jste spokojen s distribucí? Zlepšila se během posledních dvou tří let?

Ne. Je pořád stejná, jako byla. Je tady pár distribučních firem a každá se věnuje pouze svému okruhu zájmů. Kolportér si dělá svoje, Maťa... Ale z těch ostatních jenom málokdo tuší, co vlastně vozí. Když řeknete distributorovi, že chcete Shakespe-

ara a vidíte, jak si zapisuje *Šejkspír*, tak je vám z toho špatně.

5. Sledujete recenze v denním tisku a literárních časopisech? (V kterých? Která recenze vás v poslední době zaujala, případně který kritik?)

Pokud jde o noviny, beru Lidovky, Mladou frontu a v sobotu si kupuji Právo. Slyšel jsem, že ve čtvrtčím bývá Salón a že je výborný, ale ještě jsem ho neviděl. Čtu Chuchmu, Anýže... Lidovky už to nejsou, jako bývaly, redakce je zřejmě v čudu a Národní 9 už nevychází... Podle mého názoru recenze knížek nejsou, je jich minimum. Ale zaujala mě třeba Chuchmova recenze na Viewegha - i když on ho dost tvrdě setřel. (Neříkám, že ta jeho poslední práce je nějaký skvost, ale od Chuchmy to bylo přece jen dost kruté.)

Pokud jde o časopisy, zajímají mne Literárky a Tvar. Ale k čemu je mně dvoustránková ukázka z románu, který navíc už vyšel? Mělo by tam být víc kritiky - a informací o knížkách.

Máte nějakého oblíbeného kritika - ať už v Literárkách, ve Tvaru nebo třeba v Hostu? Kritika, od něhož si recenzí vždycky rád přečtete, protože třeba jeho názory ladí s vašimi?

K tomu se opravdu nechci vyjadřovat. Je spousta recenzentů, kteří apriorně musí každého sprdnout. A jak říkal Arnošt Lustig Vieweghovi, když se tady náhodou sešli a Viewegh byl zrovna nešťastný z těch všech kritik: „Vykašli se na literární kritiky, ty to píšeš za sebe, tak jak to umíš. Hemingway také nakonec zjistil, že čist literární kritiku nemá cenu.“ Literární kritika by měla být konstruktivní, a ne pořád samá negace, negace. To je můj názor.

6. Odrazí se literární cena, případně vyhodnocení v anketě (např. LN, NK o nejzajímavější knihu roku) na prodejnosti titulu? Například anketa Lidovek na konci roku se opravdu odrazila. Topol se prodával jak na běžícím pásu. Ale je zajímavé, že když nedávno dostali cenu Michal Ajvaz a Pavel Šrut, druhý den jsem dal poustač do výlohy - a nic. Ale to je zase chyba novin, novinářů a vůbec masmédií, že o tom málo informují. Je hezké, že v televizi šotu ukážou Ajvaze nebo Švestku, ale aby řekli slovo, o čem ta knížka je, to ne. Kdo z normálních lidí zná Švestku? Očekával bych, že druhý den po takové události Lidovky nebo Mladá fronta přinesou článek, kde o autorovi a o knize něco napíšou - nejen suchou zprávu, kdo za co dostal cenu, případně kdo to vydal. Ale to už teď nedělají ani noviny, ani televize.

Takže bychom to shrnuli, literární ceny na rozdíl od anket jako propagace příliš nefungují. Před časem vycházel v Nových knihách Kritický metr. Jaké jste měl zkušenosti s ním?

Nic moc. Ale Nové knihy mám rád - i přes to zpoždění jsou dobrým průvodcem jak pro čtenáře, tak pro knihkupce.

Takže bychom to shrnuli, literární ceny na rozdíl od anket jako propagace příliš nefungují. Před časem vycházel v Nových knihách Kritický metr. Jaké jste měl zkušenosti s ním?

Nic moc. Ale Nové knihy mám rád - i přes to zpoždění jsou dobrým průvodcem jak pro čtenáře, tak pro knihkupce.

7. Které knihy jste v posledním půlroce četl a čím vás která zaujala?

Lehčí otázku, prosím. Víte, co je průšvih? Dřív jsem strašně četl. Nedávno jsem se díval na pořad, ve kterém vystupoval Honza Kanzelsberger, a ptali se ho, co čte. Čekal jsem, co odpoví. A náhodou se zachoval férově a řekl to, co teď řeknu já: Nemám čas. Čtu noviny, ale čist knihy nejsem schopný. A to je tragédie, protože člověk je pak trochu kozel zahrádkem.

Přesto: Neláká vás čtení, když máte plný kram knih?

Láká. A když najednou zjistíte, že jste úplně mimo a informatika je nulová, takže sháníte informace o každé druhé knize, kde se dá, protože ani na těch záložkách nic není... A to nemluví jen o filozofii, ale i o beletrii... Nejsem poslední dobou schopný si přečíst ani detektivku nebo román.

A co jste tedy rád četl v dobách, kdy jste četl?

Sallingery, Kazany... ale teď je to tragédie, je mi z toho smutno. Stává se mi, že si vezmu knížku a čtu a čtu, ale vůbec nic z toho nemám. Možná je to spíš záležitost pro psychiatra.

Myslíte, že jde o nějaký „profesionální blok“ či co? Pozorujete tento jev i u dalších kolegů?

Nevím, jak na tom jsou ostatní, ale vím, že některé kolegyně tady čtou. Jedna z nich, která mi nejvíc vyčítala, že nečtu, se mi svěřila, že si v podstatě už rok nepřečetla knížku. A ta četla opravdu hodně a všechno, co jí přišlo pod ruku. Jestli je to většinou... nebo únavou? Zajímalo by mne, zda ostatní kolegyně knihkupci čtou.

8. Koho z vašich konkurentů si vážíte a proč?

Seidla. I když já ho považuju spíš za kolegu než za konkurenta. Oceňuju, že začínal od nuly, zadlužil se, prodává zhruba tutéž literaturu jako já, je šikovnej... Průšvih je, že knihkupci nejsou. Existují šikovní knihkupci mimo Prahu - Otava v Jihlavě nebo Maruška Olšanská v Příbrami - ta prodává jak ptákoviny (což musí, protože jinak by se na malém městě neuzivila), tak dobrou literaturu - to obdivuju.

Když dopradám Poláčka, Vaculíka nebo Hrabala, tak ho znovu objedná, protože ho tu musím mít. A vyplácí se mi to, ne že ne. Když přijedou lidé z ciziny, vědí, že u mě spolehlivě seženou českou beletrii. Jeden čas jsem byl jediný, kdo měl třeba kompletní Hrabalovy spisy. Kolegové říkali, že Hrabal se neprodává. A když jsem se zeptal: *A máš ho?* Tak odvětili: *Nemám, protože se neprodává.* Inu, když někde něco není, tak se to neprodává, to se nedá nic dělat.

...

JIŘÍ SEIDL má hlavní stan ve Štěpánské ulici, dále pod jeho patronátem funguje knihkupectví Franze Kafky na Staroměstském náměstí.

1. Kde a jak získáváte informace o nově vydaných titulech?

Z edičních plánů nakladatelství, pomocí osobních kontaktů s nakladateli, z odborného tisku (mám na mysli Knihy 98 a Nové knihy - zejména tedy Knihy 98, protože Nové knihy, přestože jsou precizněji udělané, nejsou až tak aktuální - jsou to spíš informace o knihách, které vyšly, než které vyjdou). Případně ještě z denního tisku - i tam se občas objeví zajímavá recenze na knihu z nějakého menšího nakladatelství, která nám unikla. Existuje totiž spousta drobných nakladatelství, která o svých knížkách nejsou schopná informovat. Další pramen je bulletin Národní knihovny Ohlášené knihy.

2. Snažíte se výběrem titulů knihkupectví nějak profilovat? Kde jsou meze?

Naše meze začínají u knížek, které se nám nelíbí. Zatím se nám daří mít v prodejně opravdu velmi málo knížek, za kterými si nestojíme - takových, které bychom vzali jenom kvůli obratu. A paradoxně se stává, že pokud náhodou takovou knížku vezme, stejně nám tam potom leží, protože zákazníci jsou zvyklí na určitý náš výběr, a pokud se mu něco vymyká, nemá to obvykle příliš velký úspěch.

Jak tento výběr probíhá technicky?

V podstatě nakupují téměř všichni mí zaměstnanci, limity jsou dané autory, nakladatelstvími - produkci některých nakladatelství nebereme a priori, od některých zase bereme téměř všechno - hlavní problém je spíš v prodejnosti konkrétního titulu, tj. v rozhodnutí, jestli vzít méně nebo více výtisků.

Je ale spousta nakladatelství, která mají v edičním plánu pozoruhodné směsi.

Jistě - v těchto případech se orientujeme podle autora a tematiky. Většinou to vyjde, ale samozřejmě se stane, že člověk něco nakoupí, a když se pak pořádně podívá, zjistí, že to není úplně přesně ono. Ale snažíme se takovou tu hrubou komerci nebrat - ne že

bych jí nějak pohrdal, ale jsme prostě založení jinak. A některé věci jsou zase trochu mimo naše spektrum svou přílišnou specializací - např. když vyjde nějaká hodně odborná lékařská knížka...

3. Které prodáváte literární časopisy?

V knihkupectví Franze Kafky všechny, ve Štěpánské všechny kromě Literárních novin. Ne, že bychom proti nim něco měli, ale hned vedle nás je prodává trafika, takže u nás by nejspíš ležely.

Máte i slovenské časopisy?

Ze slovenských časopisů máme Kritiku & Kontext. Ale je trošku problém dostat časopisy ze Slovenska včas. U knížek nevádí, když přijdou o týden později, ale literární časopisy vždy na něco časového reagují, a když lidé vidí, že je to měsíc staré, jsou z toho otrávení.

Jsou v dovozu knih a časopisů ze Slovenska nějaké zásadní technické překážky (celní předpisy apod.)?

Ani ne, je to dovoz jako z jakékoli jiné sousední země. Naopak je lepší proto, že pořád ještě máme na Slováky dobré kontakty a lépe se s nimi domluvíme. Problém je opravdu hlavně v tom, že to nějakou dobu trvá.

4. Jste spokojen s distribucí? Zlepšila se během posledních tří let?

Některé firmy se za tu dobu vyhranily a zesílily - takže částečně se distribuce zlepšila. Ale ten zmatek, který na knižním trhu byl, v podstatě panuje dál.

5. Sledujete recenze v denním tisku a literárních časopisech? (V kterých? Která recenze vás v poslední době zaujala? Kterého kritika uznáváte?)

Docela rád čtu Jirku Peňáse. Nedávno se mi líbila třeba recenze na knížku Utekl jsem z Osvětlemi. Jinak těch kritiků je víc, ale nejradší mám opravdu asi toho Peňáse.

A z literárních časopisů?

Čtu docela pozorně kulturní přílohy deníků - MF a Lidových novin, Kritickou přílohu, Tvar a Literárky. Ne úplně systematicky, ale snažím se je sledovat.

Máte i v těchto časopisech nějaké oblíbence?

Asi nejvíc mám rád Kritickou přílohu.

Co se vám na ní líbí? To, že si počtete, anebo že se něco dozvíte?

Spíš že se něco dozvím - chápu, že narážíte na velkou vyhraněnost autorského kolektivu Kritické přílohy, ale občas jsou tam zajímavé informace o knížkách, o kterých nikdo jiný téměř nepíše. Je pravda, že okruh jejich zájmů není příliš široký - oni píšou hlavně o věcech, které mají rádi. Neříká to taková ta černá dřina na poli, kde by člověk oral brázdu bez ohledu na to, co před ním leží. Ale jsou mi sympatičtí.

6. Odráží se literární cena, případně vyhodnocení v anketě na prodejnosti titulu?

Krátkodobě ano. Je to vždy otázka zhruba dvou týdnů.

7. Které knihy jste v posledním půlroce četl a čím vás která zaujala?

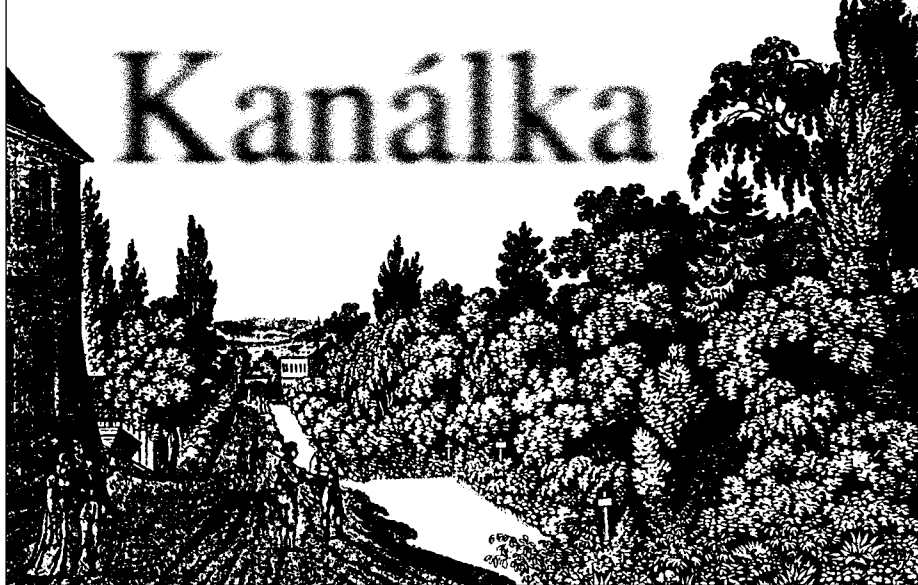
Znovu jsem si přečetl Glazarovu Treblinku, která mě zaujala tématem. Vypadá to, že čtu jenom koncentračnickou literaturu, ale na základě recenze, o které jsem mluvil, jsem si přečetl také Utekl jsem z Osvětlemi - to se mi hodně líbilo... Singera jsem si teď přečetl... a ještě víc toho bylo, ale teď si nevzpomenu.

8. Koho z vašich konkurentů si vážíte a proč?

Určitě si vážím Bohouše Fišera, protože je to poctivý knihkupec v pravém slova smyslu. Vážím si i Jana Kanzelsbergera, přestože dělá něco úplně jiného než já nebo Fišer, ale je to člověk s velkou schopností prorazit a dotáhnout věci do konce. Asi jich bude víc, ale teď mne napadají tyto dva.

Připravila BOŽENA SPRÁVCOVÁ

Marie Hořínková

A. Pucherna, „V Kanálské zahradě“, akvatinta, kolem 1820

Oslňující dítě hraběte Josefa Emanuela Canala se objevilo kolem roku 1782 v Praze, na vinohradském návrší. Tím dítětem mívám velkou a důmyslnou zahradu, přístupnou veřejnosti.

(Po určité době, patrně vlivem neblahých zkušeností, byl vstup do zahrady podmíněn vstupenkou.)

Josef Emanuel Canal z Malabailly (1745 - 1826), humanista italského původu, opustil nadějnou vojenskou službu, aby se mohl celé věnovat šíření vědy a blahu lidstva. Stal se provinciálním velmistrem řádu svobodných zednářů, přičinil se o zřízení sirotčince a chudobince v Praze a přibližně v roce 1782 skoupil rozsáhlé pozemky na tehdejších Královských Vinohradech. Pozemky se skládaly z vinic a venkovských usedlostí - na jedné z nich podle záznamů žil děd maršála Radeckého. Josef Emanuel Canal vybudoval zahradu, příznačně nazvanou Kanálka. V zahradě zřídil botanický ústav s posluchárnou, v níž přednášel významný český botanik Karel Bořivoj Presl. V malém pokusném cukrovaru, také umístěném v zahradě, byla prof. Schmidtem demonstrována výroba řepného cukru. Josef Emanuel Canal, zálibou botanik, podnikl sepsání a vydání dvou botanických knih - Květeny Čech a knihy nazvané Hortus Canalius. V roce 1808 zřídil v zahradě hospodářské výstaviště, které bylo v provozu ještě v roce 1872. Až do konce života byl hrabě Canal předsedou Vlastenecké hospodářské společnosti.

Kromě toho též pěstoval a podporoval hudbu.

Za všechny své velkolepé a užitečné činy byl posléze jmenován čestným občanem pražským.

Praha se v té době nezadržitelně blížila typu města provinčního, neboť habsburský dvůr sídlil ve Vídni i s českou korunou, kterou tam odvezla Marie Terezie v roce 1743.

Češi byli odkázáni dost složitě poddaní, stejně jako jejich řeč. Pro její náročnost ji mnoho cizinců přirovnává k činštině. Není to řeč rozpínavá a energická, jakou se vyznačují sebevědomí světových jazyků, má však neobyčejný smysl pro humorné varianty, zdobnělny, jemnosti a difference. Dorozumívání Čechů mezi sebou je složité: dvou-, tří- až čtyřkolejné a někdy připomíná celé nádraží. (Když se češtinu někdo cizí naučí, už samou radostí nad tím, že se mu to podařilo, stane se vlastencem.)

Císař Leopold II. (vládl od roku 1790 až 1792) projevil jistou sympatii k českému živlu, vrátil korunu českou z Vídně do Prahy, v roce 1791 se dal korunovat na krále českého, ovšem než mohl ve své ohořelosti dojíti dál, zemřel.

„Generál Laudon, jede skrz vesnici, generál Laudon, jede skrz ves...“ Takto si poradila čeština s metlou doby, prusko-rakouskou válkou. Záměstce Leopoldův, František I., byl tak zaměstnán nebezpečným vlivem Velké francouzské revoluce, že od přislíbených stavovských reforem ustoupil a věnoval se upevňování své vídeňské vlády.

Praha se tedy ze svého provinčního spánku už už probouzela, ale hned upadla do dalšího snu, jak je známo i z dějin lidských nocí. Rub újmy politické měl i své světlé stránky.

Občané se věnovali příjemnému bydlení, odívání, zábavám a dýchání čerstvého vzduchu. Výlety pana Broučka, vydané Svatoplukem Čechem v roce 1886, měly z tohoto provinčního spánku burcovat a připravovat občany na věci podstatně jiné.

Dnešní ochránce životního prostředí by jásal a truchlil zároveň nad výrokem historika umění Emanuela Pocha z roku 1980: „Zabývající se těmito úvahami, zjišťujeme, že naše hlavní město prožilo v tomto ohledu své nejzdravější období v době osvětlení a v první třetině 19. věku.“

Zahradu Kanálku navštívil v roce 1787 sám Wolfgang Amadeus Mozart, jindy císař Josef II., a vzpomíná se také na návštěvu amerického spisovatele Washingtona Irvinga.

Jaroslav Kemper ve své historické studii z roku 1912 píše: „Nebylo po celou prvou polovici devatenáctého věku v Praze oblíbenější zahrady nad Kanálku.“

Záznamy návštěvníků jeho názor potvrzují a plasticky vykreslují obraz zahrady. „Chladivé křoviny se střídají se záhony, pestré trávníky s ovocnými a kuchyňskými zahrádkami, kde možno osvěžení nabratí a těšiti se z lidu, jež toto místo oživuje.“

Podle jiných zpráv se tu chovaly i vzácné ryby a byl tu skleník s celoročně kvetoucími rostlinami. Jeden pozorovatel chválí miniaturní ostrůvky s květinami, bludiště a lázeň, další zaznamenává jednoduchý písčivý památník - obelisk se znakem svobodných zednářů. Zkřížená kladívka a pravoúhlé zednické pravítko.

Pozorovatel s geometrickými sklony píše: „Od vchodu až na konec zahrady se po pravé straně od jednoho zahradního domku táhne rovný travnatý obdélník, střídavě osazený stromy a řadami tyčí se svítilnami. Uprostřed je nádržka, v níž je chován indiánský havran, na konci pak voliéra s domácími i cizokrajnými ptactvem a domek s opičí. Pod tímto prostranstvím na svahu je park, ještě mladý, protatý točitými pěšinami, po nichž se dojde k pomníku manželky Canala (zemřela v roce 1810) a k poustevně na vyvýšeném místě.“

Historik J. Emler před rokem 1912 v Českém Světě pročitěnými slovy evokuje náladu poustevny: „...má tak mnoho hrůzného, že přepadá v ní tísnivá úzkost.../...v chladné jeskyni mrazí nás v kostech.../...nohy se třesou...hlava je těžká.../...a po třech krocích ocitáme se na rovině pod modrým nebem.“

V úpravě zahrady převládá rousseauovský uvolněný přírodní anglický park, obdivovaný a chválený jako něco nevidaného.

Akvatinta kreslíře a grafika Antonína Pucherna (1776 - 1852?), vytvořená v roce 1820, ukazuje pány ve fracích ve společ-

nosti řemeslníků s košíky, bohaté stromové partie, cestu k altánu, hospodářskou budovu s vozíkem, ženu s kloboučkem a miniaturní kabelkou - dokonalé zátiší nedělních procházek.

Zahradní idyla rozhodně nepropadla jednotvárnosti. R. Smažík v knize o Kanálce z roku 1912 (v níž je mimochodem mnoho zajímavého o svobodných zednářích u nás) píše o tajném souboji s bambitkami - o souboji na život a na smrt. Souboj se nekonal pro pouhou ženu, ale pro české divadlo. Jmenovalo se Bouda a bylo založeno v roce 1786. Pruský hrabě jménem Pasqual veřejně ve společnosti Boudu urazil. Také v lásce intrikoval a dosáhl toho, že byla zakázána česká inscenace truchlohy Vršovci. Autor hry, polský hrabě Alfréd Valanov, vyzval Pasquala na souboj a jedno únorové ráno na sněhu v Kanálce ho smrtelně postřelil. Hrabě Pasqual tak tak že nezemřel. Valanov uprchl do Paříže, ale po čase se vrátil, bylo mu na přimluvu vlivné snoubenky odpuštěno. Souboje byly tehdy zakázány. Žena tu hrála roli spíše ochrannou, hlavním impulzem byla uražená národní hrdost. V jistém smyslu prorocká událost. Souboj zaujal historiky i vypravěče. V jedné verzi má neobvyklý konec. Kolem duellantů prý létali ptáci a tak je překvapili a zmátli, že se nakonec smířili.

J. J. Stankovský v knize Vlastencové z Boudy, vydané v roce 1878, nechá soupeře znovu se sejít v Paříži, v boji o dobytí Bastily. Tam je Pasqual skutečně zabit a Valanov se vrací do Prahy. Aby byl příběh ještě složitější, v upraveném vydání Vlastenců z Boudy z roku 1971 je uvedeno, že jména Valanov a Pasqual jsou patrně jména fiktivní, ač nikoli bez konkrétních vzorů. Příběh souboje se tak převádí na úroveň „možné reality“, což pro dnešního čtenáře není vůbec nic nového.

Hrabě Josef Emanuel Canal pořádal v zahradě několik zednářských slavností, kterých se výjimečně účastnily i ženy.

Osměleny touto podobou emancipace - šlo vesměs o šlechtičny - založily v Praze vlastní lóže a zčásti pak sdílely peripetie spolku svobodných zednářů.

Josef Emanuel Canal zemřel v jedenaosmdesáti letech, v roce 1826, a byl upřímně oplakáván. Na poslední cestě ho provázely davy lidí. V závěti ustanovil univerzální dědičkou svou dceru Josefínu, hraběnkou Pachtovou, s výslovným přáním, aby zahrada Kanálka byla dále udržována.

Čas jeho poslední vůli nesplnil. Nejdříve byla zahrada prodána hraběti Buquoyovi a pak bankéři Morici Zdekauerovi.

(Ironickou slabostí Josefa Emanuela Canala bylo to, že neměl rád Židy.)

Dědici bankéře Zdekauera rozdělili Kanálku na stavební parcely, vyjma jižní části, která přešla v Riegrovy sady.

Na fotografii F. X. Jiřika z roku 1900 vidíme už Kanálku okradenou a opuštěnou, ve zvláštním nostalgickém oparu prořídilých borovic, dubů, bříz a buků, se zděnou studnou uprostřed.

Vývoj Vinohrad byl na přelomu století tak rychlý, že jeden rok bylo vidět pole a druhý rok široké ulice s domy. Jako v Americe.

Povídá se, že v německém vojenském kasinu na Příkopech se ještě nějakou zásvětí dobu zjevoval hrabě Alfréd Valanov převlečený za plukovníka ve výslužbě. Seděl u okna v přední místnosti, poslouchal vojenský žargon a četl Arthura Schopenhauera. Prý vůbec nepromluvil. Knihu, kterou dočetl (a tím jeho trest zřejmě vypršel, protože se už neobjevil), nechal na židli. Bylo v ní několik souhlasných vykřičníků a bývalá adresa.

Neteř hraběte Pasquala zas viděla svého zemřelého strýce v Gdaňsku a poznala ho nade vši pochybnost. Opravoval tam lodě. Nebyla prý s ním rozumná řeč, byl plachý a pořád mluvil o tom, že Vršovci jsou skvělá hra.

(Eseje Marie Hořínkové o pražských zahradách byly roce 1996 oceněny hlavní cenou v soutěži Františka Langera. Dva z nich již Tvar publikoval v čísle 9/1998, další tři - z cyklu Zahrady zmizely - budou otištěny v příštích číslech.)

Ty jsi často recitoval básně, které se vztahovaly k Praze - téma Prahy tě v poezii vždy přitahovalo.

Když jsem se v 70. letech ucházel o to, abych mohl s nějakým programem alespoň jezdit po školách, vymyslel jsem montáž básní o Praze; byly to z padesáti procent básně Václava Hraběte. Pak jsem hledal, čím je doplnit. Opatřil jsem si různé antologie, prolístoval nejdůležitější básníky a zjistil jsem, že téma Prahy je v české poezii jedno z nejméně frekventovaných. Už v renesanci se objevují básníci, kteří Prahu oslovují jako královské a císařské město. Téma Prahy kupodivu téměř mizí v době baroka, aby se objevilo opět jako jedno z hlavních témat obrození. Na začátku stojí Karel Hynek Mácha se svou apostrofou Prahy - a teď musím citovat (je to první díl *Návratu*, prózy, kterou můžeme označit jako první moderní českou prózu Lyrickou, resp. jako první moderní českou báseň v próze): *Slyš o Praho! Praho! ty mé vlastní srdce kamenné! Vyhořelí již plamen ctnosti v prsou synů tvých - vyschly slzí lítosti již zraků jejich prameny?? O ještě ne! ještě ne! vrať se, o vrať se, Praho! Praho! vlastní mojí srdce kamenné! Století přešla nad tebou provázecího tě již od kolébky tvé času, a století snad ještě přejdou, nežli v rakev tě schvátí ten samý mnohomohoucí čas, a bez outrpnosti chováš v lůnu svém s nouzí, s bídou, s zoufalostí zápasící syny své...*

Takže když ses tímto tématem zabýval, co jsi objevil?

Objevil jsem především tři „pražské“ antologie. Přitom dvě z nich jsou velice typické pro dobu, ve které vyšly. Jistě vycházely i různé jiné sborníky o Praze, ale první, velice logicky a smysluplně sestavená antologie vyšla v roce 1941 u Františka Borového. Nese název *Očima lásky* s podtitulem *Verše českých básníků o Praze*. Sestavil ji člověk, o němž se mnoho neví - jmenoval se Vincy Schwarz. Antologie vyšla v posledním celistvém roce jeho života, protože v roce 1942 zemřel. Byl to Žid, takže si můžeme domyslet, jak asi skončil. Podle informací z databáze Památníku národního písemnictví to nebyl literát, zabýval se tím, že pro různá nakladatelství opat-

řoval rukopisy - tj. byl literárním agentem. Schwarzova antologie je kniha, která je sestavena podle řekněme historicko-místopisného kritéria - jinými slovy: Schwarz v jednotlivých stoletích vyhledával verše, které charakterizují jak onu epochu, tak Prahu té doby. Zřejmě je to už z názvů jednotlivých oddílů: na začátku najdeme např. *Dřevěný práh slávy* (tj. Praha raně středověká), *Kamenný zázrak* (Praha Karlova) a na konci oddíly *Nová víra* a *Nové okouzlení*. Ta kniha měla především sloužit: měla být oslovením Prahy jako symbolu národa, který se právě nacházel v nelehké situaci. Je zajímavé, že se zde objevují vedle autorů, kteří v té době publikovali hojně (jako František Hrubín, Jan Čarek, Miloš Hlávka), i počínající básnické osudy - Ivan Blatný, Jan Pilař či Karel Kapoun. Naopak podivné je, že už tam není Orten... Antologie *Očima lásky* je vlastně zakončením jedné etapy básnění o Praze: Praha ve své kráse, ve svých architektonických, historických a kulturních souvislostech... Jako jednu z těch nejkurióznějších lze uvést estetickou souvislost

Dole pode mnou zářila Praha

Rozhovor s Mirkem Kovářem

Prahy a Číny v podání básně Boh. Mathesia (jako by Praha pro každého z básníků znamenala to, co je jeho poetickou trestí a čím chce přispět do národní kulturní pokladnice). Vincy Schwarz zde opomíjí i tzv. velikost básníků - je mu jedno, že se František Halas ocitá vedle Ladislava Šípa a Nina Tučková vedle Ivana Blatného. Je to prostě složeno tematicky a jde tu hlavně o důležitost tématu Prahy, nikoliv o básníky.

Praha měla ale svou důležitost nejen během okupace, ale i těsně po ní.

Téma Prahy válečné a roku 1945 lze doložit antologiemi, které tvoří verše o osvobození. Takových knih vyšla spousta a ve všech má Praha nezastupitelnou úlohu - je tu Seifert, Nezval, Halas, jsou tu Hrubínovy cykly, Holanova Praha, kterou „hlídají milčníci“. Praha května 1945 byla stejně jako za okupace symbolem země, něčím, co v životě národa hraje roli první velikosti. Ale tohle všechno končí právě rokem 1945. To, co přichází poté, už je jen dosazování do vzorečků v naprostu jiných souvislostech.

Například ve verších, které psali čeští básníci, když zemřel Stalin a Gottwald, se Praha už prolíná s Moskvou a souvislosti už jsou zcela jiné. Od února 1948 je Praha v oficiální české poezii nosným symbolem určité politické myšlenky. Jak už jsem řekl: Praha stává se sestrou Moskvy, dějištěm budovatelského zápasu. Tohle pojetí Prahy se pak pitvorně přelívá i do let normalizace, kdy se Praha historická jakoby přesouvá do světa sídlišť.

Tuto Prahu zachycuje podle mne velice pozoruhodně antologie nazvaná *Trvalé bydliště Praha z roku 1986*.

Ano, tato kniha je zatím poslední vydanou básnickou antologií o Praze. Ivo Šmol das ji sice sestavil tak, aby nechyběly ani zmínky o Praze historické, ale určující je pro ni onen nový názor na úlohu města v životě - město jako pospolitě sdružení zde žijících „budovatelů“, město jako organismus, který má smysl jen tehdy, když je plněn plán, když jsou uskutečňovány závěry sjezdů atd. V betonových sídlišťích jako by člověk našel i novou estetiku: Praha, to jsou ti, kteří na sídlišťích plodí budoucí kosmonauty, vědce, výzkumníky. Praha v poezii 70. a 80. let je tedy poznamenána tím, že její historický význam dostává další dimenzi. Což ale není jen případ Prahy - vždyť i všechna krajská a okresní města jsou architektonicky řešena tak, že vedle kostelů vyrůstají různé okresní „kremly“, nákupní střediska či minisídliště, která mají historické jádro nějak zastinit či nově dotvářet. V tom měla mít česká oficiální poezie jasno: básníci jako by se nás snažili přesvědčit, že ten betonový svět je vlastně neobyčejně krásné pokračování předchozích estetik...

Už ze samotného názvu *Trvalé bydliště Praha* je ale zřetelný určitý příklon k civilnosti. Budování už není tak explicitní...

Jistě, v této antologii jsou i básně o Starém Městě, o Žižkovu a jeho činžácích. Ale podle mne určující zde je fakt, že to všechno staré má protipól ve „světlych dílnách budoucnosti“. Například v oné okupační Schwarzově antologii by nikoho nenapadlo srovnávat nějaké novostavby s historickými budovami, Praha byla součástí jednoho pocitového spektra, kdežto tady cítíš, že ten „nový člověk“ je spojen s něčím jiným. A žije-li náhodou ve starém činžáku, ví se, že tento činžák už brzy nebude starým činžákem, ale něčím lepším. „*Detonace odkrajují blok za blokem, / porcují čtvrt jak dort. / Strženou stěnou nahlížím / do dávného domácího ráje*“, píše Jaromír Pelc v básni *Starý Žižkov*, která má velmi výmluvnou pointu: „*Zařadit rychlost. Sbohem*.“ Čili všechno bude jiné, bude to (řečeno názvem jedné Pilařovy básně) „*Zázrak na sídlišti*“.

Trošku jsme přeskočili šedesátá léta.

Praha šedesátých let je zaskočena invazí všemožných kulturních či spisův estetic- kých žánrů: svět malých divadel, svět pan-

tomimy, divadla poezie, objevná revue Světová literatura, fenomén Brusel (tj. naše světovost, která jako by nebyla na deset let přerušena). V poezii se objevuje generace básníků všedního dne. Patos z padesátých let se vyčerpal, a to i co se týče místopisu. Jestliže v poezii padesátých let vznikl téměř souvislý a pateticky nabubřelý řetěz měst na „jedné straně barikády“ (Praha, Moskva, Varšava atd.), tedy měst coby bašt míru, pak se v poezii šedesátých let Praha přesouvá z historických kulis na okraj, v padesátých letech tu nebylo publikováno nic, co by Prahu básnický odlišovalo od jiných „sprátelených“ měst, a tak jakoby v reakci na tuto unifikaci básníci šedesátých let přicházejí s tématem každodennosti, s něčím, co se může odehrávat i na předměstí. (To ale mimochodem nebylo nic nového: kdo takto u nás objevil Prahu, byla Marina Cvetajevová ve své poémě *Periférie*. A půjde-li ještě hlouběji, je to - pravda, adresná sice jen tématem Města s velkým M - třeba Praha Neumannova z přelomu století, viz *Stráň chudých lásek*.) Například Kainar, Moravák, jenž se v Praze velice rychle poeticky zabydlil, napsal báseň *Blues o správném hladu*, která tendenci k depatetizaci přesvědčivě dokládá: blues se odehrává cestou z Dejvic na Můstek a je zajímavé, jak se vyvíjí všem historickým rekvizitám a skončí u Anky v Koruně, a přesto je to jedna z nejkrásnějších básní o Praze.

Pochopitelně je tu i Praha generace, která v šedesátých letech nastupuje. Asi nejpregnantněji vyslovil sounáležitost s městem, kam přišel teprve jako vysokoškolák, Václav Hrabě. Jeho verše o Praze jsou pro mne cenné svou pocitovou věrohodností: člověk stojí nad městem („*dole pode mnou zářila Praha*“), a přitom nikdy neřekne, zda se na Prahu dívá od svatého Víta, anebo z nějakého jiného, ne tak posvátného místa. Praha je pro něho místem, kde potkává své protihráče, kde prožívá osamělost uprostřed společnosti něčím napadené, něčím, co chápe jako přetvářku, knedlíkový socialismus... Praha je mu nejbližší tehdy, když se s ní může setkat v nějakém svém kódu, když může slyšet svoji hudbu, když je s někým blízkým nebo když může dát najevo své pohrdání veškerou oficialitou...

Ale abychom do Hrabětových veršů zase nevkládali významy, které z nich neplynou: myslím, že je zaměřen spíš anti-konzumně než antisocialisticky.

Samozřejmě, že Hrabě nebyl žádný protisocialistický rebel, celá jeho poezie je jakýsi předstupeň idejí roku 1968, kterého se nedožil, a velmi souzní s poezií Kainarovou a Šotolovou, ale už kupříkladu není v takovém spříznění s poezií svých vrstevníků - s Wernischem či Kabešem. Hrabě je spíš syntetický kladných tušení, něčeho, co musí skončit dobře, budou-li všichni takoví, jak

to on cítí. Část generace Wernischovy a Kabešovy ho podle mého názoru nepochopila a dlouho se tvářila, jako by Hrabě nebyl.

Naopak generace, která se etablovala v sedmdesátých letech (Pelc, Sýs, Žáček...), by se zřejmě bývala ráda k Hrabětovi přihlásila, a také to udělala, byť nesměle (protože navzdory oficiální kritice reprezentované např. H. Hrzalovou).

Na zacházení s tématem Prahy je právě hezky vidět, kam to tahle básnická generace dopracovala. Prahu chápala jako eldorádo lidských osudů ve všech možných polohách, ale zároveň téměř bez kontextu. Generace, která rezignovala na existenci čehosi, nač básník musí navázat anebo s tím polemizovat, není hodna pasování na smysluplně vystupující generaci. Mám na mysli naprosté pomnutí kontextu takových poetik (které měly město v sobě zašifrované), jako byly poetiky Jiřího Koláře, Ivana Blatného, ale i Jana Zahradníčka... A nakonec se jim v průběhu 80. let ztratil i ten Hrabě. Korunní důkaz je právě zmíněná antologie *Trvalé bydliště Praha*. Vyšla v době, kdy si její pořadatel mohl listovat už v několika oficiálně vydaných výběrech z Václava Hraběte - přesto v knížce není jediná Hrabětova báseň. Přitom se v této antologii inflačně - a pro dobu vzniku příznačně - zabydlela poezie funkcionářů Svazu spisovatelů a redaktorů nakladatelství. Jako by tito lidé už počítali s tím, že NENÍ jiná poezie než ta, která se dostala do čítanek a byla tedy svým způsobem prokádrovaná. Jsou tedy (z úcty ke klasikům) sice zastoupeni ještě např. Halas či Holan (i když pochopitelně v sousedství s jinými „klasiky“, jako byl Ivan Skála či Josef Rybák), ale nenajdeš zde poezii, která vyjevuje téma města jakožto obrovské duchovní „základny“ křesťanství (Seifertova *Hlava Panny Marie* je jedinou výjimkou potvrzující pravidlo). Tato antologie (alespoň pro mne) ukazuje směr, jakým by se dále oficiálně vydávaná poezie ubírala. Plejáda oficiálních básníků se tak dlouho navzájem podporovala, až se vyčerpal - vždý ve svých čtyřiceti letech stáli v podstatě všichni před rozhodnutím, zda si mají své dílo vydat v obsáhlém výboru, anebo zda mají už uvažovat o sebraných spisech... Dovedu si představit, že ten narůstající odklon od jakékoliv jiné poezie než té jejich, by za deset let způsobil další antologii o Praze, kde by figurovala už jen polovina „historických“ klasiků...

Co by se stalo, se však už nikdy nedovíme. Ale ještě k té třetí pražské antologii.

Je třeba říci, že občas vycházely knihy, které plnily na svou dobu dost důležitý úkol, neboť jim šlo o určitou názorovou manifestaci a šlo jim o to ukázat básnické téma pokud možno nedefinované (mluvíme teď o Praze, ale dalším tématem bylo třeba osvobození či antologie veršů předčasně zemřelých básníků).

Ta třetí knížka, která vyšla v roce 1980 a která se jmenuje *Praha našich snů*, ukazuje tedy podle tebe to vědomí souvislostí, které *Trvalé bydliště Praha* postrádá?

Ano. A dokazuje, že nakladatelství Vyšehrad si tehdy počínalo ne zcela konformně. *Praha našich snů* je výběr literárních textů o Praze, který sestavila Květoslava Neradová. Objevuje se tu několik jmen ve své době skutečně nepropagovaných. Je tu Václav Renč, a i když chybí Zahradníček, jsou tu verše, které nepomíjejí křesťanský kontext od Prahy neodmyslitelný. Je to Praha depatetizovaná a výběrem autorů dosti celistvá. Nutno dodat, že jde o výběr nejen veršů, ale i próz a výňatků z dobového tisku.

Možná že bychom se mohli zmínit ještě o Šiktancově knize, kterou v roce 1966 vydal takový podivný konglomerát několika nakladatelství.

Šiktancovo *Město jménem Praha* vyšlo v neuvěřitelném nákladu 202 000 výtisků jako bezplatná prémie. Je to báseň, kterou Šiktanc doprovází cyklus nejružnějších obrazů a reprodukcí historických rytin a kreseb a reflektuje Prahu jakoby máchovsky:

putuje Prahou a hledá v ní sebe sama. Je to město, které je kdykoli připraveno se identifikovat v nás, neboť je na nás, jakou cestu si zvolíme k jeho poznání, co pomineme, co naopak pro sebe objevíme - i to je důležité. Osud, který poutník vkládá do toho města, je jeho osudem. Nejsem si ale jistý, zda v této básni není Praha jen zaměnitelnou kulisou. Přesto by tenhle Šiktanc neměl v žádné budoucí antologii chybět...

Našel bys v současné poezii nějaké motivy týkající se Prahy?

V onom historicko-estetickém pohledu asi ne. Podle mne pro nejmladší generaci Praha nehraje nijak osudovou roli. Pro ni je Praha jednou z možností, jak poznat svět již zde, v Čechách, což dříve možné nebylo. To znamená, že v Praze lze prožívat totéž, co např. v Paříži: osvobození od konvencí. Ale nevidím nic, co by přivádělo básníky k nutnosti vyjadřovat se k Praze jako k národnímu fenoménu. Jistěže ten „městský pocit“ je v poezii téměř každého básníka, který s Prahou přišel do styku. Já dostávám spousty básní do rozhlasového pořadu *Zelené peří* od mimopražských autorů - řekl bych, že 70-90 % je právě od nich. A u nich není tohle téma ani viditelné, ani naléhavé. Jako model si vezmeme třeba poezii Brňáka Petra Hrbáče, ty městské mikroděje a mikropocity, které se u něho prolínají nebo se nějak derou na povrch, nejsou napojeny na kontrétní lokalitu - je to město, má to nějakou městskou platformu, ale nevyteze ti z toho nutně Brno. V současné poezii vlastně vůbec není důležité, o jaký místopis jde. Třeba Svatava Antošová si Prahu odbyla jako jednu z etap cesty; pro ni jsou Budějovice stejně důležité jako Praha či jako Teplice. Není dnes zřejmě básníka, o němž by se dalo říci: Praha je jeho téma osudové.

Takovým básníkem byl Nezval. On sice dovedl rozbourit svou imaginaci ve všem, ale v Praze to skutečně udělal mistrovsky. Člověk, který se zabývá přednesem básní, je nad Nezvalovou poezií v pozici někoho, kdo se v ní chce utopit a hledá si k tomu ten správný vír. A ten vír ho pak vtáhne. Nechat do toho vtáhnout, to Nezval skutečně umí, v tom mu jeho Praha nahrála všechno, co mohla. Na svou dobu to byly velmi odvážné a revoluční věci. Pak přišla celá řada básníků, kteří Nezvala vlastně jen rozpracovávali. To byli básníci druhého a třetího nálevu, kteří to tak jako Nezval zkusili a Praha se jim také poddala. Nebudu raději jmenovat, ale přesto nechci pominout jiné poetiky, kde se Praha čte jako básnické alter ego: je to příkladně poezie Jiřího Karáska ze Lvovic, kde se vedle Prahy paláců a chrámů pojednou prodere i Praha jazzových lokálů 20. let... A jak si bez Prahy představit „zbytek“ Seiferta...?

Jaké město je ještě v takové míře jako Praha předáno poezií?

Brno. Existuje v české poezii velice kuriózní básnický průvodce městem, a to jsou *Melancholické procházky* Ivana Blatného. Z vlastní zkušenosti vím, že to funguje: přestože jsem předtím v Brně v životě nebyl, když jsem jako voják vystoupil ve dvě hodiny v noci na brněnském nádraží, tak jsem přesně věděl, kudy mám jít, kde je Dornych, Měninská brána, kde Pekařská ulice, všechno jsem věděl z Blatného a prožil jsem tehdy věru zvláštní noc. A pak je tady Halasovo Brno a Mikulášsko Brno. Napsat báseň o Praze není těžké, o Brně je to daleko těžší, historie tu je jaksi zástupnější a moravská kontextualita je koneckonců stejná i ve Znojmo nebo Olomouci... Praha je natolik mnohotvárná, že Brňák spíš dovede napsat báseň o Praze, ale málokdo z básníků, kteří v něm nežili, dovede napsat o Brně. Ale je tu pár básníků spjatých i s Brnem - namátkou Bořivoj Kopic, Jiřina Salaquardová... A Jiří Staněk pochopitelně. Ale se stejnou přísností, jako jsem to bral u Prahy, Brnu podle mne dostojí jedině Blatný, Mikulášek a Halas, ten sice jen několika básněmi, ale on byl kameník, který to uměl vytesat i pro Prahu... Ostatně když se zeptáš na verše, které Prahu charakterizují, většina odpoví Halasem: Malovertní Čas kostižerný jí jenom krásu dal...

Připravil LUBOR KASAL

Z antologie *Praha našich snů*

Jiří Orten Noční jízda

Zítřejší zemřelí v tramvajích klímají.
To už byl Smíchov? Vždýť neslyším smích!
Jen malé cinkání, rolničky udýchané
zdraví, neb zdravé jsou, všechny své dobré známé,
ty, kteří nikdy nepřesedají,
ty snící v rakvích.

Štěkání nočních psů pohřební hudbu skládá,
žalostné oktávy s černými hroty not,
ach cosi práší se, to Prašná brána práší
líbezné příhody, jež vítr neodnáší
ke smutným opilcům, pro jejich těžká záda,
pro smrt a pro život.

Zatím co jedeme, denička procitá,
oči si protírá, myje se u studánky,
zatím co jedeme, zlá mlha od nábřeží
se klade na město a leží, leží, leží,
do srdcí vtírá se, něco jim vyčítá
a radost zamyká na devatery zámky.

Václav Renč Praze nejvíc mé

Mé město,
předchrámí nebes hvězdnatých,
kde jako cikáně se neváhavě rvu
o každý troník života nádherného,
páteři mého dychtění,
mé město, jež jsi vroucně kolébalo
můj první krásy sen,
ó Praho, co ti řeknou slova má,
jež odevždy jen tobě v skrytu tryskají!

Za tebou přišel jsem - co chrám, co zvon,
co dívčí tvář, co pohled, vlna boku,
to nový schod, mé město, předchrámí
hvězdnatých nebes.

Nic, nic, co ještě dnes bych ústy uměl říci.
Vždýť cokoli kdy pohne srdcem mým,
ať směrem k hoře viničné, ať k loži stínů,
to vědí tvoje ulice, tvá nábřeží,
i dlouhý, dýmný, sladký dech,
jenž vypíjí den za dnem, lunu za lunou
můj život i mé sny,
mých nedočkavých rukou dílo pavučinné,
mých lačných rukou mramor budoucí.

(1940)

...

V libeňské továrně na prádlo Triola provedla ve středu organizace „Radost ze života“ první pokus o veselou polední přestávku. Populární pražští umělci, které si zaměstnanci továrny sami vybrali, přišli v poledne do továrny, aby v rozsáhlé žehlárně, v které ještě krátce před tím dělnice obědvaly, provedli umělecky hodnotný i veselý program... Veselá poledne budou opakována i v jiných továrnách.

A-ZET, 1940

CARSKÉ POSELSTVO V MĚSTĚ PRAŽSKÉM

Moskva z Guagniniho Descriptio z roku 1578 (výřez)

Praha podle Hoghenberga z roku 1562

Evropská pevnina se za poslední tisíciletí nezměnila, stále je obtékána týmiž moři a obývána stejnými národy. Co se však měnilo, byly komunikační sítě: v závislosti na historických situacích se tu rozvíjely a institucionalizovaly, tu zanikaly a opět obnovovaly. Jednu z etap styků mezi Říší římskou na západě a Velkoknížectvím (později carstvím) moskevským na východě zahájil na počátku novověku český mluvčí posel Mikuláš Popel, jehož r. 1488 císař Fridrich III. vyslal z Norimberka do Moskvy k velikému knížeti Vasiliji III. Od té chvíle se datují častější výměny diplomatických poselství mezi oběma velmocemi.

V zachovaných ruských zápisech o jednáních poselů vystupuje Praha jako seizmograf evropských pnutí. Nejdříve - ještě v postavení hlavního města suverénního Českého království - jako objekt diplomatického vyjednávání, později jako průjezdní město, jímž vedla poselská cesta z Moskvy do císařských sídel (např. severní mořská cesta vedla přes Narvu, Hamburg, Horu sv. Šebestiána a Chomutov do Prahy a odtud do Řezna nebo do Vídně - nazývaných v ruštině zřejmě vlivem češtiny Rezn a Vedna): jindy - když ji Rudolf II. učinil svým městem sídelním - byla Praha místem cílovým.

Přinášíme náš překlad textu z ruských archivů líčícího jednu z cest carských poselů - tentokrát po souši - z Moskvy přes Smolensk, Varšavu, Žitavu a Lysou nad Labem do Prahy na Rudolfových císařských dvůr. Carův posel, dvořan Michail Veljaminov, spolu s písařem Afanasijem Vlasjevem vyjeli 10. dubna r. 1595 z Moskvy do Prahy, aby tu předali „carovu bratru Rudolfovi ... carův příspěvek pro vojnu s Turky“ - nevídané množství drahých kožešin naložených na čtyřiceti povozech.

S. M.

Půl míle před Prahou přivítali carovy posly Michaila a Afanasije císařovi nejbližší lidé: Jan z Valdštejna, nejvyšší komorník Českého království, Kryštof Popel z Lobkovic, císařův komoří a nejvyšší hofmistr, Jan Václav Popel z Lobkovic, hejtan Starého Města pražského, a Jiří Kahl, doktor zemského soudu, a s nimi na tři sta jezdců. Michail a Afanasij vystoupili ze svých vozů stejně jako vítající je šlechtici. Když se setkali, Mikuláš Warkotsch¹⁾ Michailovi Veljaminovovi řekl, že pronese řeč jménem císaře, a proto je třeba, aby šnali pokrývky z hlavy. Ale Michail řekl: „Je to řeč vašeho panovníka, a proto nejdříve smekněte vy, a my sejmem své čepice, až uslyšíme císařovo jméno.“ Tak Jan z Valdštejna s průvodci šnali pokrývky z hlavy nejdříve, Michail s Afanasijem až potom. Pak Kryštof Popel z Lobkovic pronesl

řeč česky: „Nejjasnější, neporazitelný a nejmilostivější pán náš Rudolf Druhý, z boží milosti vyvolený císař a monarcha, vždyroz- množitel Římského císařství, přikázal nám přivítat posly velikého hosudara cara a velikého knížete Fjodora Ivanoviče, bratra svého nejdražšího a nejmilejšího, a projevít vám svou přízeň ve všem a doprovodit vás na zájezdní dvůr. Vaším průvodcem bude hejtan Starého Města pražského Jan Václav Popel z Lobkovic a Mikuláš Warkotsch. Náš nejmilostivější císař poslal vám svůj kočár, do něhož se laskavě usadte.“ Všichni se s posly vítali a vybízel je, aby usedli do kočáru. Ale poslové řekli: „Podle starých zvyklostí, když přicházeli k otcí našeho cara blahé paměti, k caru Ivanu Vasiljevičovi, i k nynějšímu caru našemu Fjodoru Ivanovičovi poslové od císaře Maxmiliána a od císaře Rudolfa, pak se jich ti, kteří je před městem vítají, na carův příkaz ptali na zdraví císařovo, a nejen jeho, ale také na zdraví poselů. A u vašeho vladaře, Jeho císařského Veličenstva, to dříve bývalo také tak: poslové a vyslanci přicházející od našeho cara k Jeho císařskému Veličenstvu byli dotazováni na zdraví svého panovníka už při prvním přivítání - a vy jste se nás nyní na zdraví našeho cara nezeptali. Vždyť ty, Mikuláši, jsi už třikrát byl u našeho velikého hosudara a můžeš to potvrdit.“²⁾ Jan a Kryštof řekli: „Od císařského Veličenstva máme přikázáno, aby se na zdraví vašeho panovníka zeptal náš mladší druh doktor Jiří.“ Ale Michail s Afanasij namítali: „To je nejprvnější úkol, zeptat se na panovníkovo zdraví, vždyť nejdůležitější je sřezit panovníkovo zdraví a čest. Vy jste se napřed měli zeptat na zdraví našeho panovníka a pak teprve mluvit o dalších věcech; a ptají se vždycky nejvýznamnější hodnostáři.“ Jan z Valdštejna a Kryštof Popel z Lobkovic se omluvili, ale řekli, že jednali podle příkazu a podle svého obyčeje, aby se na ně za to nezlobili, že se to napraví. Pak se ujal slova učený doktor a pronesl řeč podle napsaného textu německy:

„Nejjasnější a nejmocnější náš panovník Rudolf císař římský... nás pověřil, abychom se zeptali na zdraví bratra jeho nejdražšího a nejmilejšího, nejjasnějšího cara a velikého knížete Fjodora Ivanoviče, vladaře veškeré Rusi... Jestliže mu Bůh poprává zdraví, bude Jeho císařské Veličenstvo potěšeno a i do budoucna mu přeje všechno dobré pro mnohá léta.“ Michail Veljaminov na to odpověděl: „Když jsme od našeho hosudara cara a velikého knížete Fjodora Ivanoviče odjížděli, těšil se náš carství v Moskvě dobrému zdraví.“ Pak byli na své zdraví jménem císaře dotázáni také poslové Michail a Afanasij, načež nasedli do kočáru krytého černým sametem spolu s Janem a Kryštofem. Družina vítajících jezdců pak jela před kočárem až do města, kde po obou stranách ulice stáli střelci s pištálami a kopími. Michaila a Afanasije

ubytovali uvnitř města. Stůl byl toho dne přichystán z císařovy kuchyně. Kuchaři a pomocníci byli také císařovi.

Za stůl usedli průvodci Jan Václav z Lobkovic a Mikuláš Warkotsch, kvartýrmistr Jiří, Michal Schell a klíčníci. Také příštího dne, sedmého srpna, bylo prostráno z císařské kuchyně, až osmého srpna bylo stravování z běžného přidělu.

Třináctého srpna přijeli za Michailem a Afanasijem na jejich dvůr vysokí císařští hodnostáři spravující České království: nejvyšší purkrabí Adam II. z Hradce, nejvyšší komorník Českého království Jan z Valdštejna a místokancléř Českého království Kryštof Želinský. Když vstoupili do síně, purkmistr řekl: „Nejjasnější císař pán Rudolf Druhý přikázal nám pozdravit vás a zeptat se na zdraví svého bratra nejdražšího, Jeho carského Veličenstva a velikého knížete Fjodora Ivanoviče.“ Michail a Afanasij se obrátili k Janu z Valdštejna: „Když jsme došli do země Jeho císařského Veličenstva, k městu Praze, ty, Jene, a tvoji druhové jste se už ptali na zdraví našeho panovníka, Jeho carského Veličenstva, a my jsme vám řekli totéž, co řekneme i nyní: když jsme vyjžděli, těšil se náš panovník, z boží milosti veliký car a veliký kníže Fjodor Ivanovič, dobrému zdraví. Že se nás nyní opět ptáte na zdraví našeho panovníka, působí na nás dojem, že jste naši první zprávu o carově zdraví svému císaři nesdělili.“ Purkrabí Adam a Jan z Valdštejna řekli, že císaře už o carově zdraví spravili a císař že byl potěšen a přeje carovi vše dobré. Ale nyní že se ptají na carovo zdraví podruhé proto, že se jim to zdá být takto zdvořilejší. Pak se zeptali jménem císaře také na zdraví poselů Michaila a Afanasije a zdali v něčem netrpí nouzi. Michail a Afanasij poděkovali za císařovu péči, že se všim jsou spokojeni a nedostatek v ničem nepocítují.

Patnáctého srpna přišli k Michailovi a Afanasijovi průvodci Jan Václav Popel a Mikuláš Warkotsch s pozváním k Jeho císařskému Veličenstvu nazítří šestnáctého srpna po obědě, k večeru. Michail s Afanasijem odpověděli, že jsou připraveni jet kdykoliv, ale jen aby Jeho císařské Veličenstvo ráčilo přikázat zařadit to tak, jak je to u jejich velikého panovníka zvykem a jak je to obvyklé mezi všemi velkými panovníky: poslové a vyslanci jsou přijímáni před obědem. „Vždyť tys, Mikuláši, byl u našeho velikého panovníka, Jeho carského Veličenstva, s poselstvím vždycky před obědem, a ne večer, a stejně tak všechna ostatní poselství se u našeho panovníka odbyvají dopoledne, a ne večer. Proto se ani pro nás nehodí, abychom jezdili večer.“ Průvodci Jan Václav a Mikuláš Warkotsch řekli: „Poslové a vyslanci, kteří k našemu panovníkovi přicházejí od španělského a francouzského krále nebo od papeže a jiných panovníků, také jsou císařem přijímáni odpoledne, anebo hned jak přijedou. A také poslové vašeho panovníka byli u našeho císaře s poselstvím odpoledne.“ Ale Michail a Afanasij žádali průvodce, aby jejich požadavek přednesli vrchním radům, protože jezdit večer k přijetí není pro posly dosti důstojné.

Příštího dne opět se dostavili průvodci Jan a Mikuláš, tentokrát se zprávou, že výhrady poselů přednesli vrchním radům, a ti zase zařídili přijetí u císaře na pondělí osmnáctého srpna: „Císař vás přijme dopoledne, podle vašeho obyčeje, jak je zvykem u vašeho panovníka, ačkoliv u našich panovníků je zvykem přijímat posly odpoledne. Až budeme u našeho panovníka, nejdříve mu políbíte ruku, pak vyřídíte pozdravení a pronesete poselství.“ Michail a Afanasij řekli, že s tím tak souhlasí, ale že si vymíní úpravu: nejdříve vyřídí pozdravení a pak bude následovat políbení ruky, protože před připomenutím panovníckých majestátů libat ruku není dosti uctivé.

Osmnáctého srpna tedy byli Michail a Afanasij přijati císařem Rudolfem. Přijeli pro ně průvodci Jan Václav Popel a Mikuláš Warkotsch s císařovými kočáry, jeden pro Michaila s Afanasijem, dva pro jejich doprovod. Když jeli na císařský dvůr, po stranách ulic stáli harciři a na dvoře a po schodech trabanti s pištálami a halapartnami. Na císařském dvoře vystoupili Michail a Afanasij z kočárů a u vchodu ke schodišti je vítali vysokí hodnostáři: komoří Ladislav Berka a Oldřich Felix Popel. Druhé uvítání následovalo v prostřední síni, kam z menší síně

vstoupili císařský nevyšší komoří Wolfgang Rumpf a maršálek císařského dvora Pavel Sixt Trautson. Poslové Michail a Afanasij si s nimi podali ruce a šli za nimi k císaři, průvodci Jan a Mikuláš uzavírali průvod. Když vstoupili do císařovy síně, císař povstal a lehce nazvedl klobouk. Michail Veljaminov podle příkazu svého cara vyřídil císařovi uctivé pozdravení, zpravil ho o carově zdraví a zeptal se na císařovo, pak ohlásil, že car posílá císaři darem sokoly, a podal carův list. Císař přijal list a odevzdal jej nejvyššímu komořímu Wolfgangu Rumpfovi. Pak povolal k sobě Daniela Printze³⁾ a jeho prostřednictvím k poselům promluvil: „Veliký panovník a monarcha, Římského císařství vladače, ochránce křesťanstva, nejjasnější a nejmocnější vladař Rudolf Druhý, z boží milosti císař římský, vždyroz množitel říše, vám sděluje: Jakmile jsem uviděl vás, posly nejmocnějšího a neporazitelného a nejmilejšího cara a velikého knížete Fjodora Ivanoviče, samovládcе veškeré Rusi a mnohých zemí, velice jsem byl potěšen a ptám se vás na svého bratra a vašeho panovníka, zda mu Bůh dopřává zdraví.“ Michail řekl: „Když jsme, Výsosti, odjížděli od našeho velikého panovníka, od Jeho carského Veličenstva, těšil se náš car a veliký kníže Fjodor Ivanovič, vladače veškeré Rusi a mnohých dalších zemí, na svém přelátném panství, Ruském carství, ve městě Moskvě dobrému zdraví.“ Císař pak pozval Michaila a Afanasije k políbení ruky a Afanasij při tom pronesl řeč podle carova návodu. Pak oba podali císaři soupis přivezené zásilky.

Poté ještě Afanasij císaři vyřídil uctivé pozdravení od carova sluhu, podkoniho a bojara, dvořního vévody a držitele carství Kazanského a Astrachaňského Borise Fjodoroviče Godunova, od něhož současně, z carova pověření, předal císaři list a dary. Císař povolal k sobě Daniela Printze, aby tlumočil: „Rád slyším o švagrově Jeho carského Veličenstva, Borisi Fjodorovičovi Godunovovi, a jeho dary s potěšením přijímám. Vždycky se mu budu dobrem odměňovat, kdekoliv to bude možné. Ťáži se vás, zda Jeho carského Veličenstva švagr, sluha a bojar podkoni, nejvyšší maršálek a náměstek kazanský a astrachaňský, náš milý přítel Boris Fjodorovič Godunov, je zdrav.“ Afanasij odpověděl: „Když jsme, pane, odjížděli od našeho velikého panovníka, byl Jeho císařského Veličenstva švagr u našeho cara a velikého knížete a těšil se dobrému zdraví.“ Císař pak pozval Michailova syna Silu, dvořany, tlumočníka, sokolníka, písaře a sobolníky, kteří pečovali o kožešiny, k políbení ruky. Poslové pak předali císaři své upomínkové dary a dary dvořanů. Císař poté prostřednictvím Daniela Printze řekl: „Z boží milosti nejmocnější veliký vladař, monarcha Římského císařství Rudolf Druhý, vyvolený císař, vždyroz množitel císařství a ochránce všeho křesťanstva, vám poselům kázal říci: V minulosti naši prarodiče blahé paměti, jakož i my, císař římský, vyměňovali jsme si s ruskými cary poselství o přátelství, lásce a spojenectví proti všem nepřítelům křesťanstva. Poté co Turek, nepřítel všeho křesťanstva, porušil příměří, rozpomněli jsme se na naše dřívější styky a bratrskou vzájemnou lásku s ruskými cary a poslali jsme k našemu bratru a vašemu panovníkovi, nejjasnějšímu a milostivému křesťanskému vladači, caru a velikému knížeti Fjodoru Ivanovičovi, svého posla Mikuláše Warkotsche, aby jednal o tomtéž spojenectví a pomoci proti pronásledovatelům křiče a víry Kristovy, proti tureckému sultánu. Z odpovědi vašeho panovníka jsme vyrozuměli, a bojaři carské dumy to našemu poslu potvrdili, že Jeho carské Veličenstvo chce být se všemi křesťanskými panovníky zajedno a ve spojenectví proti pronásledovatelům křesťanů. Byli jsme tomu rádi a obořili jsme se na nepřítel všeho křesťanstva. Nyní jsem se přesvědčil o velké bratrské lásce, neboť vidím přispění svého bratra, velikého vašeho panovníka, Jeho carského Veličenstva, který, neoslyšev naši prosbu, poskytl nám i všemu křesťanstvu pomoc vyčleněnou ze své carské pokladnice, s níž vás, posly, vypravil k nám. S radostí a vděčností přijímáme carovo přispění, a jsme ochotni z celého srdce odměňovat se dobrem, kde to bude možné. Tato carova výpomoc v celém světě bude oslavována všemi křesťanskými panovníky, neboť bude sloužit slávě a prospěchu veškerého křesťanstva. Vám pak, carským poselům, rádi se odměníme odměnou z císařské pokladny a propustíme vás bez meškání ke svému bratru.“

Císař pak odeslal Michaila a Afanasije s doprovodem na jejich dvůr a ti, kteří je vítali, provázeli je až k místům, kde je předtím obřadně přijímali.

Po tu dobu, co Michail a Afanasij přednášeli pozdravení, pronášeli řeč a podávali list, jakož i od Borise Fjodoroviče Godunova když předávali pozdravení, list a dary, po celou tu dobu císař stál až do chvíle, kdy od něho odcházeli. Listy i soupis záznamů přijímal sám. Slyšení se odbývalo v císařských obývacích místnostech. Šat měl císař na sobě krátkého německého stříhu z černého sametu, malý zlatý řetěz a po boku malý německý kord. V místnosti nebyla žádná výzdoba, stěny byly potaženy vydělanou koží, císařův stolec byl neveliký, potažený červeným sametem. Z významných lidí u císaře byli: Po jeho levé straně stál kníže Ulrichus, vládce italské Mantovy, bratr císařovy matky, opodál stáli významní hodnostáři císařského dvora, Petr Vok z Rožmberka, velký muž Českého království, purkrabí Českého království Adam z Hradce, Jan z Valdštejna, nejvyšší komorník Českého království, a Václav Berka z Dubé a na Rychnburce, nejvyšší sudí Českého království. Po pravé straně císařovně stáli vysokí úředníci: tajný dvorní rada a nejvyšší komoří Wolfgang Rumpf, maršálek císařského dvora Pavel Sixt Trautson, hrabě Albrecht z Fürstenberka, pověřený hodností císařova štolmistra, Kryštof Popel z Lobkovic, nejvyšší hofmistr, dva čestní komorníci, urození páni Vladislav Berka a Oldřich Felix Popel a dalších dvacet dvořanů.

K císařovu stolu nebyli poslové Michail a Afanasij pozváni a ani jim nebylo toho dne posláno jídlo z císařské kuchyně. Průvodci Jan Václav a Mikuláš jim řekli: „*U vašeho panovníka je zvykem zvat posly ke stolu nebo posílat jim jídlo z carovy kuchyně, ale u římských císařů to tak není zavedeno, proto se nepohoršujte, že jste nebyli pozváni.*“

Pak ještě Michail a Afanasij řekli svým průvodcům Janu Václavu Popelovi a Mikuláši Warkotschovi, že mají od cara list také pro císařova bratra, arciknížete Maxmiliána. Příštího dne jim průvodci sdělili, že z císařova pokynu jej mají odevzdat jim a císař že list odešle po svém člověku. Poslové list odevzdali průvodcům.

Devatenáctého srpna císař dal připravit oběd na počest poslů na jejich dvoře. Jídlo připravili a roznášeli císařovi kuchaři, číšníci a pomocníci. S Michaiem a Afanasijem zasedli za stůl jejich průvodci a asi třicet císařových dvořanů. Poslové seděli na čestném místě. Po jídle se pilo na zdraví: Jan Václav Popel pozvedl číši na zdraví carova a Michail na zdraví císařovo, Mikuláš Warkotsch na Borise Fjodoroviče Godunova a Afanasij na arciknížete Maxmiliána. Při stolování i po jídle hráli císařovi hudebníci. Michail a Afanasij upozornili své průvodce, že poslouchat hudbu a radovat se z ní teď nemohou, protože z boží vůle odešla na věčnost carova dcera, malá carevna Feodosie, a proto Jeho carské Veličenstvo spolu se všemi lidmi u dvora i spolu s celou zemí drží smutek. Ale průvodci odpověděli, že jejich císař spolu s celou zemí také drží smutek, protože Bůh k sobě povolal císařova bratra, arciknížete Arnošta. Ale u nich že i v době smutku hudebníci hrají v hodovní síni, protože hrají Davidovy žalmy a jiné duchovní písně, a nikoliv rozmarné. Poslové Michail a Afanasij s tím tak souhlasili.

Jedenadvacátého srpna vzkázal císař Michailovi a Afanasiji, aby se záznamem od cara přijeli na císařský dvůr. Toho dne poslové doručili záznam a vyložili ji v lýkových vácích do dvaceti místností. Pak odjeli na svůj dvůr a nechali na stráž jen sobolníky pověřené péčí o kožešiny. Příštího dne poslové přikázali rozložit kožešiny sobolí, liščí, kuní, bobří a vlčí každou zvlášť a veverčí kožky nechali v balících. Toho dne stolovali na císařském dvoře spolu s průvodci a dvořany a stejně tak dalšího dne. Po obědě si celou záznamku z carovy pokladnice prohlédl sám císař a spolu s ním byli jeho významní hodnostáři, nejvyšší komoří Wolfgang Rumpf, maršálek císařského dvora Pavel Sixt Trautson, císařský podkoní Albrecht z Fürstenbergu, průvodci Jan Václav a Mikuláš, správce pokladny Ferdinand, Daniel Printz a ještě deset dalších dvořanů.

Císař vstoupil do místnosti a nejdříve se ptal na zdraví poslů, zda jim něco nechybí. A když mu Michail a Afanasij předali tři čty-

řicítky nejlepších sobolů, povolal si císař Daniela Printze a řekl: „*Spatřuji v tom velikou bratrskou lásku k sobě, jestliže můj nejdražší a nejmilejší bratr, hosudar car a veliký kníže Fjodor Ivanovič, na takovou vzdálenost poslal mi po vás tak vzácnou záznamku na křesťanskou výpomoc. Vysloužil si tím velikou chválu od všech křesťanských panovníků v celém světě a na věčné časy. Tři čtyřicítky sobolů, jež jste mi předali, jsou, jak jsem pochopil, darem z lásky od Jeho carského Veličenstva, a já je s díky přijímám. Nechám si je pro sebe jako upomínku na velký dar, který chci po celý život splácet dobrem a bratrskou láskou.*“

Prohlížeje carovu záznamku, císař se rozveselil a velice se podívoval, jak bylo možné shromáždit tak velký majetek, a říkal svým průvodcům, že ani on, ani dřívější císařové nikdy neviděli tak velké bohatství, tolik drahých sobolů a lišek. Ptal se Michaila a Afanasije, v kterých zemích a jak dalekých žijí takoví sobolí a stříbrné lišky. Michail a Afanasij odpověděli, že sobolí a stříbrné lišky se loví na Sibiři v Kondě a kolem Pečery, na Ugře a podél řeky Ob, která je od Moskvy vzdálená na tisíc mil. Když si císař všechno prohlédl, odešel do svých komnat a carův dar poručil svému blízkému Janu Popelovi. Tomu to Michail a Afanasij odevzdali podle soupisu a odjeli na svůj dvůr.

Čtyřadvacátého srpna císař dal opět vystrojit hostinu na poselském dvoře a dal pokyn významným osobnostem Českého království, Petru Vokovi z Rožmberka a Janu z Valdštejna, aby se oběda zúčastnili. Prozdělali poslům, že císař po odchodu poslů ještě jednou zhlédnul velký dar, poskytnutý na pomoc proti Turkům, a velice rozradostněn, hned napsal list svému strýci Filipovi, králi španělskému, papeži, bratřím a všem kurfiřtům o tom, jak velký dar obdržel od cara a velikého knížete Fjodora Ivanoviče. Pak pili číši za cara a za císaře, za Borise Godunova a za arciknížete Maxmiliána.

Pětadvacátého srpna žádal Mikuláš Warkotsch z císařova příkazu, aby sobolníci z Michailova poselstva přišli ke dvoru a stanovili cenu jednotlivých koží. Ale Michail i Afanasij to odmítli s tím, že nepřijeli stanovit ceny, nýbrž jen přepravit a předat záznamku a nikdo z poselstva to není zvyklý dělat, protože v Moskvě je to věc kupců a lidí zabývajících se obchodem. Mikuláš Warkotsch řekl: „*Císař proto žádal o stanovení ceny vás, protože naši obchodníci cenu takového zboží nezajímají a nevědí, jak je prodávat.*“ Pak ale Michailovi a Afanasijovi řekl pražský obchodník, Žid Jan, že jeho otec byl na císařském dvoře při cenění moskevské záznamky, sobolů, lišek, kun, bobrů a veverek. Když se ho zeptali, na kolik vycenili jednotlivé druhy koží, věděl jen, že velké soboly se sametovou srstí vyhodnotili na tisíc zlatých za čtyřicítku. Lukáš Paulus pak řekl, že celou záznamku kožešin zhodnotili na osm beček zlatáků, což podle ruské měny znamená čtyři sta tisíc rublů. Daniel Printz to potom potvrdil...

Z Prahy vyjeli poslové Michail a Afanasij sedmnáctého září. Na rozloučenou byla z císařova příkazu uspořádána hostina na jejich dvoře, při níž hráli císařovi bubeníci a pod okny troubili císařovi trubači, a bubeníci tloukli do bubnů. Na okraj města jeli poslové v císařově kočáře a s nimi průvodci. Doprovodili je až k místu, kde je přivítali se dvěma sty jezdců. Dále až na hranice je doprovázel Mikuláš Warkotsch. Potahy dostali jako dříve. A bylo jich v poselstvu spolu s Michaiem a Afanasijem a všemi dvořany a povozníky sto třicet a koní dvě stě dvacet pět. A jeli cestou, kterou přijeli: na Lysou nad Labem, Mladou Boleslav, Žitavu, Zhořelec, Lehnice...

Poznámky:

¹⁾ Mikuláš Warkotsch (Varkoč) byl poslem císaře Rudolfa II.

²⁾ K moskevskému caru Ivanu Fjodorovičovi byl M. Varkoč vyslán v l. 1589, 1593 a 1594. O jeho první cestě se dochovala zpráva sepsaná pro Rudolfa II. Původně byla napsána německy; u nás se zachovala v překladu do španělštiny v rukopisech Roudnické knihovny, jež bývala rodovým majetkem Lobkoviců.

³⁾ Daniel Printz býval vyslán do Moskvy ještě jako posel Rudolfova otce císaře Maxmiliána II.

(Úryvek je vybrán z chystané publikace Světlý Mathauserové *Poselství carských kurýrů. Norimberk, Praha, Vídeň, Moskva, 15.-16. století*, která nestačila před zánikem nakladatelství Odeon dospět dále než do stadia stránkových korektur.)

Z antologie Očima lásky

Bohumil Mathesius

Litajpe

Až na své pouti věčnem přijdeš jednou do Prahy, Litajpe, přijď takhle v máji - půjdeme si sednout na víno, Litajpe.

Pavilon kosatců s porculánovou věží není tu, Litajpe, na Petříně však rozkvetly už bezy, tam půjdeme, Litajpe.

Světelné verše své tam budeš recitovat nad Prahou, Litajpe, a já ti budu tiše přizvukovat, příteli Litajpe.

Pak, vínem těžcí, verši, půjdeme domů - neklouzni, Litajpe; budem se držet laviček a stromů, drž se mne, Litajpe!

Půjdeme spolu po Karlově mostě: tady je, Litajpe; tam skončí se ta historie prostě, jak tenkrát, Litajpe.

Staré své hvězdy užříš v řece plovat, jak tenkrát, Litajpe, a za nimi tam skočíš zase znova, jak tenkrát, Litajpe.

A já pak sám po městě, které dřímá, půjdu zas, Litajpe, na jazyce chuť veršů tvých a vína, příteli Litajpe.

(Tato báseň vyšla i v antologii Praha našich snů)

Marie Čacká Vlastenkám

Nad Prahou se sněsti ráda bych si přála a ty drahé duše všechny zulíbala.

Pak bych na své lokty jala kteroukoli a nesla ji vzhůru nad hory a dolů.

Tam u slunce blíže s drahou bych stanula, aby jeho září celá zaplanula.

Pak bych s chloubou světa na ni ukázala, a na všechny Češky dolů zavolala.

Mistr Jan Campanus Vodňanský

Na znaky trojměsté Prahy

I. Dvě věže Staré Prahy a tři zase Nového města, Menšího města pět, tlumočí slávu a moc. Římská orlové nadto pak se lvy českými značí, kterak ji miluje král, kterak ji císař má rád.

II. Statná trojměstá Praho, i Větší i Menší i Nová, slávou se dotýkáš hvězd, zároveň k ochraně máš čtyrnožců krále i ptačího vládce a desítku věží: k ozdobě znaků tvých všecko to sešlo se sem.

Z antologie Trvalé bydliště Praha

Jan Rejžek Nádraží

Nádražní rozhlas vysílá nedělní chvílku železniční poezie Hlas z ampliónu věle recituje že vlaky brzy někam odjedou a stačí to Ani na pohřbu Gérarda Philippa snad neplakalo tolik dívčích srdcí

Jan Pilař Zázrak na sídlišti

úryvek

... Soudruhu ministrů vydejte povely ať splní se můj maličký sen a dráty na sloupech nebo podzemní kabely ať spojí milovaný svět s nedobrovolným vyhnancem který tu chorý leží a nemůže vzlétat a poslouchat hlasy v kolonii neartikulovaného světa který se jednou dožije krásy

Dneska ráno se stal na sídlišti zázrak mezi haraburdím a pískem a rozlámanými panely vyhopsaly dva zající živí první pták začal zpívat a strašně se divil že nenašel korunu v jejích větvích by si upletl hnízdo Nepřestal ale zpívat a na chvíli zaceřil ránu ticha která ve mně zůstala živá

Vy který dovedete překlenout dálky i vesmír udělejte v tento sluneční den také takový div spojte člověka který tu nemocen leží v posteli s letící múzou a blízkými přáteli dejte napnout přes kamenné moře drát aby se spojil s životem který má rád a mohl zasít do štěrbin mezi betonem a zemí travičku poezie která tu dosud není

Miroslav Florian Tramvaj č. 17

U dveří vlečňáku zamlkle sedí zima: má invalidní legitimaci. Copak ji čeká? Kam se trmácí? A pražští rackové, ti žebráci, mlkují se jí přímo před očima.

Václav Baran

O demokracii

2. Způsoby realizace demokracie

Především je třeba zdůraznit, že máme co dělat s jevem, jehož se zúčastní značný počet jedinců, čili se v něm spolehlivě uplatní statistické zákonitosti.¹⁾ Ty se projeví tím, že jakákoli náhodná veličina - přírodovědná nebo společenská - podléhá Gaussovu rozdělení četnosti, které ukazuje, jak je ten který jev pravděpodobný. Je jenom třeba, aby ty jevy, tj. výsledky přírodovědných měření či sociologického průzkumu, poskytl dostatečně obsáhlý soubor dat.

Zmíněná gaussovská funkce má některé charakteristické rysy, ze kterých plynou prakticky zajímavé výsledky.²⁾ Sledovanou proměnnou může být například tzv. inteligenční kvocient IQ, založený především na racionalitě, tj. přesnosti a hbitosti (elastici-tě) myšlení. **Nepředstavuje tedy celou lidskou osobnost.** Průměrná hodnota IQ pro vybraný soubor jedinců je konvenčně stanovena na 100 bodů a umístěna pod vrchol. Podle Koukolíka³⁾ však „**k plnému pochopení** (zdůrazněno mnou V. B.) látky současné základní školy je potřebí asi 110 bodů. Více než polovina národa tedy není schopna v **plném rozsahu** (V. B.) pochopit látku současné základní školy. Z toho plyne, že budou mít obtíže s pochopením složitých sociálních, ekonomických a politických souvislostí.“ To ovšem platí nejen pro naši populaci, nýbrž ve stejné míře i pro kteroukoliv jinou. Přitom do rozmezí IQ = 90 až 110 bodů patří 60 až 65% všech lidí, mimo toto rozmezí (úplně tupých nebo naopak velmi bystrých) po polovině ze zbylých 35 až 40 %. Čili celkem má IQ pod 110 se všemi uvedenými důsledky *zhruba 80 procent veškeré populace!* Jak obrovská základna pro populisty, reklamu, bulvární tisk a politické kolbiště vůbec! V tomto světle je kasání Novy o její vysoké sledovatelnosti, kterou výrazně překonává programy ČT, především její kvantitativní charakteristikou a svědčí o (pod)průměrnosti národů její divácké obce. Současně se tím ukazuje, že volání těch, kterým se zdá množství krve v jejich programech přílišné, je ve skutečnosti pouhým voláním na poušti, neboť žádná vnější mravní idea, nebude-li jí dosaženo zevnitř vlastním dozráním, nemá šanci uspět proti hmotným (= reklamním) zájmům. Vždyť právě kvůli reklamě potřebuje získávat tu nevyhraněnou a tedy snáze ovladatelnou většinu, které ta krev nevdá.⁴⁾

Automaticky z toho plyne, že většinu nelze vytvořit jen z bystřejších jedinců (podle měřítek IQ), ale že je k tomu zapo-

třebí i spoluúčasti části těch méně intelektuálně vybavených.⁵⁾ V demokratické praxi se většiny nejčastěji dosahuje koalicemi příbuzně smýšlejících stran. Skutečně nenahraditelných jedinců je jako šafránu, většinou jsou to umělci, protože vyhraněná individualita je jedním z předpokladů jejich úspěchu. Pro vědce je situace poněkud jiná, protože více navazují na předchozí práce, ale i tam je konečný objev či jeho formulace *vždy věcí jedince*. Tak teorie relativity bude už vždy spojována se jménem Alberta Einsteina, i když blízko úspěšnému řešení už byli někteří další špičkoví vědci, např. francouzský matematik Henri Poincaré.

K tomu upřesnění, že hodnot IQ nad 130 má asi jenom 2% lidí, a jelikož je gaussovská křivka souměrná, platí též nízká hodnota i pro IQ pod 70. Kromě toho existují i vlastnosti svou podstatou indiferentní, například ctižádost, u které záleží hlavně na tom, jaké prostředky používá k dosažení cílů; protože ji lze uplatnit i zcela čestnými způsoby, není tedy automaticky zavrženíhodná. Totéž platí i o inteligenci samotné, nebo o schopnosti vést, kterou lze použít jak k organizování zločinů, tak třeba k úspěšnému řízení podniků. Jak patrné, u řady vlastností záleží jejich společenská prospěšnost na *mravním základu* příslušných jednotlivců, a ten se pouhým změněním IQ nepozná.

Přirozeným podhoubím pro racionální rozhodnutí jsou především prožitá zkušenosti zachované ve vědomé paměti. Samozřejmě že drsná zkušenost se pamatuje daleko hlouběji a déle než zkušenost povrchní, ovšem *veškerá paměť* s časem slábné. Tím spíše to platí o emocích. Vcelku je rozmanitých vlivů uplatňujících se v obecném povědomí celá řada, takže je v podstatě s podivem, že demokracie je často považována za „nejlepší ze špatných způsobů vlády“, byť je založená na hlasování, v němž se jednoznačně uplatní nikoliv pravda či správnost, nýbrž mechanická většina z poměrně problematického celku. I když je demokracie jev společenský, vycházející z politické praxe a empirie, přesto má základní klíčové rysy shodné s přírodovědným poznáváním, tj. s touhou po poznání platné pravdy.⁶⁾ Proto v obou případech nejde o zcela plynulý pohyb kupředu, ale spíše by se dal posun (většinou) k cíli charakterizovat jako nikdy nekončící přískoky.

Proto není řešením ani *model přímé demokracie*⁷⁾ založený na soustavě referend. Jeho podstatou je názor, že „Politické strany a politici se stali nadbytečnými“, vyjádřený na poslední straně obálky. Cílem je „Postupné oslabování (deconcentration) moci“, s. 18. Fetišizuje volební akt referenda a současně ignoruje potřebu odbornosti při rozhodování, jak plyne z požadavku, aby se každé 3 roky *cestou náhodného výběru počítačem* ze všech zdravých občanů volila „5. dubna od 13 hod. do půlnoci“ (s. 42) polovina zastupitelského tělesa, jemuž by patřily veškeré rozhodovací pravomoci; je podrobně popsáno na schématu. „V přímé demokracii by se občané nejen účastni-

li politického procesu, ale *by vládli*.“ (s. 48). Jak je to tedy obecněji s referendy jako další možností, jak uplatňovat demokracii?

Často se o nich mluví. Ale není to žádná samospasitelná demokratická metoda, jak o ní uvádějí jedni, stejně to může být spíše solidní základ pro demagogii, jak uvádějí jiní. Podle mého názoru to může být tak i onak - podle okolností. Koneckonců charakter referenda mohou nabýt i některá jiná hlasování, pokud jejich výsledkem je jen jedna vítězná možnost, jak je tomu třeba při výběru jednoho ze dvou prezidentských kandidátů (příklad USA). Pokud tomu tak není „přirozenou“ cestou, musí se na tuto dvojedinou podobu zjednoduší formulací otázky. A to je prvý problém, kde se mohou současně uplatnit jak rozum (ten vychází z funkčnosti konečného řešení), tak demagogie (vychází z naprosté účelovosti).

Referendum je jedna z možností hlasování, která určí momentální většinový názor, nikoliv však pravdu nebo alespoň správnost postupu vzhledem k budoucímu vývoji; to se žádnou formou hlasování zjistit nedá. Zatím velikost té většiny hrála roli jen v případě tzv. většiny kvalifikované, předem *konvenčně* určené třeba na 3/5 nebo na 2/3, ale mohlo by to být dohodnuto i na kteroukoliv jinou hodnotu nad 0,5 do 1,0 včetně, tj. až po právo veta.

Naopak nejnižší hranice většiny nebyla zatím nikde specifikována, jako by to nebylo zapotřebí. Proto *formálně* je stejně platnou většinou třeba 90 % pro jeden názor a 10 % pro opačný, jako je jí poměr hlasů 51 ku 49, jak se ukázalo při referendu o mastrichtské smlouvě ve Francii. V Dánsku to ovšem byl před časem poměr zhruba stejný, ale co do smyslu opačný, podobně těsně zvítězil kdysi prezident Kennedy nad Nixonem anebo v r. 1978 v Rakousku odpůrci jaderné energie nad jejich stoupenci (tam byl poměr dán čísly 50,5 pro odmítnutí a 49,5 pro přijetí); naposled (do r. 1997) skončila zcela nepatrným rozdílem referenda v Quebecu a zvláště v Irsku. A vždy to formálně platilo, i když každý jistě cítí, že tomu schází přesvědčivost. A byla by to jen otázka informovanosti uvést další konkrétní příklady nepřesvědčivých vítězství.

Teoreticky je nesporné, že naprostá rovnost hlasů je možná jen tehdy, bude-li celkový počet platných hlasů sudý; v případě lichého počtu platných hlasů se to nemůže stát ani teoreticky a nejmenší možná absolutní většina je jeden hlas (bez ohledu na to, jak malé procento by to představovalo). Podle zatímních formálních pravidel by i tento nepatrný rozdíl stačil na vítězství.

Zatím se žádný takhle absurdně těsný výsledek v praxi nepříhodil, ale není zcela vyloučen.⁸⁾ A kde vůbec v tomto případě leží hranice absurdity? Takže by asi bylo vhodnější podobné situaci předejít zavedením nerozhodného výsledku a promyšlením vhodného postupu pro případ, že by skutečně nastal. Samozřejmě že by to šlo zase jen konvenčně, ale když bylo možné stanovit hranici v případě kvalifikované většiny, muselo by to jít i pro nerozhodný případ.

Odhaduji, že by nejmenší přípustný rozdíl mohl být 5 nebo 10 %, tj. 50±2,5 nebo 50±5 %. Při dosažení výsledku v určeném rozmezí by se prozatím nic nerozhodlo a po nějakých jednáních či dohadování by se volba zopakovala, a to třeba i vícekrát, až do dosažení hranice, považované za dostatečně rozdílnou. V samé podstatě zde stojí otázka - je lepší rozhodnout ihned s rizikem omylu, anebo dočasně nerozhodnout a snažit se o vyjasnění situace diskusí a tím snížit toto riziko? I v tomto případě se mohou mínění lišit. A opět jsme ve styku s rozumem i demagogií. Vždyť pravdu či správnost není možné **žádným způsobem** odhlasovat; můžeme se k ní jen postupně přibližovat, aniž ji výslovně známe. Významnou roli v průběhu zrání hraje nabytá zkušenost.

Zde se nám navíc do úvah vloudil časový faktor - jak trvalé je naše poslední rozhodnutí? *Časová proměnnost veřejného mínění je významným faktorem trvalého charakteru* a mělo by se s ním vždy počítat. Při institutu voleb lze výsledek automaticky korigovat volbami příštími, protože jejich pravidelné opakování je jednou z předem dohodnutých podmínek. Naproti tomu se u referend či plebiscitů žádné pozdější opakování výslovně nevyžaduje, jsou tedy jednorázová, jakoby navždy. Tato formálně libovolně dlouhá petrifikace výsledku referenda je vedle jeho případně nepřesvědčivosti jedním z nesporných nedostatků takového řešení. Švédsko⁹⁾ poskytuje příklad, kdy v průběhu několika málo let se veřejné mínění i názor vlády velmi podstatně přeměnily.

Proč vůbec potřebujeme o něčem hlasovat, když ani převaha v názoru není zárukou správnosti odhlasovaného rozhodnutí bez ohledu na velikost většiny? Protože jediná zásadní opačná možnost je rozhodnutí z vůle jedince-diktátora, a z bohaté celosvětové zkušenosti lze tvrdit, že o tuto možnost není co stát, ani kdyby začínala s nejlepšími úmysly. (Koneckonců i Hitler se dostal k moci volbami, takže si nepotřeboval ani jednou vystřelit z nějaké své Aurory.) Demokracii je v tomto ohledu třeba brát jako jedno z trvalých rizik života společnosti na způsob ekologických s tím, že na podmínky jejího dodržování je stále třeba dohlížet. Zde je kritické uplatnění (ne)rovnováhy „síla vs. myšlenka“. Ani ten nejbystřejší člověk nemá šanci proti pěti tupého siláka; dojde-li ke střetu, bezprostředně zvítězí vždy síla. Šance rozumu je v jeho předvídativosti, v šachové hře o dostatečný počet tahů dopředu. Výsledek je očividně nejistý.

Kromě toho potřebujeme rozhodnout ihned, většinou nemáme možnost čekat na zkušenost, kterou s tímto rozhodnutím uděláme, protože život se nedá žít nanečisto. Navíc je administrativně jednoznačné, o jeho výsledky není třeba se dohadovat. Takové řešení není zdaleka ideální, ale je snadno prakticky uskutečnitelné a nemáme nic lepšího než toto značně nedokonalé řešení, takže s ním musíme vystačit.

Jinou „nevhodnou“ vlastností hlasování je různá odbornost či zasvěcenost účastníků, ale řešení cestou jakékoliv nerovnosti hlasů by předem popřelo samotný smysl hlasování vůbec. A pomohlo by to něčemu? Nejspíše nikoliv. Lze se přitom odvolat na nejednotnost názorů odborníků i na některé jejich plně odborné problémy. I *vědci jsou lidé a jako lidé se chovají*. Tím spíše totéž platí o laicích. Koneckonců, každý je na něco odborník a na něco laik (podle oborů lidské činnosti, jejich šířky či hloubky - i sebevědomí, neboť je to i otázka psychologická). Spíše jde o typ osobnosti (racionální, konstruktivní, kritický, morální atp.) než o odbornost v úzkém smyslu.

V té souvislosti je někdy slyšet stesky prostých lidí, že právě oni mají rozhodnout něco, co je svou podstatou odborný problém (státoprávní uspořádání, jaderná energetika, ekologické otázky apod.). Viděl bych možné východisko v tom, že by odborníci jim včas poskytli ve sdělovacích prostředcích *fundované věcné* informace, na základě kterých by si mohli učinit své závěry i laici. Ale právě toto je podle mých osobních zkušeností obrovskou slabinou našich massmédií, protože v těchto případech straní - ať už z těch nebo jiných důvodů - právě nevěcnosti. Tedy demagogii.

Hlasování typu referend patří mezi formy přímé demokracie. Ty se mohou uplatnit spíše v menších komunitách, i když i tam si lze snadno představit kterýkoliv z prvků demagogie, vnitřních (polopravdy, záměrné zkreslování apod.) i vnějších (třeba lesklé řečnické výkony). Ne náhodou se z přímé demokracie vyvinula demokracie zastupitelská, která ovšem rovněž má některé podstatné slabiny. Žádná z nich sama o sobě není samospasitelná, snad jen jakási jejich kombinace, a to nikoliv absolutně, nýbrž za určitých podmínek. Jímí myslím především určitou dělbu rolí - odborníci by věcně a nezkráceně informovali o faktech (méně už o svých závěrech z nich), masmédiá by je zprostředkovala laickým občanům, ti by je vážili a podle nich se rozhodovali. I tak by jistě vznikly velmi rozmanité názory, ale - podle mě - by to asi nejlépe odpovídalo situaci, kterou kdysi Karel Čapek vystihl slovy, že nejvíce napovídá je třeba právě veřejnému mínění.

Shrnutí, jde o sladěnou souhru těchto faktorů: Přímá demokracie, zastupitelská demokracie, doba trvání jednou přijatého názoru, věcná informovanost veřejnosti s nezkráceným zprostředkováním faktů.

Námítka, že by to byl ideální, a tudíž neuskutečnitelný stav, při aktivním nazírání neobstojí, protože by přece stálo za to alespoň se pokusit k němu přiblížit.

Platí, že základní rozpor demokracie se nedá odstranit žádným formálním způsobem jejího uplatňování.

Literatura a poznámky

¹⁾ Vasilij Vasiljevič Nalimov: *Verojatosťnaja model' jazyka*, 2. vyd., Nauka, Moskva 1979. V příloze na s. 272-295 je uveden seznam definic termínů *statistika* od r. 1749 do vydání knihy. Statistika vznikla pro účely hospodářsko-politické v průběhu 18. století, teprve později byl tento podnět úspěšně využit pro přírodovědu. (Např. termodynamika má vedle klasického i modernější statistický popis, jenž v mnohém ohledu lépe proniká do podstaty problému.)

²⁾ Pro ty, kteří by ji snad neznali, nejprve její popis: Křivka je v pravolevém směru zcela souměrná a má uprostřed kulatý vrchol, jehož klesání od nejvyššího bodu na obě strany je nejprve pozvolné, pak prudší, aby se nakonec zase zpomalilo a dosáhlo nuly. Při stejném obecném charakteru má různou výšku maxima podle přesnosti měření - při méně přesných měřeních je plošší, při přesnějších je vrchol výraznější. Přitom plocha pod těmito křivkami je vždy zcela stejná - co ztratí na výšce, to přidá po stranách zvýšením a naopak. Pro běžnou přesnost měření tvoří tedy převážnou část plochy s více méně výrazným vrcholem, který směrem k oběma okrajům vytváří jakoby křídla, pozvolna klesající k nule a zahrnující jen její menší část.

³⁾ František Koukolík: *Milý Arnoldo, drahý Silvestře! Zájem o násilí má evoluční, genetickou a neurochemickou podporu*, Nedělní Lidové noviny, 19. 11. 1994, s. 2.

⁴⁾ Podnikání však nemusí být zaměřeno pouze na kupení peněz, nýbrž může mít i morální aspekt v obecné prospěšnosti. Takovými podnikateli byli např. ing. Václav Havel nebo Tomáš Baťa. Ředitel Železný tuto vlastnost zřejmě naprosto postrádal.

⁵⁾ Je důležité zdůraznit, že hodnoty IQ vyjadřují pouze lidskou inteligenci čili schopnost uvažovat nebo reagovat, které lze postihnout inteligenčními testy. Kdybychom vybírali kteroukoliv jinou vlastnost nebo schopnost, dostali bychom sice podobnou menšinu (elitu), ale skládající se ze zcela jiných jedinců. Vždyť každý z praxe ví, že inteligentní člověk nerovná se automaticky manuálně zručný, tělesně obratný, dokonce ani charakterní, mravní, pracovitý či jakýkoliv jiný. Všechny tyto vlastnosti se jistě rovněž řídí gaussovským rozdělením, ale je obtížné až nemožné je dostatečně spolehlivě změřit. Vcelku to odráží známou pestrost v kvalitách jedinců - každý jsme nějaký. Konkrétní příklad: Když v listopadu 1989 padla stará diktatura, utvořila se pod vlivem nadšení převážná většina, která souhlasila se změnami. Následující třetí většina bylo známku odumírání emocií a tedy i návratu k normálnímu stavu.

⁶⁾ Václav Baran: *Uranylový případ: Jak rychle vítězí pravda?*, Vesmír 74 (1995), No. 2, s. 108.

⁷⁾ Jiri Polak: *Democracy direct or indirect? A model of direct democracy. The case of Sweden*, DD Publishing House, Prague 1993.

⁸⁾ Stal se však u málo početného sboru volitelů - v r. 1996 byla za nejlepšího fotbalistu ČR zvolena dvojice Patrik Berger a Karel Poborský, oba dostali po 99 hlasů. Podobně většinou jediného hlasu (41) byl zvolen předsedou Senátu ČR Petr Pithart; stalo se tak díky prozíravosti právníků, kteří stanovili celkový počet senátorů na lichých 81.

⁹⁾ Referendum z r. 1980 vyžadovalo, aby se ve Švédsku skončilo s jadernou energetikou do r. 2010. Přes usilovné hledání alternativních zdrojů musela nyní „švédská vláda konstatovat, že za jadernou energetiku není náhrada“. *Hospodářské noviny*, 24. 3. 1994, s. 11. Začínají to chápat i obyvatelé Švédska, viz *Lidové noviny-Koruna*, 15. 12. 1995, s. 18: „Švédí pro jadernou energii. Z průzkumu veřejného mínění vyplývá, že 59 % Švédů si nepřeje zrušit tamní jaderné elektrárny.“

Masaryk Pročím Prah v z d a l o v a n ý František Černý

Myšlenka postavit i v Praze, hlavním městě republiky, pomník T. G. Masaryka, je stará. Už za života prezidenta Osvoboditele podobné záměry vyvstávaly, ale nikdo vážně o jejich realizaci tehdy neusiloval, jistě i proto, že Masaryk sám nebyl přívrženec pomníků živým lidem. O pomníku se začalo reálně uvažovat až po jeho smrti. Přišla však německá okupace, později i léta komunistického režimu, kdy nebyl v oblibě. Tehdy jsme už za mimořádný úspěch považovali, když se nám někdy podařilo Masaryka veřejně a kladně připomenout alespoň ve vědeckých pracích. Jistě jednou někdo napíše knihu o tom, co se dělo s Masarykovými pomníky u nás ve zmíněných obdobích. Teprve po roce 1989 - a tak trochu i v roce 1968-1969 - zápas o pomník ožil. A loni jsme se dokonce už mohli dočíst, že odborná komise pro něj vybrala místo ve Sněmovní ulici, kam našinec či cizinec skoro nepřijde, a že rada hlavního města s tím souhlasí. Netrvalo ale dlouho a magistrát znejistěl. Jistě i proto, že se proti návrhu zvedl vážný odpor.

Pomník T. G. Masaryka má tedy už svou historii, kterou zčásti popsali Zdeněk Hejda a Jiří Pokorný v knize *Pomníky a zapomínání* (Praha 1996). Ta léta zápasu o něj nejsou však nic tak mimořádného. Postavit pomník osobnosti mimořádné závažnosti není totiž snadné. Téměř vždy realizaci komplikují nejen peníze, ale i dějiny. I ostatní pomníky osobností, které reprezentovaly český národ, nevznikaly snadno.

Nejstarším takovým pomníkem byl Bendův svatý Václav, kterého si Praha postavila v letech 1678-1680 na Koňském trhu, pozdějším Václavském náměstí, až teprve mnoho století po staroboleslavských krvavých křtinách. Karel IV. se dočkal Hähnelova pomníku v roce 1848. Tedy 470 let po své smrti. Postavila mu její u Karlova mostu univerzita. K odhalení však nedošlo, protože vzniklo krvavé červené povstání. (Kdesi jsem se dočetl, že vítr časem strhal z pomníku látkový obal, takže jej vlastně odhalila sama příroda.) Jungmannův pomník od sochaře Šimka, akež už vyložený české Prahy, byl odhalen v roce 1878, tedy jednatřicet let po smrti předního buditele. Také Palackému dala Praha Suchardův pomník poměrně brzy, už v roce 1912, čtyřiatřicet let po jeho smrti. Zato až po nepravě snadných zápasech se dočkala v roce 1915 - pět set let po jeho smrti - Šalounova Husova pomníku na Staroměstském náměstí. Trvalo též dlouho, než bylo možno odhalit pomník Janu Žižkovi, jehož autorem byl Bohumil Kafka. Stalo se tak až v roce 1950, tedy 526 let po úmrtí vojevůdce. S pohotovostí opravdu pozoruhodnou - jedenáct let po jeho odchodu - byl zato v roce 1914 na Vinohradech, tehdy ještě samostatným městem, odhalen Myslbekův pomník Františka Ladislava Riegra v sádkách, z nichž se dlouho, než mu vegetace a čínžáky vzaly výhled, mohl dívat na město, jež se za jeho éry tak velkolepě pozvedlo.

Od počátku zápasu o pomník T. G. M. je tedy teprve něco víc než šedesát let, což není doba příliš dlouhá, uváží-li se, že víc než polovinu tohoto času mu stály v cestě nepřekročitelné politické bariéry.

Všechny pomníky představitelů národa byly odhaleny v „městech pražských“, pod Hradem, v „podhradí“. Bylo tomu tak proto, že terén Hradu nebyl většinou v českých rukou. Vytvořila se tak tradice, která měla

a má něco do sebe. Češi prostě demokraticky uctívali své vůdce tam, kde národ skutečně žil. Tuto tradici by bylo však nyní možno porušit, protože T. G. Masaryk byl obnovitelem českého státu. Umístění jeho pomníku na Hrad se neoprávně často i navrhuje, avšak správa Hradu (z příčin, které neznám) tomuto řešení nakloněna není.

Vybrat dobře místo pro pomník mimořádné osobnosti není jistě snadné. Kdysi se říkalo, že nejšťastnější ruku naší předkové měli v případě Jungmanna. Podle mého názoru však všechna řešení, o nichž jsem se zmínil, byla šťastná. To, že dobře míněné umístění Riegra nevyšlo, je jiná věc. Vybrat místo ve městě je ale stále obtížnější. Důstojná místa v centru - a Masarykův pomník prostě musí stát v centru - jsou už všelijak plastikami osazena.

•••

To, že se s pomníkem T. G. Masaryka nepočítá na Hradě, neměli bychom považovat, už vzhledem k zmíněné pražské pomníkové tradici, za neštěstí. Daleko větší chybou by bylo, kdyby Praha ukryla Masaryka do úzké Sněmovní uličky, která je mimo základní pěší trasy domorodců i cizinců, takže do ní lidé zajdou jen zcela výjimečně a spíše jen omylem. Kromě toho tato ulička je plná aut a spěchajících politiků a jejich úředníků. Zde by také k pomníku nebyl odstup. Kdekdo by jej lehce přešel. A nebylo by tu možno čas od času realizovat ani nějaké větší shromáždění. Masaryk by tu byl jaksi diskretně odložen. Odstraněn z očí lidí.

Místo pro Masarykův pomník v Praze se stále hledá. Zdá se mi, že by se konečně mělo začít už se vši vážností uvažovat o prostoru, který byl již po desítky let zvláště připomínán, a sice o nynějším náměstí Jana Palacha. Toto náměstí, navzdory tomu, že bylo podivně, proti všem předběžným dohodám, znešvařeno při stavbě podzemních parkovišť, je totiž dodnes snad nejkrásnější náměstí Prahy, které navíc leží na živé vřední i turistické trase Hrad-Staroměstské náměstí, a kromě toho dodnes nemá pomník. Pomník by ovšem nemohl stát uprostřed. To ukázal už model Makovského sochy před časem zde instalovaný, protože by tu krátce a dobře vždy polovině lidí Masaryk ukazoval záda. Našlo by se zde však jiné - a lepší - řešení. Pomník by totiž mohl být vztyčen při hnědavé zdi Rudolfiny v prostoru mezi levým bokem budovy a levou hranou hlavního schodiště. Plastika by tu dobře srůstala s budovou. Umístění by také dokonale odpovídalo významu Masaryka. Masaryk by se tu díval na Hrad, kde jako prezident sídlil, z míst, kde za jeho prezidentství pracoval parlament republiky, kterou pomohl vytvořit a kterou i jako první vedl. Byl by i v blízkosti vysokých škol, hlavně filozofické fakulty, v níž, byt' v jiné budově, jako pedagog působil. K plasticě by také byl dobrý přístup. A před plastikou by se případně mohla konat i různá shromáždění. Pomník přece nemusí vždy stát ve volném terénu. Ostatně i komise, která chtěla Masaryka umístit do Sněmovní ulice, jej vlastně přistavila ke zdi domu.

Vytčením místa není ale ještě všem starostem konec. V cestě za tímto pomníkem stojí jistě i názor některých mužů, kteří tvrdí, že doba pomníků je už pryč, že Praha jich už má až až, že lidstvo z rozhraní dvou

tisíciletí už pomníky nepotřebuje. Mávne-li rukou za vtírajícím se podezřením, že právě ten či onen, kdo takto proti pomníku vystoupil, by určitě nic nemámil proti tomu, aby se jednou v jistých případech takový pomník postavil i jemu, je třeba říci, že není reálný důvod, proč by se lidstvo právě dnes mělo jedné ze svých tisíciletých tradic zřít.

Také jsou ovšem hlasy, že Praha má dnes jiné vážné starosti, což je jistě pravda, ale vážné starosti měla přece vždy, a přece si i v podobných záležitostech dovedla poradit.

Horší je, že tu a tam jsou námitky i proti pomníku Vincence Makovského. Jistě, nikdo z našich sochařů by dnes zřejmě portrétní plastiku Masaryka nevytvořil lépe, protože tento typ výtvarné tvorby se mezi výtvarníky už nějakou dobu považuje za něco skutečného umělce vlastně nedůstojného. Kromě toho předností Makovského bylo, že měl Masaryka ještě v sobě, že totiž neřešil jen výtvarný problém. Makovského Masaryk ale mimořádným dílem není. Klade se proto otázka, zda by se nemělo sáhnout po některém jiném díle. Máme přec Masaryka i od Gutfreunda a Štursy. Podle mého soudu nejdokonaleji se s Masarykem ale vyrovnal Otakar Španiel. (Autoři knihy o pomnících jej však ani jednou nezmiňují.) Vzhledem k tomu, že pomník Masaryka dělal kdekdo, bylo by si možno vybírat. Dokonalou kopii není dnes tak nemožné udělat.

Je tu ale ještě jedna možná záměra, proč to s pražským pomníkem T. G. M. jde tak pomalu. Jsou totiž tu a tam určité rozpaky nad ním. Vedle lidí, kteří jsou přesvědčeni, že dříve nebo později, ať se říká či píše o T. G. M. dnes cokoli, jeho pomník Praha mít musí, jsou ale i jiní, jimž je celkem jedno, bude-li či ne, i takoví, kteří, ač to zrovna nahlas netvrdí, věci příliš nepřejí. Nelze nevidět, že za šedesát let vědomí o Masarykově významu silně pokleslo, protože se s velkou důsledností dělalo mnoho k tomu, aby se tak stalo. Jsou i lidé, kteří, okouzlení vidinou Evropy bez hranic a národů, jej obviňují, že „rozbil“ Rakousko-Uhersko, třebaže by měli vědět, že tytéž dny, kdy Češi a Slováci v roce 1918 vyhlásili svůj stát, monarchii opouštěli i Poláci, Maďari a její jižní národové, protože (snad i ke škodě světa) se tento útvar beznadějně rozložil. Jsou ale i kritikové, kteří vytýkají Masarykovi též to, že vytvořil nový stát se Slovákou, takže pak z českých zemí po celá desetiletí musely na Slovensko proudit obrovské částky, a nakonec Slováci stejné z republiky a od nás odešli. Masaryk, ať už mu vytýkáme cokoli, stál však v čele českého státu, který byl v rámci Československé republiky po stoletích jeho značnou zásluhou obnoven, se spojením Čechů se Slovákou jsme umožnili zdecimovanému slovenskému etniku rychle se vyvinout v moderní vyspělý národ a že ve státě rozumně prosazoval demokratické vládní postupy, které ctíli jeho občané i svět.

Lidé, jimž Masaryk dnes mnoho neříká, nebo lidé, jimž je cizí, anebo i ti, kteří jej odmítají, jsou a budou vždy. Tím spíše by ale ti, kdož si jsou vědomi podstaty jeho přínosu pro život našeho národa a světa, měli, když už je to konečně možné, věc pomníku vzít pevně do rukou - a na rok 2000, kdy bude Praha jednou z „evropských kulturních metropolí“, připravit jeho odhalení.

Z literárního
archivu

PNP

LITERÁRNÍ
ARCHIV

Neznámý dopis Mileny Jesenské Otokaru Březinovi

Praha 16. srpna 1916

Ze dvou archů dopisu zbyvá toto:

Mistře:

Znám Vaše básně, znám Vaši prózu. Myslím, že jste člověk, který ví a zná tolik, který se dostal tak daleko *mimo svět*, že dovede slovem pomoci člověku, který se mučí, mučí, ne životem, ale myšlením, který naráží stále na stěnu vlastní subjektivity a nemůže se dopátrat známé pravdy - trochy klidu -

Rok už se trápím myšlenkou *jet k Vám*, jet k Vám jako ke knězi duše, jet k vám s pokorou a *ptát se*. Nechci nic, jen několik slov na svoje otázky, několik minut, abyste mne vyslechl. Mám to neštěstí, že nevěřím v boha a nemohu se jít vyzpovídat do kostela - ale potřeba *zpovědi* je tak silná, že bych byla šťastna, kdybych našla člověka, kterému bych mohla vypovídat jako ve zpovědnici svoje nedostatky, svoje touhy - svoje hoře, svoje radosti.

Teprve Otokar Fischer, který se od vás nedávno vrátil, a Otto Pick, který překládá Vaše básně - prvý můj přítel, druhý můj dobrý známý a přítel mého snoubence - dodali mi odvahy, abych Vás požádala o přijetí.

Jsem dvacet let stará, nepatrná, nezajímavá, ale na tom snad nezáleží, jde-li o bolest duše, která chce snad víc, než dovede. Ano, to je ta bolest. *Chci snad víc, než dovedu* -

Mistře, je-li možno, aby u vás zaklepal mladý člověk, zcela neznámý, který sám nikdy nic nenapsal a který nemá ani talent, aby někdy něco napsal - který má jen potřebu slyšet *lidský hlas* a přináší sebou celé svoje *lidství*, je-li to možno, Mistře, prosím Vás, smím k Vám přijet?

Milena Jesenská

...

Můžeme se jen domnívat, že bezprostředním podnětem k napsání dopisu byl pravděpodobně letní pobyt na Špičáku na Šumavě, kam Milena Jesenská o prázdninách jezdila. Okolnosti tohoto pobytu v roce 1916 vylíčila ve své knize *Kafkova přítelkyně Milena* Margarete Buberová-Neumannová:

„Během první světové války se Milena seznámila s Wilmou Löwenbachovou. Začal tak přátelství, které přetrvalo dvě desetiletí....“

Během prázdnin na Špičáku v hotelu Prokop, kde trávil svou zimní a letní dovolenou také profesor Jesenský, se Wilma s Milenou sblížily. Jejich přátelství se zakládalo na společné lásce k poezii. Rok 1916 byl mimořádný, vyšlo v něm mnoho skvělých průkopnických básnických sbírek....

Franz Pfemfert, německý novinář, požádal pražského spisovatele Ottu Picka, aby pro druhou sbírku jeho časopisu *Aktion*, věnovaného lyrice, společně připravili antologii překladů moderních českých básní. Otto Pick však byl právě povolán do rakouské armády a redakční práci převzali spisovatelé Jan Löwenbach a Max Brod, zatímco Rudolf Fuchs, Pavel Eisner a Emil Saudek pro ně připravovali materiál. Z toho důvodu s sebou také Wilma na Špičák přivezla spoustu českých básní, aby jim během dovolené s prací pomohla. Milena se k ní samozřejmě připojila, a když se jednoho krásného rána objevil v nedalekém hotelu Rixi Ernst Polak, byl i on okamžitě vtažen do jejich kruhu. Sedávali spolu na horských lukách nebo ve stínu na pokraji lesa uprostřed zrajících lesních jahod, zcela ponořeni do práce. Vybírali z mnoha básní ty vhodné,

recitovali Stanislava Neumanna, Otokara Fischera, Kříčku, Šrámka, Březinu, debatovali, kritizovali a zavrhovali....“

(M. Buberová-Neumannová, *Kafkova přítelkyně Milena*, *Mladá fronta*, Praha 1992)

Pokud se týče návštěvy, o kterou Milena Mistra žádá, v dochované korespondenci nenajdeme bohužel odpověď na otázku, zda k plánovanému setkání došlo. Domníváme se pouze, že kdyby tomu tak bylo, našli bychom alespoň zmínku buď v korespondenci, nebo ve vzpomínkách pamětníků a přátel, ať už ze strany Mileny Jesenské nebo Otokara Březiny. Můžeme pouze předpokládat, že takové setkání by nepochybně zejména u Mileny Jesenské nezůstalo zcela bez ohlasu a zapomenuto a že by alespoň v pozdějších letech tak významnému setkání věnovala pozornost ve své publicistice.

K osobám v dopise uvedeným jen několik poznámek. Zmiňovaným snoubencem je bezpochyby Milenin pozdější první manžel Ernst Polak. Jak Březinův překladatel do němčiny Otto Pick, tak Otokar Fischer, které Milena ve svém dopise jmenuje, mají s Otokarem Březinou poměrně rozsáhlou korespondenci, rovněž uloženou v jeho fondu, ale o Mileně Jesenské v ní není zmínka. V jednom z dopisů (z 13. 7. 1916) si O. Fischer domlouvá svou návštěvu u O. Březiny během své dovolené („...nastupuji 21. července čtyřnedělní dovolenou...“), která se zřejmě realizovala začátkem srpna, jak o tom svědčí poznámka v dopise M. Jesenské. Ostatně návštěvy významných českých spisovatelů a umělců u uctívaného básníka v jeho samotě v Jaroměřicích nebyly žádnou výjimkou - vzpomeňme za všechny Karla Čapka, který mljovaného a obdivovaného Mistra v jeho domově také několikrát navštívil (např. v říjnu 1925).

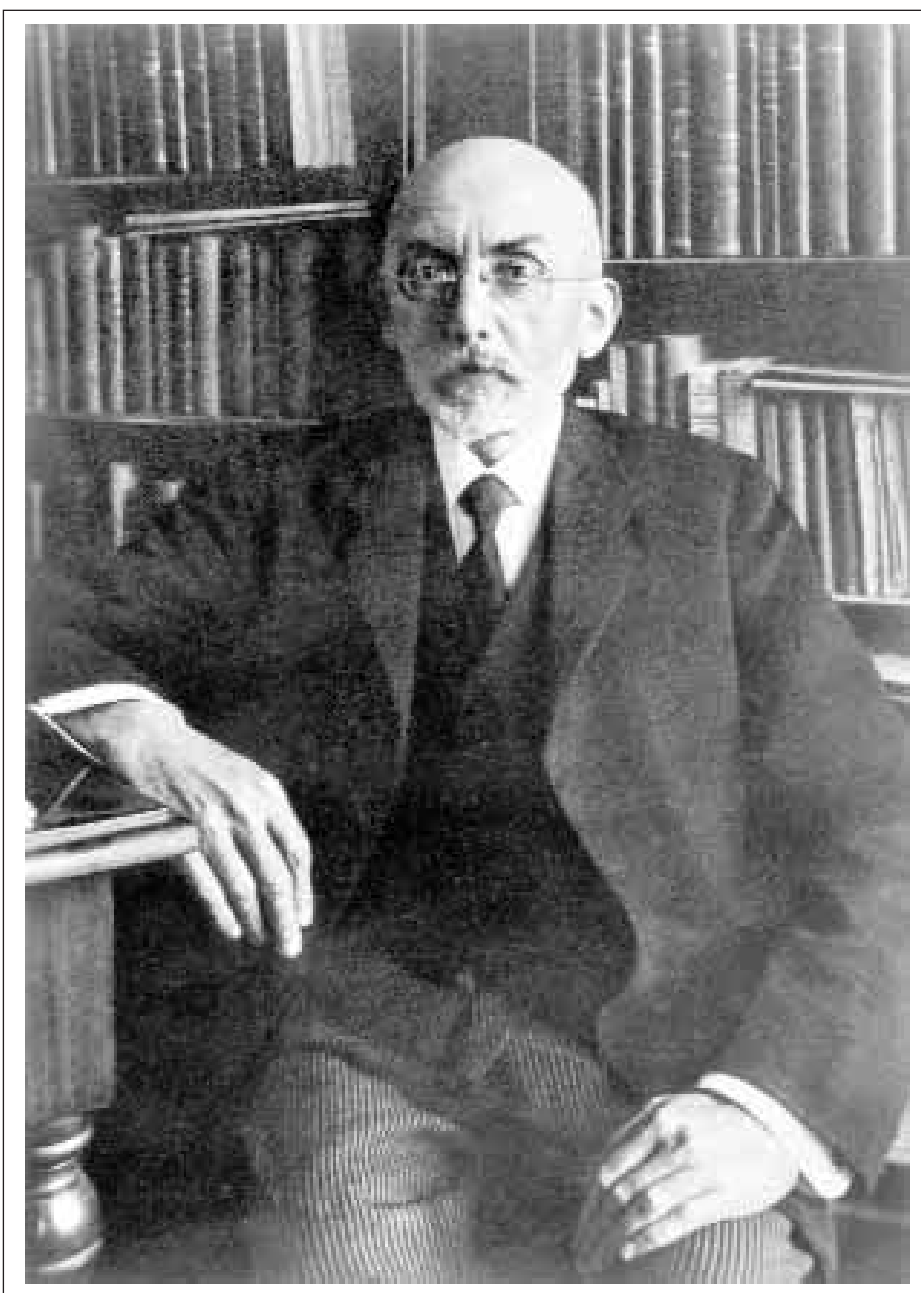
Domníváme se, že publikovaný dopis je zajímavým, i když drobným příspěvkem k charakteristice mladé Mileny Jesenské, že je jen malým střípkem pestré a bohaté mozaiky, skládající obraz této výjimečné osobnosti české meziválečné kultury.

Připravila

MARTA ZAHRADNÍKOVÁ

Milena Jesenská

Otokar Březina

Rozhovor s Lucií Svobodovou, ředitelkou Českého centra v Paříži

Co je to vlastně České centrum v Paříži?

Naší úlohou je propagovat Českou republiku v nejširším slova smyslu, což zahrnuje vedle kultury především turistiku a ekonomiku. Centrum vzniklo na základě mezinárodní dohody z roku 1990 mezi Francií a tehdy ještě Československem. Ve srovnání s Fran-

couzským institutem v Praze jsme samozřejmě mnohem menší, což je problém rozpočtu a financí; na programu Českého centra se aktivně podílejí pouze čtyři pracovníci (jedna pracovnice pro oblast kultury, druhá pro ekonomiku, moje sekretářka a já). Sídlíme v „umělecké“ Latinské čtvrti, tedy v místě, které je pro kulturní centrum přímo ideální.

Jak vybíráte autory, kteří reprezentují českou literaturu ve vašem centru?

Zpočátku jsme se snažili prezentovat literáty, kteří se už ve francouzském prostředí uchytili, protože ve Francii žili, popř. stále žijí, jde např. o Petra Krále, Vladimíra Čerepkovu, Jiřího Koláře, Václava Jamka. To byla naše prvotní koncepce. Protože však nelze stíhat vše, začali jsme spolupracovat s básnířkou Janou Boxbergerovou, která zná řadu lidí nejen v Paříži, ale i v Praze. Ona pak dělá buď dílčí koncepce určitého konkrétního večera poezie, anebo zajišťuje tyto pořady po stránce organizační, obvolává lidi, zajišťuje hudebníky apod. Těchto čistě technických prací je poměrně dost, protože se snažíme udržet pravidelnost - každé první pondělí v měsíci se koná v Českém centru literární večer. Je zajímavé, že tyto pořady často přilákají více Francouzů než Čechů, byť v Paříži žije poměrně velká česká komunita. Texty se čtou nejen ve francouzštině, ale i v češtině, aby publikum mělo představu alespoň o tom, jaký rytmus má konkrétně ta která báseň v originále. Rovněž se podílíme na kombinovaných akcích, například na březnový pařížský Salón knih pozvala francouzská strana Jiřího Kratochvíla, který rovněž vystoupil v Českém centru.

Kromě literatury prezentujete i ostatní druhy umění?

Pochopitelně. V Českém centru je výtavní síň, kde prezentujeme české výtvarné umění. Nedávno jsme např. uspořádali výstavu Bohuslava Reynka a Suzanne Renaudové. Byly vystaveny Reynkovy grafiky, četlo se z Renaudové, byla to moc hezká akce.

Jak je činnost Českého centra reflektována francouzskou intelektuální obcí?

Byla bych velmi ráda, kdyby České centrum bylo v Paříži vnímáno podobně jako Francouzský institut v Praze. V Paříži je ale nabídka kultury obrovská, a ačkoliv se samozřejmě snažíme dávat o sobě vědět, nedá se předpokládat, že by „běžní“ Francouzi houfně chodili do Českého centra. Co se týče intelektuálů, je situace ve Francii stejná jako u nás: ten, koho určitá akce, kterou připravíme, zajímá, do Českého centra přijde. Třeba zmiňovaná výstava Reynek - Renaudová měla velmi dobrý ohlas i velkou návštěvnost. Pravidelné poetické večery jsou naproti tomu přece jen intimnější - publikum je tvořeno opravdu vážnými zájemci o poezii, přesto vždycky přijde několik desítek diváků, což je na Paříž velice slušné.

uoaa

Z VERNISÁŽNÍKU PATRIKA ŠIMONA

Ve Valdštejnské jízdárně na Malé Straně probíhá v současné době pozoruhodná výstava **Jakuba Schikanedera** (1855-1924) vytvořená z rozmanitého uměleckého materiálu, který vlastní nejen Národní galerie v Praze (pořadatelka výstavy), ale také mnoho soukromých půjčitelů. Autorem retrospektivního projektu je Tomáš Vlček, historik umění zabývající se epochou přelomu století (připomeňme jeho úspěšné výstavy Světlo, Minulá budoucnost či kniha Praha 1900). Ambicí autora výstavy bylo demytizovat dílo malíře, jehož tvorba má mnoho odstínů. Schikaneder byl nejen zakladatelskou osobností českého moderního umění, ale maloval i na zakázku středostavovské pražské klientely (mám na mysli zejména obrazy s náměty kočárů evokující ona zimní či podzimní nockurna). Neodpusťitelnou věcí je skutečnost, že Národní galerie k tak zásadně pojetému tématu nevydala reprezentativní monografický katalog, kde by byl prezentován současný kritický názor na na umělcovo dílo.

Podívejme se na Schikanederův obraz *Vražda v domě*, jenž na výstavě zaujímá centrální a čestné místo. V období, kdy vzniká Schikanederův obraz, panuje v Evropě atmosféra sociálních nepokojů. Rostoucí industrializace přitahovala do měst stále více lidí. Všude vznikaly dělnické čtvrti, v nichž žili obyvatelé v bídě a v nouzi.

Obraz *Vražda v domě* je nezvyklou ukázkou v samotné kontinuitě díla J. Schikanedera (autor se k obdobně vyhocené scéně už nikdy s takovou naléhavostí nevrátil), ale zároveň je mimořádně silný svým tématem, a to zvláště v prostředí české vizuální kultury na začátku 90. let. Takto pojeté sociálně kritické obžaloby společností nebyly tzv. uznání tvůrci, jako např. Jaroslav Čermák nebo Václav Brožík, schopni. Ti se věnovali historickým námětům, kde ukazovali utrpení celých staletí, které se stávalo čím dál víc anonymnějším, ačkoli se odvolávalo na dobové aktuality. Schikanederovi současníci (např. Luděk Marold či Alfons Mucha) ve svých žánrech zachycují idylickou atmosféru Paříže. Mucha je v 90. letech navíc zapojen do fascinace jakýmsi druhem exotismu, který nepochybně pramení z dobové atmosféry Paříže, v níž se tehdy kumuloval předstupeň multikulturního fenoménu avantgardy.

Vražda v domě je produktem elegickým a nesentimentálním. K tématu samému se pak přidružuje přívlastek typu *naturalistický*. Naturalistické práce chápány v českém prostředí jsou nejbližší Bartoňkovi. Díla, která se pokoušejí o sociální téma, sklouzávají veskrze do popisnosti až ilustrativnosti (viz Emanuel Hamejs, Neúprosný pan do-

máci, reprodukováno ve Světozoru 1891). Obraz vzniká po Schikanederově bohaté zkušenosti z velkých uměleckých středisek v Evropě, jejíž metropole soustavně navštěvoval, a to i poté, co se v roce 1885 usadil v Praze a kdy se o pět let později stal profesorem dekorativní malby na na nově zřízené UMPRUM. *Vražda v domě* „ukončuje dlouhou řadu obrazů utrácených dělníků, osudem zraněných dívek, opuštěných žen, žebráků a jiných nešťastníků“.

Tomanovo slovníkové heslo charakterizuje toto dílo jako jeden z nejvýznamnějších obrazů, který lze považovat za důležitý předstupeň českého moderního umění v 19. stol. v tradici počínající Karlem Purkyněm, a upozorňuje, že jej dobová kritika vlastně dokonale přehlédla. Obraz byl vystaven na Jubilejní výstavě v roce 1891. Ve Světozoru a Zlaté Praze není téhož roku ani nikdy později reprodukováno. Mádl ve svém příspěvku v Květech věnuje Schikanederovu obrazu *Neštěstí v domě* pár řádek, v nichž se omezuje jen na uznané přikývnutí obecně charakterizující malířův sklon k individualitě, která si *jde svou cestou*.

Název obrazu stejně jako dnes i v době vzniku vzbuzoval otázky. Je to vražda, či sebevražda? Některé indicie díla vypovídají spíše o tom, že se jedná o vraždu, nicméně podívejme se na Čapkův názor ve Světozoru: „Název obrazu ještě spíše zmate každého v hotovém již úsudku o události zobrazené. Nikoli obětí vraždy v domě, nýbrž obětí sebevraždy vidí každý v mrtvé ženě, ležící před půlkruhem diváků...“

Tady je potřeba se ponořit do samotné analýzy díla. Rozměr je natolik velký, že odporuje možnosti být trvale zavěšen v nějakém oficiálním prostoru, natož v soukromém příbytku. Je to skutečně manifestační

práce určená nejspíš jako poutač na výstavě, dílo, které má v divákovi vzbuzovat nelíčenou lítost, má v něm probudit jeho soucit, možná má být iniciací ukolébané mysli. Ale ze všeho nejvíce je to odvážná a v zásadě rafinovaná obžaloba společnosti, navíc předvedená jako veřejný spektakl. Námětem je emancipace zoufalství ponížené individuality, kdy jedinec zůstává „zasebevražděn“ společností. Tělo mrtvé ženy má tkvět v myslí toho, kdo ji uvidí.

Právě v době a v místě, kde byl obraz vystaven, kde se iniciovala jakási národní hrdost a schopnost demonstrovat národní jednotu, měl být možná Schikanederův obraz jakousi soukromě hrozenou rukavicí všem Knüpferům, Liškům a jiným salonním umělcům, zároveň měl upoutat pozornost k bídě některých jednotlivců, kteří stojí na okraji společnosti. Byl to těžký čin umělecké odvahy.

Vždyt z fotografie zobrazující pohled do ústřední síně uměleckého oddělení výstavy čteme, jakým *balastem* bylo *Neštěstí v domě* obklopeno. Mořské najády a krajiny lemují tuto vyhocenou událost, která je víc zasahující reportáží než kolébovou baladou. Z fotografie vidíme, jaké pozornosti se například dostalo Brožíkově monumentální scéně *Z koncilu kostnického*, která dominuje celé aranžované prostře, k níž jsou všechna ostatní díla jen jakýmsi vstupem.

Nápadný na Schikanederově obrazu je odstup, ona ostychavost před smrtí a faktem této smrti. Onen pocit nevysvětlitelného v realistickém popisu skutečnosti. Obětí je magicky připoutána krvavou stopou k špičaté dlažbě, jako by se od země nemohla odpoutat, zatímco Utonulá (1890-95) leží na břehu moře, též za raného úsvitu, v eterických šatech jako vznášející se bytost, je-

žijí tělo se odpoutává od tíhy země, vstříc neznámým dálkám. Jedinou tíhou je mořský balvan (který by mohl v městské realitě zastupovat pro změnu tíživý sud). Obě díla mohla vznikat současně. Umělec do poslední chvíle rozhodoval, zda vystaví ženu jako symbol smrti, či nechá-li na obecenstvo dohlednout tíhu kruté a každým dnem přehlížené reality vyděděných bytostí města.

V tvářích zúčastněných jsou překvapení, zvědavost, pochybnosti. Gestikulující muž může být dokonce vrahem (jak upozorňuje kritik Rosenberg, jenž obraz viděl v Berlíně 1890), ale i prvním, kdo obět objevil. Je koneckonců také jakýmsi uvaděčem do příběhu, oním lidovým vypravěčem, jenž předvádí (nemaje ukazovátka) plakát tragédie. Lucerna připoutaná k domu nad tělem mrtvé je zhaslá. Plápolající svit svíčky za oknem je pak opakem, jakousi nadějí těch, co stojí v levé části obrazu. Je to zároveň předznamenání leitmotivu, který u Schikanedera v souvislosti se smrtí není ojedinělý (např. obraz U dívčina lože-smrt přichází, 1900 - 1911).

Dílo mělo pochopitelně velký vliv na generaci, která nastupovala, jako byli teoretik V. V. Štech, ale též Miloš Jiránek. Všichni oceňovali ten nevidaný zjev, který se s tématem tak obnaženým náhle vynořil v českém, snad dosud idylickém prostředí.

Vražda v domě byla dílem, které otevřelo svým obsahem cestu k obdobným námětům v novodobém českém moderním umění. Již v té době s ním byly srovnávány obrazy V. Bartoňka *Spor na dvoře* (1890), *Na prvního května* (1897-1898). Motiv dvoru na přelomu století využil též významný grafik Emil Orlik (Kolovrátkář Rota tuta). Motívem vraždy se ovšem zabýval také později Bohumil Kubišta. V sociální linii umění 20. let zaznamenaly téma nejpřesvědčivěji Karel Myslбек (*Neštěstí*) a Karel Holan (*Utopeným*, sádrový reliéf 1924). Nepochybně zajímavé jsou práce Ferdise Duši, ale také Josefa Jakší *Konfrontace*, kde umělec zpracoval osobní téma sebevraždy umělcovy dívky. Bezprostřední smysl i odkaz však zaznívá v díle Otakara Lebedy *Zabitý bleskem*, kde téma smrti je zbaveno složitým aparátů kulis.

Schikanederův obraz nebyl v české uměnovědné literatuře dostatečně interpretován a zhodnocen. Přestože jakousi dodatečnou satisfakcí je jeho zařazení do stálé expozice umění XIX. stol. v Národní galerii v Praze, nebyla dílu dána patřičná váha v celkovém vývoji a kontextu umění XIX. stol., přičemž, jak se ukazuje, obraz na sebe poutal větší zájem umělců než jeho soudobých kritiků a tato etiketa mu - zdá se - zůstává doposud.

Jakub Schikaneder, „Vražda v domě“, 1889-90

Karel Paulík

Devadesátiletý českých bibliofilů

V Mánesu se 23. května sešlo valné shromáždění českých bibliofilů a den předtím, 22. května, byla v Kabinetu knižní kultury Národního muzea zahájena výstava „90 let Spolku českých bibliofilů“. Tak by mohla znít tisková zpráva...

Úvodní slovo na valném shromáždění pronesl A. Branald, nazval ho „Čtení“ a věnoval ho „šeptající galerii“, tedy knihám. Oslavil knihu, 5 000 let její vlády a vynalezení knižní kultury pak označil za vlastní nastolení demokracie. Zopakoval slova Thomase Carlyla, že svět se dělí na ty, co čtou, a na ty, co nečtou, aby nakonec přirovnal knihu k nenasytné milence. Byla to až dojemná

slova (po jejich doznění oznámil profesor F. Dvořák, že Spolek vydá Branaldova slova s ilustrací J. Anderleho jako bibliofilský tisk; při té příležitosti je možno připomenout Branaldovu bibliofilii *Dary a nezdary*, vzpomínku na Lhotáka z připravovaných autorových vzpomínek, s leptem z původní originální desky K. Lhotáka, kterou SČB vydal jak subskripční tisk v roce 1997), byla to až dojemná, útěšná slova a skoro „navivní“, která jako by vyvažovala třeštění a tance na knižním veletrhu na Výstavišti.

Potom doktor P. Kneidl, předseda SČB, vzpomněl na slavná jména z historie českých bibliofilů, na jeho předsedy, výtvarníky, antikváře, knihovníky, na všechny spolupracovníky. Valné shromáždění povstáním vzdalo čest všem členům, kteří během roku zemřeli, a schválilo udělení čestného členství v SČB A. Branaldovi a K. Šiktancovi. A četla se výroční zpráva...

Pěči M. Dyrnka vyšly u příležitosti konání valného shromáždění tři další svazky edice Pupilla - č. 16 (básně M. Stolného *Červoné zrcadlení* s ilustracemi V. Dyrnkové-Kubínové), č. 17 (básně K. Frona *Barvy* s ilustrací V. Suchánka) a č. 18. (nepublikovaná vzpomínka na léto F. Maška *Sen plný moře* s ilustrací F. Koudelky).

Přítomní dostali, mimo pamětního listu na počest nových čestných členů, členskou prémii za rok 1996 - *Z pražských dopisů Jana Zrzavého* (Dr. Johannesu Urzidilovi a Dr. Antonínu Starému). Výběr jedenácti dopisů z let 1924-1929 je doplněn suchou jehlou V. Komárka a dvěma fotografiemi J. Krejčího, doslovem F. Dvořáka (o J. Urzidilovi a A. Starém), L. Kundery (o V. Komárkovi) a M. Dyrnka (o J. Krejčím). Skvostně „udělaná kniha“ je pokažena, dle mého školením nekultivovaného názoru, nešťastně použitým písmem na obálce a u titulku v textu. Nejsem typograf, ale francouzskou náladu dvacátých let bych si

představoval podpořenou klasickým řezem písma - tohle použité je tak spíše do nějaké sci-fi knihy. Bibliofilie není jen krásou pro oko, ale je i zajímavým počtením. J. Zrzavý např. píše v dubnu 1926 A. Starému: ... *Abych se uvaroval zas podobných přjemností, píchání špendlíkem, atd. jak to u nás kvete, rozhodl jsem se nestýkat se po svém návratu do Prahy s malíři a s uměleckou společností (umění-milovnou) - snad budu mít pokoj a nebudu muset znova z Prahy utéct...*

Z dalších aktivit SČB stojí mj. za zmínku členská prémie za rok 1995 - *Vzpomínky bibliotékaře a bibliofila Bohumíra Lífky se dvěma rytinami J. Boudy*. Lífka byl „pan knihovník“, se vším, co to označení kdysi znamenalo. P. Kneidl o něm píše: „...Jedním pohledem na titul knihy dovedl dílo zařadit do souvislosti kulturních, nakladatelských a tiskařských, dovedl určit pro koho by zdánlivě efemérní svazček mohl mít cenu...“

Vydávání *Zpráv SČB* se, bohužel, zpozdlilo nemocí a smrtí jejich redaktora, dr. J. Šimůnka. Letos vyšlo dvojčíslo 3-4/1996, kde v úvodním textu odpovědný redaktor dr. P. Ladman slibuje, že do konce roku bude „ztráta“ dohnána. Ze článků a studií bych si dovolil upozornit na text K. J. Obrátla *Nejstarší české erotikum* (přetištěné z českého bibliofila 1929) o „Májovém

snu“ Hynka z Poděbrad a na stanovisko V. Boreckého k redakčním změnám v jeho studii *Trampoty s Bohuslavem Broukem* (sborník „Český surrealismus 1929-1953“ a Atelier, 1996, č. 21).

Zmíněná výstava k výročí SČB v Národním muzeu byla připravena péčí profesora F. Dvořáka, profesora F. Proška a doktora P. Kneidla. Přes sto exponátů dokladuje cílevědomou činnost českých bibliofilů v minulosti i přítomnosti. K vidění je např. pamflet z roku 1931, který vydali nespokojení členové SČB proti výboru, první tiskem vydaná Hrabalova práce *Hovory lidí* (1956) nebo *Slova V. Havla* se dvěma lepty J. Anderleho (1993), jejichž cena na trhu se nyní pohybuje nad 5 000 korun. K výstavě je vydán katalog, který je současně členskou premií SČB na rok 1998. Když jsem chtěl výstavu navštívit, snažil jsem se vysvětlit u pokladny, že se nechci jít podívat ani na mamuta, ani na ulity suchomilky obecné (*Hellicella candicans*), ale pouze na pár knih, a že nechápu, proč si mám kupovat vstupenku do všech prostor Národního muzea. No - nedomluvili jsme se. A přece by stačilo tak málo!

Třicátého března 1908 založilo 32 milovníků knih bibliofilský spolek. Doufejme, že se jich aspoň stejný počet setká při oslavách 100. výročí. Zatím nic nenasvědčuje tomu, že by se to nemělo splnit. Zatím...

Biologicko-společenské POKLESKY

Stanislav Komárek

Pufr

Pufr, tlumivý roztok - roztok směsi elektrolytů mající schopnost udržovat přibližně konstantní pH a tlumit jeho náhlé výkyvy.

Malý encyklopedický slovník

Význam úředních struktur jako stabilizátorů společnosti byl zmíněn už v Poklesku Mechanismus a pojistka - o tučné zátylky strážců aparátů se jako o žulovou hradbu rozbíjí nejen iniciativy zajímavé, ale i iniciativy zhoubné. Skládá-li se úřední aparát z lidí jen zvolna a neochotně pracujících, jen málo kompetentních a poněkud náchylných ke korupci, je to v prvním kontaktu jistě nepřijemné. Je však dobře si uvědomit, že lidé s lidskými

slabostmi pomáhají, byť neuvědoměle, udržovat lidskost celého systému - kupodivu byly nejpřízračnější režimy zhusta i zcela neúplatné; korupce může kromě nepravostí pomoci i v nejvyšší nouzi k něčemu důležitému, byť za značnou ztrátu.

Velká setrvačná masa státu a jeho aparátů působí jako obrana proti skupinkám odhodlaných, kteří se derou k moci za jakoukoli cenu včetně sebeznížení. U takovýchto lidí je, i když příčiny nejsou pokaždé jasné, vždy typická posedlost smrtí - buď touha usmrcovat jiné (či sebe) přímo, nebo je alespoň umrtvit všeobíhající kontrolou. Ta se pojí s přímým nahlížením pravdy a přístupem k ní - zdrojem síly je buď přímý mystický kontakt s božstvím (někdy se podivně

proplétá mystika křesťanská a východní, např. zen), jindy se jedná o sekulární pochopení smyslu dějin a nutnosti racionální organizace a vedení společnosti. Vždy je ale přímo nahlížena pravda, takřka jaké pojídána po lízících. A vždy se jedná o úzký okruh vyvolených, elitu o pár jedincích, prozřetelností toho či onoho druhu určenou k vedení a obšťastnění nevědomé masy, kterou pohrdají i jakási reprezentují. Necítí se vázání žádnými „starými“ morálními normami - vyvoleným je povoleno eo ipso vše a mimořádné poslání si žádá zcela mimořádné prostředky.

Celý fenomén může mít podobu náboženského bratrstva, tajné služby, politické buňky či vojenského nebo administrativního uskupení, a většinou mívá všechny tyto rysy současně. Abychom vybrali nějaký hodně exotický příklad, stačí si vzpomenout na středověkou šítskou sektu hašašínů kombinující islámskou mystiku s požíváním drog a teroristickými vraždami svých odpůrců z operních bodů ve středovýchodních horách. Jejich jméno proniklo do západních jazyků jako synonymum pro vraha - asasin.

Na lidech tohoto typu bývá patrný nedostatek „lidských“ slabostí a jakási „nesvětskost“ v obojakém slova smyslu - smysl pro vnímání reality je oslaben na úkor hypertrofované vůle, primárně vůle

k moci. Zejména pokud se nějakým způsobem prolíná mystika a úřad, nenechá na sebe neštěstí dlouho čekat - jeden příklad za všechny: Heinrich Himmler (SS byly krystalickým, ale zdaleka ne jediným příkladem takových organizací). Vůle k sebeobětování plynule přechází ve vůli obětovat jiné - smrt se takovýmto způsobem, pokud se povede kýženou změnu uskutečnit, dere v zjevné či naředené formě na povrch.

Je pozoruhodné, jak se v současné době opět aktivuje společenské citění v tomto směru. Nedávno jsem slyšel emfaticky nadšené líčení bruselského administrativního centra - je-li popisováno jako hrad grálových rytířů, čistých, moudrých, vysoce racionálních, kteří přinesou kýženou spásu a naprostou kontrolu, vypovídá to více o vypravěči než o líčených skutečnostech samých. Je pozdní noc a na ráčovém hradě, ve světle pochodní tančícím po roztočivých symbolech, se v rouchách zvláštního střihu schází BRATRSTVO. Kontakty k nejvyšší instanci jsou navázány a železné odhodlání i detailní plány k celoplanetárnímu převzetí moci a všeobecnému obšťastnění bezcenných lidských živočichů jsou zde. Jen malíčkovitost tomu brání - široký zadek a polstrovaná sesle subalterního šrajbra a všech jeho nejmenších bratří.

Jakub Šofar plný

Levantado

Sedíme v osmé tendidos, číslované řadě, na sluneční straně jedné z největších plaza de toros ve Španělsku. Tady v Barceloně je ještě jedna aréna, ale ta už asi nefunguje. Daleko největší arénou je tu však olympijský stadion na kopci Montjuic, kde snad taky kope slavná Barka (když jsme přistáli na letišti, ihned jsme se sem jeli podívat, hispánští týnedžři zrovna frontovali na koncert Backstreet Boys). Ještě včera jsem neměl tušení, že bych mohl vidět někdy na vlastní oči tuhle španělskou specialitu. Ještě včera ráno jsme plánovali, že pojedeme na celý den do proslulého benediktýnského kláštera Monserrat, kde je uložena tzv. Černá madona, patronka Katalánie (vždycky jsem si to pletl s karibským ostrovem Montserrat a ještě navíc s operní pěvkyní Montserrat Caballé, která nazpívala s tím věřtanem z Queenů, s Mercuryem, skladbu „Barcelona“ - nikdy jsem ji neslyšel, ale slyšel jsem hodně o ní, to už je taková dialektika). Místo toho jsme vystaveni už přes hodinu palčivým paprskům slunce za pouhých 3 700 peset. V aréně pro 32 000 diváků je nás tak kolem pěti tisíc, a to převážně cizinců. Místních je tu málo, jen občas je podle gestikulace vidět nějakého aficionada, milovníka býčích zápasů, který živě gestikuluje s prodávací všeho možného hbitě poskakujícími od zdola nahoru. Kdesi jsem četl, že proti býčím zápasům vystupují spolky na ochranu zvířat, tady, přestože dnes, v neděli (na Boží hod velikonoční), začíná sezóna, nikdo neprotestuje, zato ve městě na ulicích stojí už od rána zástupy lidí u pokladen na filmový trhák Titanic. Kousek od nás si na malou plošinku v hledišti nakráčela kapela, proti jejím pozdějším výkonům je šraml z té poslední české visky symfonickým orchestrem. I když - možná právě tak to má být. Pak to jde ráz na ráz - do arény vbíhá celá skvadra (cuadrilla), vyšňoření chlapci, pěšmo i na koních, a mezi nimi i muži v červených overalech. Trochu to připomíná Manéž B. Polívky či nástupovou parádu vždycky, když začíná cirkus. Tomu začátku se říká paseo a laicky řečeno - matador předvádí ten svůj spolek. Tohle je corrida de toros - býčí zápas. S tím sezením je to jako při házení mince - panna či orel. Strana stínu je dražší, protože vám nesvítl do očí; je zajímavé, jak slunce na své pouti přesně kopíruje horní obrys arény, ale po sedmé hodině pak nastává docela kosa, a i když si notně pomáháme fernetem, klepeme se jako čudly a jsme rádi, že jsme v tomhle případě byli za chudé. Pak ještě úplně nahoře v lóži usedne prezident koridy, který to všechno řídí svými skoro nezatelnými, úspornými pohyby. V batohu mám poslední kousek od Viewegha, „Zapisovatele otcovský lásky“, Správcová to dostala z Petrova a já jsem to na ní vydýndal. Bydlíme ve slušném hotelu ve čtvrti Saint Antoni a večer se chci po těch „víkovských“ větách vydat. Četl jsem kritiku od Chuchmy, který to vždycky vidí opačně než já (to je mně podezřelý, jak se vůbec nestrefuji v soudech), a protože Chuchma je jeden z těch, co řídí fabriku na výrobu taktovek, vyvezl jsem nejprodávavějšího českého spisebníka na cesty. Teď se ale už děti uklidněte, trumpeták zadul a chlápci otevřeli jedny postranní dveře. Vybíhá „bejk“,

podívá se kolem sebe, kdyby měl za sebou vojenskou katedru, rozdělil by si horizont na tři části a normálně by zrekognoskoval terén, a hned si to namíří na nejbližšího nepřítele, který natřásává fialovou pláštěnkou. Jde po něm, muž zaskočí za dřevěnou zástěnu, a býk narve hlavou vši silou do dřeva. Celou arénou to zaduní...

Parado

Chvilku se všichni honí po aréně, aby mohla začít první část toho spektaklu. Doteďka je to jako ze žurnálu, piknik, snídaně v trávě, ale jakmile začne první část (suerte de varas - zkouška kopí), najednou lidu českému (i moravskému) sklapne. Do arény vjedou na koních pikadoři a snaží se podrbat býčka na vaz, několikrát zapíchnout kopí do „hrbu“ svalstva, kde končí šíje. Koordínace býčího těla „ztěžkne“ a on si svoji našťvanost vylévá na koních, ti však mají kolem těla jakýsi dřevěný korzet, „oplocení“, přesto se býčí rohy snaží dostat ke koňskému břichu. A zase je to (sic! - píše vždy jeden český kritik) dialektika. Býk tlačí koně na dřevěnou palisádu a o to víc ho pikador bodá, a o to víc býk naráží. A obecnost píská (a je to jako o literatuře), protože kůň je v tom úplně nevinně. Jenže ještě na začátku století koně žádné „brnění“ nenosili a spousta jich skončila s rozpáraným břichem. Pak se najednou býk rozběhne po aréně a vy s hrůzou vidíte, že už je to hra na doopravdy, že mu mezi černou barvou chlupů protékají rudé stružky krve, že to není folklór s paní Šulákovou a se sedmi spodničkami. Ale jak jsme se tady vůbec ocitli? Včera jsme si udělali gaudióvský den, Tonda Gaudiójc je barcelonským tahákem, srovnatelným v Praze snad jen s Kafkou. První kousek je hned u Ramblas, což je hlavní městské korzo, spojující starý přístav se sochou Kolumba s Katalánským náměstím, dům Casa Gaudí, potom musíte vstoupit, na Passeig de Gràcia, kde stojí Casa Batlló, a ještě o pár set metrů dál Casa Milà „La Pedrera“, a to je velká pakárna. Skoro uprostřed Barcelony stojí „tvrz“ bez pravého úhlu, kudrlinkový dům, daleko dokonalejší rakouský „Stovoda“, dům s půdou, kde místo klenby je jakési lodní žebrovi, a na střeše pak komíny jak věže z futuristických šachů, vyzdobené mozaikou z lahvových střepeň. Je to celé zvláštní, stejně jako obráceně psaný otazník a vykřičník ve španělštině, považte i před větami. (Nejsou to náhodou znetvořené zbytky kopí důmyslného rytíře z „la Mančy“?) A když se vydáte ještě dál od pří-

stavu, tam, kde se barcelonská rovina začíná pomalu nadzvedávat, objevíte Parc Güell, fantastní park s Mistrovým domem, pak vyškoleni kulisami všech Větelců a jiných optimistických a silně realistických filmů o lidech, zapochybujete o datu i o přesnosti vašich hodiněk. No a můžete se obloukem doleva vrátit a cestu vám už dlouhou dobu ukazuje jak maják několik věží nejznámější stavby Gaudiho - kostela Sagrada Familia. Když tuhle bestii vidíte v Pijoanovi, možná vám srdce zaplesá. Ale skutečnost je skutečnější. Ne, my tady nebudeme. Jak dostane písek, vápno, cihly a kamení ideologický náboj, pak se výsledek promění v jakousi karikaturu. Prostě, tahleta sagrada není o mé rodině. A jak jsme se vraceli, našťvaní z rozluštění té gaudióvské tajenky, narazili jsme na plakáty s matadorem, jak vytáčí figuru se svojí muletou. A bylo to! Teď však už na povel pikadoři opustili arénu a dva banderilleros se snaží zapíchnout vždy dvě a dvě a dvě banderilly do býčího boku. Fábory ozdobené kolíky mají na špičce opačně ohnuté háčky, aby mohly po zabodnutí do kůže viset volně po stranách býka a dráždit ho. Banderilleros se vždy postaví čelem k býkovi, zvednou ruce, jako kdyby chtěli zatančit etudu o umírající labuti, a pak drobnými, cupitavými krůčky se rozběhnou s točivou falší k býkovi. A šup, a už je tam má. Anebo taky šup, a má tam jenom jednu. A nebo taky šup, a nemá tam žádnou. A my pískáme, protože už dávno fandíme zástupci skotu, i když tušíme, že to s ním dobře dopadnout nemůže. Tahle plánovaná poprava má hodně co společného s literaturou. Celý ten proces je stejný, stejný rituál, stejné prostředky, a přesto se někdy píská (někdy se ani obecnost nesejde) a někdy se tleská a na otevřené scéně se řve „ollé, ollé“ (u knih to nahrazuje šustot bankovek při placení). Viewegha jsem potom přečetl celého v době, kdy byla moje žena ve sprše. Prosil bych tento salám nakrájet na více koleček než obvykle, řekl Michal velkému Řezníkovi, když nakupoval materiál na svoji poslední knihu. Na rozdíl od Chuchmiče si myslím, že tahle knížka není až tak úplně špatná, prosím, prosím, spisovatel stále ještě umí dostat svoji kuličku do důlku na minimální počet štouchů. A „bejk“ už toho má „plný futra“. A to ještě přijdou figury s muletou. Jestli ještě přijdou funebráci...?!

Aplomado

Tak do třetice, zas dá tajemný prezident tajemné znamení a už tam stojí jenom dva:

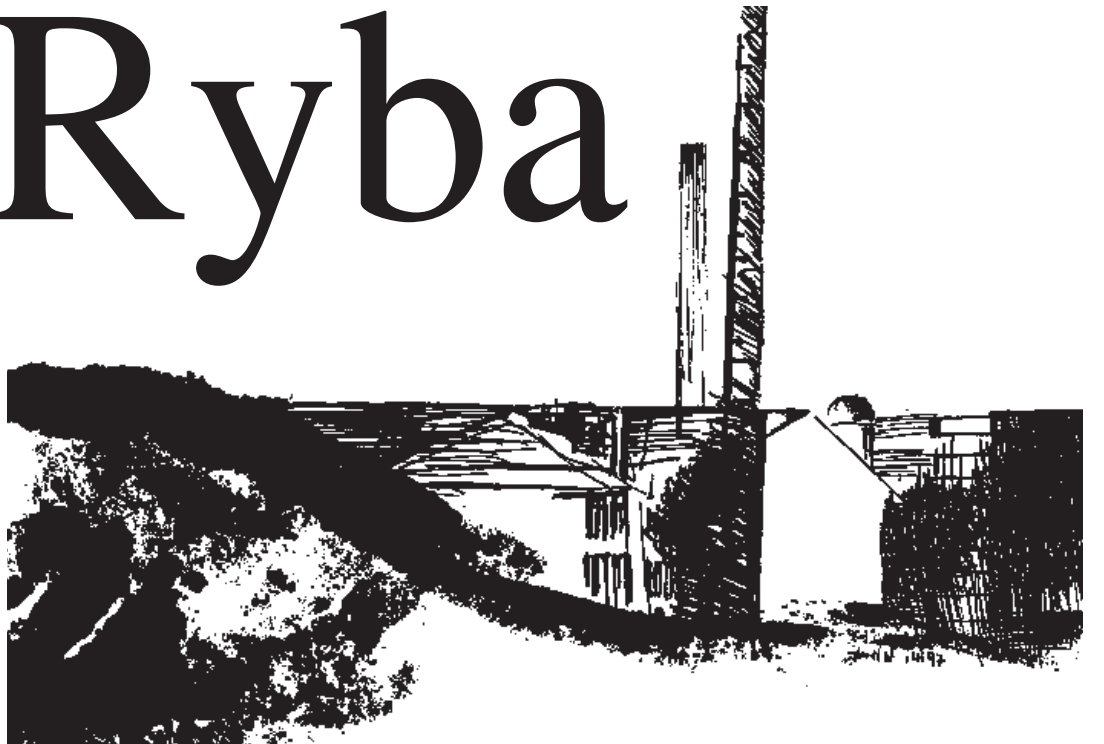
matador (toreador se nemá říkat, i činím to) a krví poznačený tur. Býk útočí na muletou, se kterou matador předvádí figury, o kterých většina lidí v hledišti ví prd. Nejde o zabítí býka, ale o práci s muletou, píšou v knihách. To je zajímavé, vůbec nejde o mrtvého býka, vůbec nejde o lapení čtenáře, ale výsledkem je mrtvý býk (a lapení čtenář; ten je vždy lapený, i když se mu to nelíbilo, nebo to nepochopil - omlouvá ho pouze případ, kdy knihu přečetl, aniž by znal písmenka, ale i tak možno). Teprve až po příjezdu domů jsem si vytáhl nikdy nečtenou knihu E. Hemingwaye - Smrt odpoledne (Odeon 1981), abych se dozvěděl, že velký Ernest viděl 1500 korid. Taky píše (E. H.), že základem celého býčího zápasu je proces unavování svalů, aby matador mohl vrazit meč zepředu vysoko mezi lopatky. No vždyť o tom to je! Tohle je přece v té písmenkové válce přesně stejné: Unavit sval a naprat to do nich. No a Viewegh to umí, jenže někteří „afacionadové“ už z různých důvodů tvrdí, že to nemá styl. Že se o tom možná bude zpívat u táboráků, ale ne u těch pravých. No a i když nikdo přesně neví, které ty pravé jsou, tak Viewegh přijímá tu hru, a ptá se plačtivě: Safraporte, ale proč jen u některých táboráků, když mám dobře laděno? Inu, když fouká vítr, může matador odejít od díla a nechat si namočit muletou do vody, aby ztěžkla a nepoletovala. A nebo třeba v Pamploně udělají občas arénu z celého města a všichni si to mohou zkusit (ale nemusí), když vypustí býka do ulic. Teď možná vezme matador do levé ruky muletou, nakročí bokem, býk musí být skloněný, matador se musí přes něj ještě naklonit, fáze volapié (let nohou) - ale abych nezapomněl na Barcelonu. Myslíte, že je pomalovaná jako naše madam Praha? Málo, a když tak hesly prokatalánskými a protišpanělskými, protirasistickými a komunistickými (se srpem a kladivem zase manýristicky otočenými). Ale matador se už naklání, aby meč vjel až po jílec do býkova těla v místě velkým jako poštovní známka. A já se směju. Posílen fernetem volám na barcelonské koridě: Nehnět, nehnět! Tohle volám na toho řezníka, který se už potřetí netrefil. Zápis: točení s muletou za jedna, ale netrefí se potom. V každém zájezdu se objeví nějaký prudiči. Manželé Novákoví se vytáhli už v letadle, kdy v krátkých časových intervalech na sebe štěkali: Nehnět, nehnět! Nejdříve si letadlo myslelo, že je to nějaký nový výraz pro vylučování plynu, tedy pro jeho zákaz, od slova „hnědý“, ale pak se ukázalo, že základem je slovo „hníst“. A já jsem byl šťastný, neboť Novákoví mne tím opět asociací přivedli k Beckettovi, když Neary v „Murphym“ tvrdí „...Soustava figur na pozadí obrovského pučícího a bzučícího změnění“. Že to nemá souvislost? Ale ano, zase je to o tom unavování svalů, atd. Nakonec býkovi rozpíchali hlavu malou dýkou, než zdechl. Svázali mu nohy špagátem a tři vrani koně ho za fanfáry vyvezli z arény. Šťastný matador, už to má za sebou, pozdraví prezidenta a jde pryč. A my na to fascinovaně hledíme. A protože jsme si zaplatili, tak to samé zažijeme ještě pětkrát, pane vrchní. S Vieweghem v batohu a s Beckettem v srdci.

Já zdravím vás, na smrt jdoucí: Ollé, ollé...

Oskar Ryba

Úvod do středoevropského myšlení

(s příkladem názorným)

Lýdie Hladíková, kresba

Každý se jednou narodí a jednou zemře. Ale není to stejné.

Zrození - jeho smysl a tak - to vás neapadne dřív, než vám začnou strkat do úst dudlíky a matčinu kůži a učit vás nějakému jazyku, ve kterém se neumíte ani urychlovat, ani oddalovat.

Se smrtí se setkáte nekonečně předem. Jasně, že existuje, nemá druhý díl, já sám jsem smrtelný jako tělo v černém igelitu u přechodu pro chodce.

Jsou také lidé, co věří jako pes.

(To v překladu znamená asi to, že by bylo dobré zapomenout na všechno ze starého života

a nikdy si na to znovu nevzpomenout, a možná by ještě neškodilo s přítelem si na ty starý časy srdečně připít.)

Byla podzimní sobota, řádila teplá vlna a víkendový smog, město vylidnili rodáci a zaplavili podivní a osamělí. Tu vrátňý či roztrášený zahrádkář, tu veterán ubytovny o ulici dál, ve městě řídly hezké ženy a děti, taxikář si dlouho vybíral z nejlepšího štaflu na konečné.

O smrti jsme mluvili už ve Vršovicích. Vysvětloval jsem Kahudovi stupnici mezi láskou a hybernací, při které se stárne. Šlo o kuželky, které jsme chtěli hrát na Zahradním Městě, o špinavá skla a prázdné bistro u metra, o bláto a o sobotní odpoledne, o plná břicha brambor a zoufalství, o muže, co stojí v dešti u zavřené zešedlé periferní hermy a nerozumí svému osudu a vinám, dvojice zmoklých mužů ve vybledlé čtvrti květinových ulic. Zakoupit vlastní herní nářadí, těžké černé předměty by se jim vysmývaly ze skel, kyvadla pohozených Riegenhofferek, mohutné koule na konci paží. Vlhký igelit. Mokré tváře a vykasané límce.

Od smrti k lásce - od nuly do deseti.

Tak se dá hrát o boží život. Nulu neznáš a desítku také ne, nenajdeš švindl v té hře, neošidíš skóre. Ve Vršovicích jsme se nevyhoupili nad první přirozené číslo. Snad jen venčení psa Tondy, černého ratlíka, o němž Kahuda vyprávěl podivně zjihlý, jsme oba ocenili známkou kolem 1,75.

Osamělí muži v sobotu odpoledne, v ulicích se brzy stmívá. Kahuda nesměle navrhl, že má 32-hé narozeniny.

„Já to neslavím,“ říkal zbytečně na obranu, „slaví to moji rodiče. Ale v Holešovicích mám, víš, dort a hrnec tátovy svíčkovy. A našel jsem tam nějaký fotky, víš z Bulharska v 85-tým, plný našich mladých nahých těl a koziček děvčat...“

(Toulali jsme se po kopcích a trhali prima sedmikrásky, ale toulali jsme se příliš dlouho za svého starého života. Etc.: ...)

Teze 1.

Pro účely tohoto večera je možno vyjmenovat v základu tři pojetí tzv. „myšle-

ni“. *Jedno staré, černobílé, beroucí v úvahu slova, jako „racio“, „logika“, „správné pojmy, úsudky a závěry oproti nesprávným“, druhé modernější, nelogické, to ignoruje první pomocí důrazu na psychologickou organizaci myšleního, třetí nakonec je pojetí současné středoevropské. To nelze vysvětlit nástroji jedné disciplíny. Vezměme na pomoc filozofii, beletrii, optické a hubní vjemy a stejně, téma si dovolíme nakousnout jenom proto, že uprostřed Evropy sedíme v prostředí, kterému leckdo z nás uvykl a ono je do určité míry hloubavé. Neříkám myslící, samozřejmě...*

Není prázdnější země mezi Strašnicemi, Hostivaří a Zahradním Městem. Není tam krajina, není tam historie, nevedou tudy cesty, nejsou tam lidé. Dělnické ubytovny mlčí okny. Lidé chybí v obchodech a netelefonují, zřídka projede autobus. Kdesi dole v koutě je *agitační středisko* a ta herna, vidíš zašlé sklo, zamčené, znovu bez lidí. Prší tam na jízdenkové automaty, rozbité a podmáčené. Někde jsou ženy a zajímaví přátelé. Někde jsou pevné domovy. Barmanka odmítá dát led do limonády, protože je chlazená, jak říká.

„Vy nemáte led?“

„Do chlazený limonády led nedáváme!“

„Já tě znám!“ vyhrknul Kahuda, „to je přesně tvoje hřiště, panáčku! Cíháš na záminky ke konfliktům, žiješ sám ve vlastním divadle. Znáš to napěť, kterým kazíš zábavu, najdeš si svoje pachy...“

„Počkej,“ poprosil jsem ho. Kahuda reagoval úplně totožně už sedm let. Někdo se vzepře, někdo mluví o ponižování, stejně hysterické reakce, stejná dialektika. Dalších šest let. Neopakujte tak dlouho jednu anekdotu, prosím.

„Já vím, co chcete,“ říkala barmanka a štekala na cizího Slovana, „ale objednávejte si to *špatně*.“

„Slyšíš to? Barmanka nic neprodá, protože chlap si *špatně* objednal. Vynadá mu za to, chlubit se nahlas, není xenofobní, protože mně před tím neprodala limonádu. Přeci uznáš i ve svym larválním holešovickym teple, že ta ženská je prokazatelný hovado...“

„Počkej, Rybo,“ zastavil mě Kahuda, „špatný objednávání, to já zase беру, to zase jo, to jó...“

Setkali jsme se na Skalce - konečná metra. Letmý přístav, hrdá důstojnost. Kalhoty ošoupanější, neprané: mohutný muž. Nepřátelský vůči realitě, stojí pevně na větrném místě. Vchod do metra, plnovous. Dešťová voda kape na loveckou bundu. Versus periferní lidé, sevržené hloučky slovenských dělníků, strážní ze skladišť, ošklivé babky surové k vnoučatům a potom zase nikdo a nic. Kahuda se rozhlíží, ale trochu výš, nad hlavy chodců, i já k němu přijdu nepozorovaně. Ihned se pokusí zamluvit rozpaky lavinou nesourodých úvah.

„Tak jo,“ říkám co chvíli na pusté konečné podzemní dráhy. „Vyrazíme někam?“

„Určitě jo,“ říká Kahuda.

„Tak jo,“ říkám já.

„Jo,“ řekl Kahuda.

Ještě jsme tam mlčky stáli.

Teze 2.

Mou základní tezí je, že ve střední Evropě dnes myšlení neexistuje.

Snad je tam hodně citlivých lidí, nicméně ti se naplno zabývají svou citlivostí.

Snad nějaké myslitelské skládačky lze nalézt, většinou děravé, smíšené, poztrácené, popletené. Dětská puzzle [čti: puclé], kterými obklopite svého roztržitého potomka a za půl hodiny se nestačíte divit, jakou hromadu vytvořil z parníku, francouzského zámku, ovocné zahrady a medvídky, a kolik do toho stačil uložit ještě i z poslední vitamínové přesnídávky.

Těžko hledáte stavy jako nový obrázek, dobře využitá příležitost, původní postoj, racionalita v jednání, pokora k souvislostem, soustředění ve prospěch širší obce či vztahů s ostatními a podobně. Těžko hledáte cokoliv dospělého...

V sobotu odpoledne je to řídké město, plné nejistých cizích druhů. Podzim a teplo a někde nahoře prosakuje slunce, ale největší nedokáže rozehnat vatu pátečního smogu. Tlupy cizinců u bufetů, sprchne a ženy bez doprovodu spěchají. Staří přátelé uroní slzu.

„Ještě jsem neviděl žádná prsa!“ řekl Kahuda komisi, když jsme už hodinu sledovali půlnoční film v televizi.

„Upoutávky byly jednoznačné: Sylvester Stallone... no... ten..., inu budiž.“

Ale především **Shaaron Stoneová!** Oni porušují jízdní řád televizních programů!“

„Právem jsem spoléhal na to,“ pokračoval Kahuda, „že budou po filmu pravidelně roztroušeny prsy a ostatní známé kvalifikace Shaaron Stoneové. Machrování Stallona tam bylo dost a dost. Víc, než bys čekal po bombastické kampani...“

Poměrně výhrůžně si pohrával s ovládačem. Zmátl by kdekoho koncem 90-tých let, že Stoneová hraje jen mlčící oblečenou manželku, o kterou se ani nezajímají únosci, přesto jsem se pokusil zastavit pramen Kahudova hněvu. Chystal se - nikoliv poprvé - zcela propadnout teritoriálnímu chování ve svém bytě. Přicházelo vždy alespoň jednou za večírek...

„Václave,“ řekl jsem opatrně, „je to starší film.“

Kahuda se zarazil. Nepřestal rozechvívat spoušť - být tedy ovládač střelná zbraň...

„To bylo ještě před těma jejich velkejma *peckama*, co oba známe.“

„Jakejma peckama?“

„Víš, tenkrát v osmdesátech hrála Stoneová jenom takový *běčkový* role...“

„Jaký *běčkový* role?“

Ve vzduchu páchla nesprávná volba slov.

„Dneska má velký jméno, který přitáhne chlapy k televizi, víš...“

„Co to mám pořád zatraceně vědět?!“

„Tím jménem chtěj teď prodat její starý sračky...“

„ANO!“ zařval Kahuda a já vystartoval z místnosti a křičel, že musím honem na záchod, zamkl se tam všemi způsoby a za mnou dorážel třeskot předmětů z obýváku a Kahudův nenávidný jekot: „Klamavá reklama!“ ječel, „to je přesně ono, přesně ono! Takhle si se mnou chceš hrát, nenávidím tě, nenávidím tu televizi, nenávidím Havla a NATO a všechny cizince a všechny demokraty a ty hajzle... - ani koza, ani jediná piha z tý děvky tam nesvitla (*ve skutečnosti volal: „...ani koza, ani jedinej chlup z kundy tý děvky tam nesvitl.“*) a já platím všechny poplatky a odebíráám troje programy a už ženevská konvence to říkala, slyšíš to, jasně říkala 23 vteřin kozy a 12 vteřin pihy (*resp.: „...chlupy z kundy a ty se musej nechat spočítat...“*) a ty to nevíš, nevíš a nikdo to nevíte, vy humanisti a liberálové a kosmopoliti, vy..., vy trosky panoptika a ten váš noční pláč...“ Kahudův jekot tehdy kolísal kolem vyvrcholení.

„Vyhraný procesy od roku 74...“ To už jen poňukával a jeho hlas se mísil s údery prostěradla o pelest manželské postele. Televize odtud nepřestávala škrkat.

Teze 3.

Středoevropskému myšlení či racionalitě nezkoušejme porozumět v dialogu. Opírejme se o intimní slovníkové definice. Ty nás mohou ochránit od neúcty ke slovům a jejich významu a jejich skládání do protisřadění a trucmyšlenek a od sentimentu nového národního obrození.

Ze slovníků lze sledovat konflikt zkušeného a exaktního světa se zatepleným pohodlím pavlačové hierarchie, té, co končí v koutě, už neutiká, zrazuje slova, pojmy, postupy, myšlení. Schová se do světa mimo starověké racio a tam v bezpečí žije s ostatními uprchlíky. Když je jich hodně, nikdo je odsud nevystřadí dřív než jejich vlastní děti.

Kahuda mi většinou dával vědět, kdy mohu vylézt. Pouští mě ze záchodu a zpocený vysvětloval, že už je všude bezpečno, ať jdu do kuchyně, že mi tam bude předčítat svůj životopis.

Nemohl jsem mu hledět do slzavých očí a blednout nebo říkat, ať mi raději opravdu pořádně rozbije obličej vázami než ten životopis, do kuchyně jsem ustoupil.

Ano, dostal jsem teplou večeri a zažil kamaráda v podbízivé náladě, ale přeci jenom - člověk je zvyklý na nějakou mez denní námahy a sobota by mu v tom měla ulevit.

„Já vím,“ říkal Kahuda, když se směrem od Libně probouzelo svítání a já zívál u pančovaného rumu, „je to zase jenom takovej pásovej dopravník prasečín a pomluv a udání na účtenkách a cárech ubrousků. Ale je v tom i hodně života. Jak jsem se cejtíl ve škole, jak jsem poprvý přišel Na kovárnu, víš. Poslouchej třeba tohle...“

„Václave!“

Už čtyři hodiny jsem poslouchal monotónní přednes jeho posledního rukopisu. Monotónní a hlasitý.

„Ty nevidíš závaží na mejch olověnejch víčkách...?“

„Dobře dobře, Rybo,“ řekl Kahuda vyzývavě, „bude to už jenom chvílička! Ještě tenhle štůsek...“ vytáhl z balíku asi sedmnáct listů.

„To nedokážu. Fyzicky to nedokážu...“

„Bude to taky o Bulharsku!“

„A umřeš tam někde? Třeba hned na první stránce?“

„Tak jo, tak jo, Rybo.“ Kahuda rezignoval. Bydlel tehdy jenom s rodiči. Z vrozené soudnosti mu tou dobou zbývaly nepatrné záblesky, ale po hodinách nátlaku připustil, že jsem vyčerpán, že by snad bylo dobré změnit alespoň rytmus rozhovoru.

„Koupil jsem si kvůli tomu počítač. Našim to vadí. Jsou oba v důchodu a já jedináček taky. Honěj mě z Holešovic do Polabí a zase nazpátek, abych se oženil, víš, a když si místo toho koupím počítač na sepsání paměti, máma pláče a otec krčí rameny. Všichni bratrance jsou už ženatý, víš...“

Šel jsem si opláchnout obličej do koupelny.

„Ale jsem rád,“ volal na mě Kahuda, „že jsem to dokončil. Už by mi nevadilo, kdybych nic jiného nestačil v životě udělat. Já vím, že na to koukáš jinak, ale přece jenom,“ vstával a harašil židlemi, „tohle tady je a může to zůstat místo mě. Napořád!“

Cestou z koupelny jsme se srazili u ledničky. Najednou se tam ládoval bohatou zásobou svíčkové, z kastrolu na namáčení prádla.

A já padl na otoman a ve vteřině usnul. Spal jsem chvílemi.

„Půjdu vyvenčit psa. Tonda. Ty, ty si dělej, co chceš, rozumíš?“ říkal mi kupřikladu Kahuda ve snu, „úplně všechno na světě si dělej, ale ne v tomhle bytě.“ Křečovitě se na mě vytemoval - já ležel na zádech a jeho zvířecí hlavu pozoroval mezi chodidly. Mohla to být skutečnost?

„Odpoledne půjdeme oba do kina,“ rozkázal poloprůsvitný Kahuda, „každý si prostuduje tři filmy. Každý v jiném multikině a já, já si před tím dáchnu! Víš, dáchnu si na své posteli, co ty se na ní už hodiny váliš, vyvětrám celou kuchyň, mám jenom jedny plíce, jenom jedny!“ vztýčil důrazně prst a netušil, jakou říká pravdu. Mně se po letech znovu spustila krev z nosu.

(Brodili jsme se spolu potoky od svítání do oběda,

jenže moře mezi náma příliš bouřily za našeho starého života.
Etc.: ...)

Potom přinesl Kahuda fotografie.

Říkal: „Se mnou ať se stane cokoliv. S tebou, Rybo, ty třeba chcipni hned. Ale ať tenhle rukopis přijde do nějakého vydavatelství. A tyhle fotky,“ vysypával přede mě na stůl desítky obrázků, „ty se dáj prohlížet. Není moc takových fotek o Bulharsku.“

Prohlížel jsem fotografie a Kahuda se ptal: „Rybo, přemýšlíš někdy o smrti?“ Hromady snímků.

„Dvakrát do hodiny,“ řekl jsem bezděčně - na fotce byla zrovna Sína. Před 12-ti lety štíhlá oddaná Slovanka s vlasy do vrkoče, smutně povzbudivý pohled, legenda studentských kampusů 30-tých let, záběr od pasu k modrému nebi. Den před tím jsem ji viděl kupovat panáky Slančev Brag po trojicích v primorském bufetu, „Divná nálada,“ tomu říkala, zpila se do bezvědomí během 15-ti minut a mladý organizmus to vstřebal do svítání.

„Vždyť jsem ti včera vysvětloval nulu v té stupnici...“

„Já myslím fyzickou smrt,“ řekl Kahuda. „Kam bys? třeba zavolal, co bys? ještě stačil udělat, kdyby tě najednou bodlo u srdce...“

Pohlédl jsem na něj a on se zakuckal. Studeným zbytkem svíčkové ze včerejší oslavy, cpal ji do sebe měchačkou.

Padl na bok a ukazoval si na záda jako stopař. Zkusil jsem ho zezadu nakopat do plicních košů. Potom zblízka vidím, jak jeho jazyk bledne a utěšňuje spodní ret. Přítel

chrčí a hledí na své čelo. Kudy do něj nacpat první pomoc, zkuste nafouknout měch pod šedesátikilovým závažím. Horní polovina obrovského trupu - svíčkovou nacpete do jedné plíce a druhá vám přidělá námahu, boule za ušima se zvětšují a ambulance jede pro vás, a ne pro kamaráda. Kopal jsem Kahudu do zad a doufal, že svíčková vyletí, že jeho srdce povzbudím, potom jsem sám zeslábnul a z posledních sil klesnul naproti příteli. Tedy proti jeho očím.

Vyděšený muž. Strašná náhoda jej dostala někde, kde od začátku nebylo místo pro hrátky, havárie a životní díla. Krčil jsem rameny. Něco se mi snažil naznačovat a mně zapálo: má namále a nemůže mít na srdci nic jiného než svůj životopis! Jasně! Koupil si na to počítač. Celou noc nemluvil o ničem jiném. 700 000 písmen a 80 000 slov, to mi celý večer opakoval. Co se teď, proboha, snaží dodat?

„...ioo..., ...chrr, ...chropis, ...uchy...“

„Pravopis?“ zeptal jsem se zadýchaně, „to máš třeba na mysli?“

„...e, ...é...“ sápal Kahuda možná svá poslední písmena.

Co si mohl najednou myslet o svém odkazu?

„Já vím, že tvý češtinářky byly krásy,“ řekl jsem třesoucímu se tělu, „moje taky.“ Nevypadal dobře, poklepal jsem ho po rameni jako opravdový přítel. „Tys? jenom neměl tu kliku, že češtinu učila tvoje máma.“

Zkusil jsem mu zatlačit víčka, ale ještě žil. Cukal se...

Vypnul jsem nový počítač, na kterém celý román napsal, a Kahuda zachroptěl. Nepříjemně. Už moc nežil, ale ještě se mu nechtělo překročit hranici. Neujistil mě, že chápu jeho poslední přání.

Počítač jsem tedy zapnul a smazal soubor s textem a Kahuda zachroptěl znovu. Zamknul jsem tedy disk dlouhým heslem, vytukal jsem ho naslepo lokty. Na odchodu jsem z vytřeštěných očí kamaráda nepoznal, zda mě vidí či zda je už po smrti. Pes se tvářil vyděšeně...

Teze 4.

Kdo může říci: to je dobré a to ne, znám lepší to a horší ono? Ani ve střední Evropě to nelze snadno. Nelichotím-li, mohu pod hrozbou dialektické nenávisti pouze pojmenovávat své sny, zkušenosti, vzpomínky na tváře a rovnat je vedle jiných neškodných a elementárních náhledů, jako jsou matematická logika, statistika, komu to prospívá apod. Daleko od filozofie, daleko od rozhořování či myšlení. Někde tam, kde se předbílá ve frontě, kde se vráží do chodců na rohu ulice a vina se přelévá sem a tam, kde spolu lidé neumí jezdit v metru...

Nepamatuji se, kdy se k nám Václav znovu přidal. Vlastně jeho duch. Nebo neví - skrz tělo člověk neviděl a on mi odpustil i tu věc s rukopisem.

„Musíš vědět,“ volal najednou zblízka, „že ta prasárna s rukopisem mě nemrzí!“

„Prasárna?“

„Nech to být. Nedovedeš si představit, jak jsou věci vidět odsud.“

Hovořil moudře a klidně. Vůbec najednou zářil vyrovnaností, objevil se po boku a nelekal, nevdal, zastřešoval, napadl mě tehdy pocit technických rodičů. Dotýkali jsme se a bylo to přirozené, na druhou stranu - Tonda ho vůbec necítil. Vyděšen se otáčel ke mně a Kahuda jenom radil a po čtyřletém spojení vypadal necitlivý ke zví-

řeti a jeho smutným očím, jenže ono kráče-lo neomylně.

„Jenom vás s Tondou doprovodím a potom v klidu odejdu.“

Co dělat, když hovoříte s mrtvým přítelem, několik posledních minut? Já se snažil doptat na jeho sny, naděje, tvorbu, křivdy a podobně, ale ptal jsem se zase nějak blbě.

„Co to plácáš, Rybo?“

To nábreží. Ale ne. Všechno. Co byly jeho struny, světlo za tmavou bariérou, jehož jsem se nikdy nechtěl vzdát, strašidelný chlap se najednou naladí na stejnou vlnu a jeden úplně zpanikaří, ptal jsem se na temnou lásku v jeho prózách a taky na nedostatek kondomů a podobně, asi už nepotřeboval mluvit o minulosti, snad si ty pohutky ani nepamatoval, ptal jsem se čuněte a odpovídala mi duše vybrousená z nějakého křišťálu. Už jsem měl fyzickou převahu, neměl své tělo, hovořil živě a pohodlně.

„Jestli se chceš brodit v kondomech, tak si zaplav v řece.“

Když končilo zarostlé kolejiště a navigace se zužovala do úzké betonové římsy pod plynárnou, potkali jsme s Tondou dvě neřestná děvčata. Třináct let jim mohlo být, dílem v teplácích, dílem v zimních bundách, ještě potřebovala dorůst do erotic-kých tvarů, ale hleděla tak vyzývavým způsobem, že vzbuzovala chuť k pohlavkování. Ve mně, ne v Tondovi, Tonda je necítil konfliktně.

„Bejt tu sám,“ řekl duch Kahudy, „ještě tak před třema lety, vytáhl bych na ně čuráka.“

„No nazdar,“ řekl jsem já.

„Teď už ne. Kdo ví, jestli fungoval a navíc: hledej ho v tý strašný změti sádla a chlupů, co jsem měl pod břichem. Zkusíš to a nenajdeš a trapně se zmítáš, už bych to dneska nezkusil.“

„Bejt tu sám a bejt ještě naživu,“ dodal.

„I před třema lety to smrdělo zákonem. Byly dvě, nechat je naživu, nikdy by ses z toho nevyhral.“

„Teď už ti to můžu říct,“ řekl duch Kahudy s povzděchem. „Tenkrát bych o tom vůbec nepřemýšlel. Věříš mi?“

Ještě jsem se pokoušel studovat jeho duševní zbytky, ze zvyku, s důvěrou to nesouviselo. O kus dál prolétl vrátň z policejní školy v Kobylisích.

„Vypřávi o obrovských bunkrech tady pod řekou,“ tlumočil mi Václav, „takovej mladej kluk, co jezdil favoritem a žil s mámou a četl Letectví a kosmonautiku. Myslí, že nemáme důvod pochybovat, že je to nejlepší místo na stavění bunkrů v celé zemi.“ Podíval se na mě a já souhlasil.

„Trocha bahna a vlhkých stropů. Uhořel nedávno i s nutrií, co ji choval v bundě. O bunkrech mluví s nadšením.“

Potom mi ještě stačil ukázat místo, kde chtěl mít odjakživa zakotvenou ponorku. Tonda tehdy trochu zaštekla, snad se ohnal po zlomené travině. Břeh tam končil a zavíral se k začátku té nejužší betonové římsy, co vpravo padala do vody a vlevo z ní rostla barikáda se vším vnitrozemským. Jen ocelové kruhy k uvázání lodí chodec potkával, zřídka po sobě, jinak se Tonda motal pod nohama a po řece putovaly zlověstné vlny.

„Tonda je taky pěkně vykuk,“ říká duch Kahudy, „znáš to: malá svině, ale zároveň dobrák od kosti.“ Ví, že pod trojským kovovým mostem musím opustit i pejska.

„Tady to je,“ pokračoval Kahudův duch civilně, „tady by kotvila. Nic pompézního,

třeba jenom jednomístnej ocelovej sud. Jen do něj vližt, ponořit se, uprostřed řeky dvakrát třikrát potají vykuknout nad hladinu. Potom zpátky.

To byl vždycky ten můj sen, jak jsem ti o něm povídal.“

Kahuda se pomalu chystal k řece.

„Když psa vypustíš před mostem, bude příliš zmatený, aby tě sledoval. Vydá se po proudu k Trojský lávce a po druhým břehu nazpátek. Přejde Libeňské most a hajdy domů a tam bude kňučet na dveře a díky tomu najdou mou mrtvolu.“

Zamával mi z oparu nad vlnami, poprvé živě, poprvé bez zášti.

„Netrap se tím, bude mu líp, vím to a nemůžu to vysvětlit.“

Ty bys ho nedokázal mít správně rád...“

Duch Kahudy se rozplynul napříč proudem. Ani nahoru, ani dolů.

Tonda zakňučel.

(A já ti teda potřesu rukou a ty mi potřes mou, a pořádně se na starý časy nadlábnem a napijem. Etc.: ...)

Byl za mnou Kahuda i Tonda, důchodci i rybáři a neřestné dvojice žákyň dole na navigaci, vyplavené mrtvolky a tajný nábrežní sex a lodí a ponorky a vzájemné polibky vousatých čtyřicátníků, pod železničním koridorem jsem se vrátil k teplárně a odtud mezi chodce u metra a musel se zastavit a usednout na lavičku.

Staniční budovu opustil muž ve žlutých teplácích. Dlouhé ondulované vlasy mu poletovaly kolem temene jako rockovým hudebníkům 70-tých let, hovořil do přenosného telefonu. Překonával jsem nějaké rozjítření. Zakrýt si oči dlaněmi a zkoušet ubránit zbytek pocitů. Vědomí, integrity, roztrháno tvářemi od sobotního rána, rozhovory, představami. Klidný žaludek byl to, co jsem potřeboval zajistit. O několik laviček dál seděl muž, který měl tohle všechno za sebou. Chechtal se jako chechtací pytlík.

„Jó!“ křičel a mlátil do lavičky, „cha cha chá, to se teda povedlo! Jo ho hó, to je nářez!“ vyrážel chvíli hlasitěji, chvíli tišeji, „cha chá, já se z toho vojebu!“ Byl sešlejší a osamělejší než já, popíjel levné pivo, ale smál se upřímně a vytrvale, občas se vysmrkal, jak mu z očí a nosu tekly slzy.

Když nepřestal ani po osmi minutách, zkusil jsem si límcem bundy utěsnit ušní bubínky.

To bylo všechno, co jsem mohl v tu chvíli dělat.

Teze 5.

Nuže, co je středoevropské myšlení? Myslím, že nic. Že se lépe mluví o cítění. O čichání. O kožních vjemech. Tam může Střední Evropa nabídnout nějaké zkušenosti, pokud by se někdo ptal.

Mám za to, že ve Střední Evropě je myšlení disciplínou, která nemá státní ani společenskou podporu. Na rozdíl od hormonálních disciplín.

(Ty si teď zaplat' svoji útratu,

a vem jed na to, že já si zaplatím svou, stejně ale neškodilo si spolu na starý časy srdečně připít.
Etc.: ...)

Novela Oskara Ryby U Kahudy II vyjde v antologii připravované nakladatelstvím Medard na podzim 1998

Tak já už zase nevím. Z filozofického hlediska to není špatný stav, neboť dokazuje, že stárutím moudřím a že z prudíka se vyvíjí rozšafný a přemýšlivý chlap. Z praktického hlediska je to však všechno špatně. Snažím se na dráze svého lineárního pohybu odsud-tam vše nahlédnout, pochopit a v nejhorší variantě aspoň tolerovat. A vždy se objeví prkotina, která mne zastaví, vykolejí a já vážně nevím. Teď jsem třeba řešil maturitu. Lépe řečeno aktivity maturantů na získání korun, by si mohli dát do nosu. Agresivní vymáhání poplatku za to, že dostudovali, mě donutilo přemýšlet, zda je tento způsob odpovídající době a situaci ve společnosti. Když jsem maturoval v telecím roce 1977, nepovolil

nám srab ředitel ani poslední zvonění, a tak si 25 slečen a 5 hochů muselo vydělat na maturitní večírek pořádáním zábavy (vynesla asi 10 000 Kč, za což se v té době už dal slušně „podlejt jazyk“). Neměli by si budoucí bankéři, podnikatelé či lékaři domluvit na dvě odpoledne brigádu a „udělat nějakou práci“? Nebo jsem už úplně zblbl z historek svých rodičů o kapitalismu? ... Vždyť já vím, že ještě dlouho nebudeme tam, kde chceme být; stejně jako miliony přistěhovalců do země pruhů a hvězd. Byly sice v USA, ale v internaci na Ellisově ostrově. Pod dohledem sochy Svobody...

Ejhle člověk! Za 1 359 960 minut začíná 21. století.

Knihy

Zpívání elektrickému tělu

Česká próza dvacátých a třicátých let trpěla stejnými neduhy jako prozaická tvorba současnosti či tvorba let desátých. Ve své převažující části byla zatížena moralizujícími mesianistickými koncepty, soudícími svět. Tuto tendenci lze v meziválečné periodě prokázat v rovině společenského románu, jaké psali například Klička či Benešová, mezi autory prózy s vesnickou tematikou - u Knapa, Křeliny, Svatoše i spisovatelů subjektivně analytického proudu, jakým byl třeba Nohejl nebo Beneš, i mezi tvůrci různých utopizujících modelů (Čapek). Tato linie se ve čtyřicátých letech stane až komickou svým trudnomyslným bolestinstvím v románech Urbánkových, Valjových či Březovského. Na straně druhé pak próze chyběla schopnost kázně, která by vypravěče přiměla nezanechávat za sebou polovičaté náčrty a přinutila ho k vytvoření umělecky dotaženého tvaru. To platí jak pro výše uvedené příklady mravoličných modelů, tak i pro valnou část experimentální prózy poetické v interpretaci takového Nezvala, Konráda, Mařánka či Schulze. Výjimky z této normy jsou buď dobře známé (Vančura, Hostovský, Durych), nebo teprve postupně docenované (Součková). Téměř zapomenutý a neznámý je příklad prozaika Vladimíra Raffela, kterého nedávno připomněl výbor povídek **Elektrický les** připravený Karlem Milotou.

Pražský lékař **Vladimír Raffel** vychrlil na konci dvacátých let sérii povídkových souborů rytmovaných, jak už jejich názvy napovídají, vždy nějakým jiným druhem energie (Elektrické povídky, Tělové povídky, Pathetické povídky, Taneční povídky, Prapovídky). Právě toto zkoumání vitálních energií provázejících nejrůznější životní projevy je nejvýraznějším jednotlivým principem všech Raffelových povídek. Vypravěč je stylizován jako neosobní médium sledující bez jakýchkoliv předem deklarovaných či v průběhu vyprávění se ozřejmujících etických konceptů, a co nejexaktněji, funkce života v jeho mnohotvárnosti a proměnlivosti. Tato dynamika metamorfózy zajišťuje dominanci živého nad mrtvou staticností „neživotí“. Raffelova tvůrčí metoda je do značné míry analogií práce anatoma. Vypravěč se pokouší odhalovat funkci a konstrukci těla stejně jako způsoby „fungování“ životních situací, propojování nejrůznějších projevů dynamiky přírodních, industriálních a interpersonálních dějů. Jeho řeč je strohá a suchá, vždy je konstatován stav, nikoliv zaujímán postoj. Ačkoliv Raffel využívá řady prvků příznačných pro poetismus (záliba v motivech industriálních prostředků rychlosti umožňující i v rovině textu náhlý stříh a prostorový přesun, motiv kouzelníka, využívání prvků lidové četby, poučenost filmovou technikou, groteskou apod.), netrpí poetistickým nadšenectvím a ideologickou pobloudilostí. Raffel nepoužívá výše zmiňovaných elementů jako programového praporu, ale jako tvůrčího prostředku, od něhož si dokáže udržet bezpečný odstup díky vypravěčské ironii a smyslu pro humor.

Paradoxně tak Raffelovy prózy vyznívají právě z etického hlediska čistěji a neviněji než některé srovnatelné pokusy poetické. Lze například komparovat Nezvalova Podivuhodného kouzelníka s obdobnou postavou Raffelovou prolínající v mnoha podobách řadou jeho povídek. V obou případech jde o postavy, jejichž hlavní funkcí je předvést schopnost metamorfózy a signalizovat tak kouzlo proměnlivosti života a do značné míry i jeho neuchopitelnost. U Nezvala je kouzelník schopen jakékoliv změny a sám sebe jako by okouzluje vlastní schopností být vždy něčím jiným. Přijímá různé podoby, proměňuje i svět kolem sebe a všechna tato gesta jsou jaksi bezbolestná a vcelku nezávažná. Nezvalův mág je postava veskrze infantilní. Raffelův melancholický a skeptický elektrický kouzelník si rovněž hraje, ale jeho činy jsou gesty vědoucího ironika, který ví, co je bolest a krev. Svět pro něho není hračka, ale objekt zaujatého zkoumání, o němž si nečiní žádné iluze. Jeho reprezentace vyjadřují i osamělost, smutek z míjení a nemožnosti se dorozumět.

Do značné míry by bylo možné interpretovat Raffelovu tvorbu v dobovém kontextu jako specifickou polemiku s koncepty postavenými na jakýchkoliv ideologicky traktovaných principech. Svědčí pro to i vypravěčova zaujatost materiálovou těla - jeho vnitřní funkčnosti i jeho vnějšími dynamickými projevy, jeho řečí, která vždy indikuje přítomnost života. Tato fascinace tělesností nemá v jeho tvorbě téměř nikdy podobu biologismu a zájmu o pudovost, jak to bylo běžné v mnoha resuscitovaných projevech naturalismu meziválečné periody (Horst, Nor, Nohejl atd.). Vypravěč hledá v tělesném spíše zákonitost a harmonii než nekontrolované výrony temné síly.

To svým způsobem platí i o tvaru jeho próz, které mají vždy sevřený jasný tvar, ať už využívá autor parafráze pohádky, poeovské aluze, grotesky či parodie.

Na počátku sedmdesátých let vydali Weather Report přelomovou desku takzvané fusion music, která se jmenovala I Sing the Body Electric. Na jejím obale je průhledný android odhalující své tepny - dráty a kostru - mechanismus. Toto elektrické tělo jako by bylo předobrazem Euforiona ze stejnojmenné Raffelovy povídky.

Vypravěč o této bytosti říká: „Euforion byl jakýsi jasný démon, jenž na svou vnitřní jasnost zahynul.“

Jako by se v této větě nabízel jeden z klíčů k Raffelovu pozoruhodnému dílu. Živé bytí je démon posedlý touhou po sobě samém, po sebeodhalení, nalezení vlastních vnitřních zdrojů a příčin, funkcí. Tato touha způsobuje i zánik, ale vždy se v nových a v nových formách obnovuje, protože se obnovuje i život.

Raffel se tak jeví přes svůj zjevný odpor k velkým literárním modelům své doby jako autor jednoho z nejvyhraněnějších univerzalistických konceptů, v němž se realizoval ojedinělý pokus zkoumat konkrétní bytí nikoliv v jeho ideových mýtech, ale prostřednictvím jeho skutečných projevů. Raffelova tvorba může dodnes fascinovat čtenáře nejen svou originalitou, ale na české poměry i obdivuhodnou velkorysostí a dotažeností literárního modelu.

VLADIMÍR PAPOUŠEK

Demiurg a jeho mušketýři (po dvaceti, nebo třiceti letech?)

Téměř desetiletí již uplynulo od okamžiku, kdy **Pavel Rezníček** dokončil svou prózu **HVĚZDY KVELBU**. V rámci beletristického, nejednou až patafyzického rozpomínání tu vykřesal ze zapomnění někdejší atmosféru, v níž prožívala svá léta jihošská či tovaryšská, za mlčenlivého, mírně prezírávého a opovrhlivého přihlížení „oficiálních“ literátů, oněch Skácelů a Mikulášků, takřčená brněnská literární bohéma za dávných a bájných roků šedesátých. Autorův strojopisný text se tehdy vydal do samizdatového světa a začal si v jeho kruzích záhy získávat proslulost. Není ovšem divu, že zanedlouho zazněly hlasy, podle nichž bylo všechno úplně jinak a žádné brněnské bohémské patálie tohoto ladění a rozpoležení prý snad ani neexistovaly.

Po listopadu 1989 se dalo s naprostou určitostí předpokládat, že Hvězdy kvelbu co nejdříve vyjdou knižně: šlo přece o vzpomínkový příběh bezpochyby po všech stránkách unikátní a nyní můžeme podotknout, že ani v dalších letech nebylo nic podobného nikým napsáno (a to ani o pražské literární bohémě let šedesátých). Nakonec se však v přirozeného záměru vydat Hvězdy kvelbu vyklubala učiněná nakladatelská fraška, neboť roku 1992 vyšla pod původním názvem (s persiflažním podtitulem Román mládí) všehovšudy první část těchto nepravých „beletristických vzpomínek“ a teprve v roce 1996 ji následovala, znovu v nakladatelství Host, část druhá a prostřední, tentokrát s titulem Popel žhne (Hvězdy kvelbu II). Kdo se těšil na závěrečné kapitoly a těšil se na ně dozajista právem, musel si počkat a mezitím mohl nanejvýš donekonečna zehrat, proč autorova brněnská féerie nebyla už dávno vydána v úplnosti v jednom jediném svazku.

Konečně se však kruh uzavřel: až na jaře letošního roku se spojily brněnské firmy Host a Petrov, aby vydaly poslední, třetí svazek Hvězd kvelbu. Pravděpodobně se

měl jmenovat Hellé, nakonec však spatřil světlo světa v redakci Miroslava Balaštika pod názvem **Blázny šatí stvol** (Hvězdy kvelbu III). Pro nezastvené se toto vydání možná stane nesnadným oříškem k rozlousknutí: v souladu s nynějšími prazvláštními zvyklostmi ani zde nenajdeme na záložce ni slůvka o autorovi nebo o jeho knihách. Pavel Rezníček je sice dostatečně známou personou českého literárního světa, právě proto si však zaslouží, aby se tvářil v tvář bližícímu se tisíciletí informací čtenáři mohli o prozaikovi aspoň cosi dovědět. Zde mohou vydedukovat pouze tolik, že zřejmě před třetím svazkem se již objevil druhý. Koneckonců se ale nic netušící zájemci mohou skoro všechno podstatné dovítit již z výmluvného podtitulu „Demiurgovy příhody v ústavu choromyslných“. Pravděpodobně pochopí, že si v knize vydatně počtou o blázinci, přičemž vše, co je spjato s choromyslností, je v těchto dobách nadmíru současné a aktuální...

Také třetí svazek Rezníčkových částí fiktivních, zčásti stylizovaných vzpomínek na časy brněnských „bohémáků“, stejně jako celé Hvězdy kvelbu, je totiž věnován osudům, příběhům a příhodám legendárního „Demiurga“ Jana Nováka, bizarního génia, jenž mladým literátům a kumštýřům v Brně natolik učaroval, až si z jeho bytosti vytvořili ryzí idol. Jestliže se ale v prvním svazku „Hvězdy“ Jan Novák, zde i později řečený Horák, představuje čtenářům z pohledu pamětníků coby tvůrce „Jedinný a Absolutní“, jako postava přímo mysteriózní a zároveň až dadaisticky tragikomická, následující části autorovy prózy jsou věnovány symbolickému i konkrétnímu hledání Demiurga, bez něhož ani život, ani umění nemají nejenom pro náhle bezcílně bloudící brněnské bohémky nižšího smyslu. Jestliže ve druhém svazku Popel žhne Novák-Horák zmizí neznámo kam (prý žil čtrnáct měsíců v lesích u Velké Bíteše, aby neviděl blbě lidské plémě a mohl se věnovat meditacím) a bohéma si bez něho zoufá, potýkající se s rozličnými samozvanými Lžinováký-Lži-horáký, v knize Blázny šatí stvol se jim Demiurg ztratí hned v několikerém blázinci.

Především se skrývá před světem v setrvalém šalebném bláznovství své pošelilé mysli. Dále svým přátelům seje do očí, neboť jim v slavnostní náladě ujede do Prahy coby do proslulého města bláznů: tvořiví potentáti v Národním divadle byli totiž natolik pošelilí, že se rozhodli nastudovat Demiurgovu baletní romanci Hellé se „zasl. um. Barápešem“ v hlavní roli - a její autor přirozeně musí být při tom, aby se jednak zamiloval na první pohled do pražské baletky, jednak dokonce nadvakrát v svatém rozhorlení rozbouřal kachlová kamna ve zkušebně Zlaté kapličky. Konečně je po těchto skutcích a činech brutálně od svých věrných oddělen skoro nadobro v nefalšovaných ústavech choromyslných. Tam knižně brněnské bohémky vpravdě přemnoho zkusí, poněvadž neboží blázni, nejednou tuze sečtělí (znají Nietzscheho i Denisu Levertovovou) ba i literárně činní, jsou de facto (vzpomeňme v této souvislosti též knih Jana Křesadla) pouhými neškodnými pošelilci úpícími kvůli nepřestajným choutkám šleňných lékařů a ošetřovatelů, „dacanů bělopláštích“. Co se týče ředitele ústavu, tu postavičku Pavel Rezníček charakterizuje lapidárně: když se totiž šéf ústavu zamračí, vypadá „jako čert chycený v posteli literární kritičky Hany Hrzalové“.

V takových blázincích (nejprve v Praze, potom v Brně, neboť pacient má „brněnskou státní příslušnost“) Demiurg strádá a úpí a neochrání ho ani jeho ódicky insitní poezie („nyní jsem básníkem / básníkem a vědcem / a tím již zůstanu“), neboť má co činit s obludami překrutnými. Ze začátku se v textu mihne člen interních schůzek pražských surrealistů Franta Blyjé, z něho se však v závěru prózy stane krutý a zakyslý Franz Dryje, řečený známý surovec, libující si v euthanasii a mučení choromyslných nebožáků. Jako neužitečného jedlíka hodlá Demiurga v blázinci utratit též neblaze proslulý docent Michal Černoušek, mezi přáteli důvěrně přezdívaný „Sigi“, jenž si tu v roli sadistického ošetřovatele přichází na své (jinak je to ovšem hodný člověk a na baletních představeních pokaždé usne). Osiřelí bohémáci sice sepisují petice a pokoušejí se Jana Nováka-Horáka unést z příbytku bláznů, mnoho však nepořídí, neboť jsou příliš propadlí vlastním problémům,

což platí zejména pro básníka Jiřího Lustigera čili J. V. Selského, prchajícího k romským mlkám. Nakonec však všechno musí dopadnout dobře, neboť Pravda a Krása vždy vítězí a kromě toho, jak známo, blázny šatí stvol...

V petici, jejímž prostřednictvím se brněnská bohéma z popudu básníka a korektora Jiřího Lustigera marně dožaduje propuštění svého guru z ústavu choromyslných v Černovicích, je Jan Novák-Horák, tento velký samotář, jenž hodlal žít po boku veverek nebo cikánského lidu, i v básních se podepisujících s uvedením své adresy Brno, Francouzská 90, pojmenovaný coby „Velký Vůz na nebi české poezie“. V Rezníčkově nostalgické burlesce vystupuje jako vyvolený demiurg minulosti, jako blouznivec města Brna, obklopený věrnou bohémou, jejíž junáci a mladičtí členové se stávají demiurgovými oddanými mušketýry a později, po smrti Jana Nováka-Horáka, též spoluinspirovateli prozaikova několikasvazkového paraživotopisného vyprávění o vzdálených a téměř již pohaslé hvězdách bohémáckých brněnských kvelbů.

Pavel Rezníček dokončil svou výpověď v době, kdy od popisovaných událostí, ať smyšlených nebo pouze domyšlených, uplynula přibližně dvě desetiletí. Hrou všelijakých náhod však jeho vzpomínání vychází „po třiceti letech“, přičemž právě nedávné desetiletí může sehrát v posuzování personálního komparsu knihy velký význam. Rada pozoruhodných figurek z družiny Jana Nováka-Horáka si totiž mezitím získala velkou proslulost a mytického Demiurga už nadobro v kulturním povědomí zastínila, ať jde kupříkladu o básníka a pojišťovacího agenta Zdenka Maršála (tj. Zena Kaprála, nejvyššího básníka na Moravě), Jiřího Haliče-Dlaždiče, studujícího zemědělských věd a básníka (tj. Jiřího Oliče) nebo třeba Emila Katzelmachera, úředníka a v budoucnu režiséra (tj. Arnošta Goldflama, jehož sláva hadiva-dlová vzešla ještě před samizdatovým vydáním Hvězd kvelbu). Legendy o knižeti brněnské bohémky dnes asi přežívají jen díky Petru Pekaríkovi, řidiči vozidla zn. ŽUK a literátovi, tj. Pavlu Rezníčkoví, který po mnoha letech v pražském literárním exilu a v nesouladu se surreality kolem Františka Dryje a spol. sepsal svědectví o něčem, co se možná vsutku přihodilo. Také jeho patafyzicky půvabná knížka (bude mít někdy pokračování?) by se dala přirovnat k „zlatému řetězu na krku hejna poštelek“. Anebo k pomyslné monstranci, která nám posvěcuje dávnou krajinu mládí.

VLADIMÍR NOVOTNÝ

Velký smysl jedné malé knížky

Ještě nedoznaly Padraikovy bolestné výkřiky, a už je tu **Bohumil Nuska** (1932) s další knížkou, tentokrát mnohem menší a útlejší, než bylo reprezentativní Torstovo vydání jeho majstrštyku z roku 1969, který byl tehdy z politických důvodů rozmetán; s knižkou tedy, jejíž čtenářská dostupnost bude podstatně menší (vydanou skautsky jako příloha časopisu *Roverský kmen* v dubnu 1998), která však tvoří integrální součást Nuskovy téměř bezendného muzického koše, jenž čekal přes dvacet let na své znovuotevření nebo spíše: postupné otvírání... A ještě než nám dozní v uších aitherické echo této knížky, můžeme očekávat další torstovskou edici, další Nuskovy lyrické prózy - žánru, který je pro autora Hledání uzlu (1967) určující a který jakožto lyrický živel byl i jednou z příčin Padraikova vnitřního pádu...

Přijmeme-li padraikovskou licenci, je lyrický subjekt **Slavnosti básníků** (1988) něčím jako dílčí osobností Padraikovou (který je dílčí osobností svého autora), z časů po duchovní „rekonvalescenci“ ovšem, kdy „obludno“ spíše už spí a rozkládá se, než aby působilo rozklad duše: „Žít, žít, žít a nejen přežívat, žít svobodně i v nejrůznějších odporných a nesnesitelných zločinných systémech,“ říká se tu, a chceme-li hledat, najdeme i přímé spojnice s Padraikovským osudem: „Všichni ti dobrovolně mlčící nebo k mlčení přinucení, žijící poté o samotách, zůstávající o samotnu, v duchovních bunkrech, v těch samotkách duše, kam posleže se zakopali a kde se opevnili, vzdorujíce tak posměchu zjednané chátry ve službě vládnoucí moci.“ „Duchovní bunkr“, to

je Padraikův slovník. Za pozornost však stojí i jemná (vězeňská) metafora „o samotnou zůstávat“...

Příčinou Padraikovy duševní disociace nebyl lyrismus jako takový, nýbrž lyrizující touha po celistvosti v době, jejímž projevem byla fragmentarizace: cesta k „bytostnému Já“ (Self) není a nemůže být únikem, musí být integrací, a introjektivní „Svět“ se v Padraikově duši (duši bojovníka za irskou svobodu!) mění v Obludu, stravující ho zevnitř stejnou měrou, jakou ho v podobě politického „režimu“ požírá zvenčí sociálně... Padraikův sen o Jednotě není regresem „ad infantiam“, je snem o smysluplném vesmíru, v němž jsou staré mýty stejně pravdivé jako nejnovější představy o něm, v němž však nestojí mýtus proti mýtu, ale pravda s pravdou jako dva tóny téže symfonie.

Podobná touha po „Všejednotě“, jaká byla vlastní Padraikově bytostnému mysticismu (orgiastickým projevem mysticismu jsou jeho „pivní sklepy“), je příznačná i pro Bohumila Nusku jako vědce. Těm, kdo znají ediční plány Torstu, neřeknu žádné tajemství, když uvedu, že třetím svazkem, který tu Nuska vydá, bude kniha *Symbolon*, což není práce beletristická - naše chápání beletrie však patrně svým jedinečným způsobem ovlivní... „Symbolonika“, kulturně-antropologický obor, jehož je Nuska tvůrcem, je obecnou naukou o rytmu a jeho derivacích v nejrůznějších oborech lidské činnosti: to, co autor označuje jako „symbolonický substrát“, najdeme jakožto *semantický kód* (ne tedy ryze formální kvalitu) v tak rozdílných znakových soustavách, jakými jsou ornament, tanec, mýtus, poezie nebo třeba i matematický vzorec... Jde tedy o nauku s podstatnými konotacemi estetickými.

Je-li nejobecnější strukturou symbolonického substrátu to, co Nuska označuje jako „rotující kontrast / dualitu / symetrii“, máme v jeho *grafické* vyjádření před očima něco jako *mandalu*, znak kosmické a duchovní celosti, nikoli nepodobný gramému (čínského) jin a jang... Pro souvislosti našeho článku to znamená, že Nuska vědec a Nuska beletrista jsou ve vzácné shodě („konjunkci“, chtělo by se říci výrazem „alchemickým“), když obě aktivity představují derivaci téže a odvěké lidské touhy po zajištění harmonie různorodého. V tomto smyslu je Nuska (už) postmoderní: je syntetikem a syntetikem (jako jeho joyceovský mytizující „Padry“), je hlasatelem tolerance v době, která k jejímu osvobozujícímu gestu teprve směřovala a směřuje...

Ve *Slavnosti básníků* bychom tedy neměli přehlédnout niterný, vroucí vztah k básníkům jiných kultur, zejm. arabským, jako bychom neměli brát jen jako řečnickou figuru Nuskovu úctu (nejen) ke Koránu: „*Nebyli básníky starozákonní proroci? A také Muhammad, který byl přece nejen prorokem, ale také Božím básníkem, ten tvůrce nejkrásnějších jmen božích.*“ Slavnost básníků je lyrická próza směřující rytmem a zvukem svých (krátkých) odstavců k básni v próze na jedné a k eseji na druhé straně: Nuska „slaví“ i „extrapoluje“, extrapoluje a vyvolává jménem, aby mohl oslavit - Gilgameše i sv. Františka, Vergila i Joyce, Anakreonta, Lao-c' i Eliota, Homéra, Seiferta, Danteho... Jsou tu však i bezjemní, jejichž osud byl podobný osudu Padraikovu. Ti všichni vytvářejí „Summum humanum“, *noosféru* básnického slova, onen „úhrrn všeho lidského a jeho zářivou esenci“.

„*Je hvězdná noc a nádherná, jedna ze zimních nocí, kdy souhvězdí na temné klenbě jasně září. A on, opřen zády o strom, noří se a vpíjí do čistého mihotání světla nad hlavou.*“ Znalec literatury (kterým Nuska bezpochyby je) není nutně zkonstatěným úředníkem pořádkým přihrádky svého ducha... Opřen o strom (jako Buddha kdysi: „*nebo snad telefonní sloup to je?*“), mluví k sobě a k noci, jako mluvily tisíce básníků před ním, neboť se cítí jedním z nich, z toho bezjemného zástupu jmen, kde teprve poezie v úhrrnu dává celý smysl: „*Ty krásná a čistá noci! Jsi jako stvořena pro svolání vzdálených přátel i osamělých duší, pro bratrství lidí, pro přátelství dávná i teprve budoucí, přes propasti věků a světelných let.*“ Extatický učenec, to je autor „Slavnosti básníků“...

Stvořme z Chaosu opravdový Kosmos, slyšíme jako hučení spodního proudu v Nuskovy epifanie poetické sakrality, konečně Jeden, tak různotvárný, ne Kosmos proti Kosmu... O němž snil Homér, Dante,

Goethe. Vzaženo k české tradici: tragický Mácha i dobrácký Neruda - dobrácký Neruda i Březina-mystik, neboť jejich hlasy se slévají v šumu listů posvátných hájů tam na hoře... Zde dole pak v dunění bubnů pravěkých čarodějů, jejichž kryptogramy prosvítají moderním náterem našich duší, tak navivních, že věří v Jediný Kosmos... A kdyby třeba nevěřily: je třeba to říci, říci a tedy uvěřit - v proud, který nemá konce, jako by byl beze smyslu, dát smysl bezejmennému v proudu liter a vodních par nad oceánem, pod klenbou hvězd a pod klenbou lebky, dát smysl nesmyslnému, neboť také my budeme tu jednou stát beze jména... A budou si o nás říkat: Homér a stovky zapomenutých...

Hle, velký smysl jedné malé knížky.

MILAN EXNER

Klasikovo roztěkané vzpomínání

První „předsemaforský“ díl vzpomínání Jiřího Suchého vyšel v Melantrichu již v roce 1991, na jeho pokračování jsme tedy museli čekat sedm let. I když to není tak úplně pravda: druhý díl, nazvaný Tak nějak to bylo (Praha, Blízká setkání a Formát ve spolupráci s Knižním klubem, 1998), vznikl jaksi na etapy. Prvních pár stránek ještě vyšlo v 80. letech v časopise Jonáš (který byl potom - také kvůli Suchého memoárům - načas úředně zrušen spolu se stejnojmenným klubem), některé epizody známe téměř doslova z autorova zájezdového pořadu Album, další kapitoly vycházely už po revoluci v měsíčníku Semaforum a v roce 1996 se o předběžné a volně nedistribované knižní vydání postaraly Divadelní noviny. Nejnovější vydání je nejrozsáhlejší, autor navíc příležitostně koriguje drobné omyly a vynechává paměti, které poznamenaly vydání předchozí.

Suchého vzpomínání nemůže být jiné než celá autorova tvorba: je osobité, přitažlivé, decentní, pokud možno nekonfliktní a velmi roztěkané. Suchý sleduje víceméně chronologicky období 1959-1969 a končí Šlitrovou tragickou smrtí. Často však časovou linku opouští, odbíhá k detailům (někdy zajímavým, jindy méně), většinou se však dříve či později vrátí a naváže. Někdy je ovšem řetěz asociací snad až příliš volný (a vzdáleně připomíná Smoljakův monolog v semináři před poslední cimrmanovskou hrou Švestka): Na str. 35 se Suchý zmiňuje o někdejších nočních představeních, tzv. Nocturné. Čtenář nepamětník by se o nich možná rád něco dozvěděl, autor mu však místo toho nabízí vcelku odhadnutelné vysvětlení názvu pořadu, v příštím odstavci se zmíní o jiných svých povedených složeních a jazykových záležitostech a skončí u známé nezapsatelné věty o tom, jak přišel vítr a obě bidla (bydla) srazil. Po Nocturné už ani památka... Přehlídkou odbočky od tématu, na něž už ovšem nikdy nedojde, jsou i pasáže vztahující se k filmu Zločin v šantánu.

Za zmínku stojí i neobvyklá metoda (můžeme-li v souvislosti s memoáry hovořit o metodě). Suchý sám sebe totiž v některých kapitolkách nahlíží takřka jako z vnějšku. Jednotlivá představení přibližuje prostřednictvím dobových recenzí, případně se sám stylizuje do role recenzenta a po letech se utkává se svými vlastními hrami. Časté citace z recenzí dávají první polovině knihy charakter historiograficky popisný: děje se tak bohužel na úkor osobnějších pasáží, které od memoárů obvykle očekáváme. Je-li ovšem Suchého tvůrčí naturel je už tradičně tak nesoustředěný, že asi autorovi neumožňuje vyvolovat z paměti něco dosud důkladně zastrčeného, co by i autora samotného, natož čtenáře překvapilo. Pokud není v určité chvíli možný hluboký ponor do vlastní paměti, potom jsou „veřejné zdroje“ pochopitelně vítaným pomocníkem. (Potvrzením pravidla budí výjimka: je jí působivá vzpomínka na krátkodobou emigraci v srpnu 1968.) Suchý navíc chce i v memoárech zůstat bavičem, psaní pamětí je pro něj vlastně jinou formou představení, nikoli příležitostí k sebeodkrytí.

Poněkud nepřijemným rysem textu je skutečnost, že Suchý dal tentokrát volný průchod své obsesi: kritice a kritikům. Nenadšené recenze ho ještě po třiceti letech dráždí víc, než ho těší ty nadšené či spoko-

jené, ale má smysl po letech usvědčovat již dávno zesnulého Oldřicha Kryštofka z omylu či ideologické předpojatosti? Má smysl si to vyřizovat znovu ze Sergejem Machoninem, který se v souvislosti se začínajícím Semaforem zjevně mýlil, ovšem při vědomí tohoto omylu si dovolil znovu vyslovit kritický soud o Semaforem let devadesátých? Machonin je po smrti, což nebyl, když psal Suchý příslušné kapitoly a když je poprvé publikoval. Při první připomínce na str. 14 zaznamenává kritickou smrt (větička je dodatečně připsána), na str. 67 to však v korekturách zřejmě někdo přehlédl, takže si přečteme zvláštní formulaci, že Machonin Semaforem „tehdy (a dnes) dával co proto“. Kritice se Suchý věnuje i v pasáži o Oldřichu Novém, kterého prý zdecimovala kritika jedné z posledních jeho režii. „I kdyby měl psát pravdu,“ píše Suchý na str. 100, „o čemž trochu přece jen pochybuji, nemělo by mu v tomto případě slušné vychování dovolit, aby dal průchod svým názorům.“ V této formulaci považují citovaný postřeh za sporný a nedoceňující jinou než společenskou roli umělecké kritiky. Kromě toho mě ovšem mrzí, že ho vyslovuje právě Jiří Suchý, který se dnes v jistém smyslu sám dostal do pozice spontánně ctěného klasika a požívá proto od mnoha „slušně vychovaných“ kritiků tolerance a vstřícnosti v takové míře, která podle mého názoru jeho současné tvorbě zrovna neprospívá.

Ke konci knižce poněkud dochází dech, objevují se v ní kapitoly jakoby odjinud („pro ukázkou“ uveřejněny gramotíngtangl, kapitolka o Dobře placené procházce uvedená textem nakonec neuplatněné písně Vítr nevané sám), autor spěchá, takže například na původní metodu vnějšího pohledu na vlastní dílo už u posledních představení „zlaté éry“ nedojde. To ovšem není u Suchého nic nového. Tak jako při práci na divadelním libretu dříve nebo později opustí nepevnou nit, učinil tak i zde: paměti se brzy nenápadně změnil v koláž či mozaiku. Je-li ovšem Suchý je prostě takový a pozastavovat se nad tímto rysem znamená chtít po autorovi, aby změnil svůj přirozený umělecký výraz - a to bychom možná byli sami proti sobě.

Ačkoli nepatří k mým zálibám vyhledávat v knihách redakční nedostatky, Suchého memoárům by jistě neublížil korektor, který ovládá interpunkci v souvětí, který umí počítat (v roce 2129 Semaforem nebude sedmdesát let, s. 124) a který je schopen popopavit i autora, pokud se zmylí v ověřitelném údaji (obnovené Klarinety se v Semaforem nehrály v sedmdesátých letech, jak je psáno na s. 164, nýbrž až od 15. prosince 1980). Zvláštní je i sazba: Suchého text je doslova rozsekán do krátkých odstavců (i ve srovnání s vydáním v Divadelních novinách), často ještě nesmyslně oddělených vynechaným řádkem. I tato nezdůvodnitelná (že by šlo o počet stran?) a zdánlivě nesouvisející drobnost posiluje dojem roztěkanosti a nesoustředěnosti.

Když knížku dočtete, dozvíte se ještě, že třetí díl, věnovaný sedmdesátým až devadesátým letům, vyjde koncem roku (zřejmě letošního). Kdyby se mělo vydání zdržet proto, že mu autor bude chtít věnovat tolik času a soustředění, kolik si toto složité období historie nejen semaforem zaslouží, dokázal bych se těšit třeba i o rok déle.

MICHAL PŘIBÁŇ

Ztracené blues

Svého času dostal přezdívku „liberecký Balzac“ - možná francouzského velikána připomínal také kulatějším obličejem a postavou, možná to bylo docela trefné přirovnání, kolik osudů, prostředí, postav a postavíček dokázal **Otto Hejnic** (ročník 1945) zachytit při svém líčení „lidských komedií“ československých (ponejvíce pak severočeských) sedmdesátých let. To bylo v době, kdy padaly termíny jako „severočeská literární škola“, do níž Hejnic přispěl svou povídkovou prvotinou V pátek večer (1983) a o pár let později románem Dvě lásky na začátek, a kdy se zdálo, že důležité jsou na knihách jen obsah a pocíty, s jakými je autoři píšou, a že se za chvíli opět bude možné vrátit do báječné mladé a inspirující doby druhé poloviny šedesátých let, v níž Hejnicova generace žila naplno. Po roce 1989 se však mimo jiné ukázalo, že šedesátá léta ať už v hudbě či literatuře jsou všechno jiné

jen ne žhavou přítomností a hlavně že o knihách nerozhodují slova a myšlenky, ale něco, co autor (pokud se skutečně jmenuje Balzac či aspoň Viewegh) těžko ovlivní. Buď jak buď, Hejnicova další kniha zůstala po mnoha pokusech o vydání v rukopise a teprve nyní takřka na koleně vyšla a je distribuována jeho **Ztracená závrať** (Horymír City s. r. o. Příbram), soubor dvou desítek povídek různé doby vzniku i různé kvality.

„Skrz vyschlé všední dny se znovu prodírala hořkosladká štáva vzpomínek na krutý krásný odeznělý svět,“ píše Hejnic v povídce Fanča blues a vzpomíná vskutku intenzivně - na Příbram svého dětství a studii, na uranová pole a hned vedle tankodromy ve Stráži pod Ralskem, na příhody v Liberci a okolí a hlavně na hudbu v mnoha podobách, i na tu svého času zakazovanou a dnes poněkud zapomenanou. Různé „týpky“ lidí se rekrutují ponejvíce buď z prostředí těžebních polí, nebo hudebníků obskurních kapel, sem tam je Hejnic pozorovatelem prchavých lásek, představuje si i příběhy, které se možná vůbec nestaly, domýšlí letmé historky, případně převypravuje ucelenější životní osud (v povídce Himálaj je to trochu barvotiskové rodinné drama stárnoucí ženy a jejích dětí v průběhu několika desetiletí). Nicméně Ztracená závrať je kniha podle mého názoru do morku kostí autobiografická a „autogenerační“, melancholická, nostalgická i mírně optimistická, kniha, do níž se promítl pár kulturních knih, filmů a písniček a také pár původně velkých témat, jako osmašedesátý rok a následné roky normalizace a s tím spojené otázky svobody, přizpůsobivosti i pivního odboje. Není vždycky jednoduché sledovat tok Hejnicových myšlenek a úvah, velmi často odbočuje, vynořují se mu různé asociace, obrazy, narážky, povzdechy. To může někdy text docela dobře ozvláštnit, přiblížit onu prchavou „pěnu dní“, ale jindy prozaičkovy finesy a kudrlinky rychle vyprchají a zbude poměrně tuctový příběh Hejnice - nepřilíš konformního dítete nebo Hejnice - poněkud přestářalého ubertáka...

Sny, touhy a tesklivou hudbou podmalované prchavé vzpomínky na jedné straně a proti tomu popis drsných chlapů v zablácených a smradlavých holínkách a „vatáčích“... Mejdany a diskotéky a na druhé straně noční šichty a nekonečná nuda, zpeřstovaná jen siláckými gesty vůči přihlouplým, ale někdy také užitečně obchodujícím ruským vojákům... Svět, který v české domácí literatuře tu a tam problematizoval již před lety, který ale takhle uceleně se zvláštním zaměřením na podivnou enklávu uranových dolů podává Hejnic jako první a možná také poslední autor. Vyjít tato kniha před sedmi osmi lety v podstatně větším nákladu, s mnohem lepší distribucí i v lepší úpravě (byť kresby malíře Oty Macka nejsou špatné) a redakční přípravě, která by zřejmě posílila nosnou „uraňáckou“ notu na úkor nevýrazných povídek, mohl to být docela vzrušující spisovatelský „comeback“, obdobný tomu, o jakém (marně?) sní Hejnicovi zneuznaní stárnoucí bigbitáci. Ze žhavé závratě se však stala Ztracená závrať, ztracená a už i zatracovaná historie, ztracené blues o iluzích téměř balzacovských...

VLADIMÍR PÍŠA

Nová česká postmoderní novela

Od roku 1982 vyšla nyní už šestnáctá knížka prózy **Jaroslava Bočka** - literáta, filmáře, novináře a politického myslitele. Vydal ji Český klub v nakladatelství Josefa Šimona (254 stran) pod názvem **Ruské tango**. Ve středu napínavého, dobrodružného příběhu z prostředí ruské mafie v Praze je milostný vztah české sexbomby a jejího o šest let mladšího milence, ruského zabijáka, veterána z afgánské války, bodygarda v erotickém klubu.

Svérázně ironický literární přepis Bočkova scénáře pro film spojil pokleslý námět z oblasti „krimi“ s vysokou literaturou. Tematicky i výstavbou syžetu autor travestuje zprofanovanou metodu „socialistického realismu“ do metody „kapitalistického realismu“ našich dní. Do děje je rafinovaně zařizovaný i trojnásobný motiv svádění a vystupování dvou románových mužských prota-

gonistů spojených jednou osudovou ženou. Odkazuje jednak ke Kristovu pokoušení na hoře, jednak souvisí s motivickou výstavbou Posledního máje Milana Kundery, autorova oblíbeného učitele na FAMU.

Čtenáři se nechávají na vůli, zda se chce jen bavit nebo zda bude vnímat text jako dobovou společensko-kritickou metaforu. V záplavě únikové anebo artistní prózy lze proto poslední Bočkovu experimentální odskočení vnímat jako výzvu a memento českého spisovatele, který nikdy neztratil smysl pro společenskou odpovědnost, angažovanost a poučený nadhled.

Příběh napsaný lehkou rukou obratného vypravěče má řadu dalších skrytých poselství a až cynických jinotajů. Ústřední téma vlastně není láska, je jinde: Velcí šéfové v něm plní plán vlastní metamorfózy: Z mafiánů se postupně klubou bankéři. Pointy Bočkova příběhu vychází proti reálu ještě eufemisticky až idylicky - jsou bledým stínem skutečných a krutějších způsobů vznikání nové elity. O střelbě a explozích už nejen čteme v novinách a vidáme je na obrazovkách, už se nás bezprostředně dotýkají, i my se ozbrojujeme.

V příběhu je Leon bodygardem v pražském hotýlku a Lucie, pěstěná, vzdělaná a ambiciózní sekretářka Velkého šéfa, jednoho z bossů odbočky mezinárodní ruské mafie v Praze, neodolá jeho zájmu a mužné přitažlivosti. Oba uchopí vír milostné touhy, smyslnosti a pak i láska. Erotický vztah se nezdá utajit a to znejistí jejich postavení v gangu. Ji brzy naplňuje poměr neblahými předtuchami a žárlivostí. Nezkrotnou závist a zášť vzbudí u dalšího komplice a nápadníka, ale také další mocné, kruté a Leonem odmítnuté ženy z konkurenčního gangu s příznačnou přezdívkou Stalina. Erotika a chtíč, které jsou pro tyto jednoznačně záporné hrdiny běžně dostupné za peníze, se jim vymykají z rukou. Viníci musí být potrestáni. Spouští se časový spínač vedoucí do krvavého a zákeřného rozuzlení na terase průhonického motorestu.

I když se autor bude bránit, nejde v jeho novele o čistě dobrodružný žánr, ale spíše o tzv. kriminál. Proto někteří recenzenti Bočkův „román“ poněkud nepřesně charakterizovali jako detektivku. Lze to připsat na vrub málo diferencované české literárně-vedné terminologii pro oblast žánru „krimi“. Ten se výrazově a tvarově velmi rozrůznil a zasahuje už všechny literární vrstvy od klasické novely (Poe), přes zábavnou literaturu, až k literárnímu braku. Boček těmto literárním konotacím věnuje mimořádnou, ale nenápadnou pozornost.

Dalším živým tématem je problém banalizace zla, smrti, zločinu. Spisovatel kolem společensky nebezpečných individuí tvoří málem sympatické auro, přes kterou se snaží číst a vysvětlit nitro jejich pohnutek. To je podstata jeho tajemství postupného odhalování.

Motivy záhadnosti, prvky „krimi“ a erotické epizody si už vyzkoušel Jaroslav Boček nejméně ve dvou svých starších prózách. Novum na posledním románu je skutečnost, že vznikl jako přepis filmařsky řemeslně perfektního scénáře pro film. To novele nejspíš prospělo.

Autor rozumí mateřštině, ale jeho obraznost je především vizuální, filmově stříhová. Popisné odbočky a reflexe jsou minimalizovány. Celek i detaily prostředí a scenerie jsou autenticky pražské a dokonale zařité, přesně lokalizované, fungující a funkční včera a dnes. Aforistické poznámky, ironické postřehy a dialogy, někde až humorný nadhled i v mezních chvílích, prozrazují schopnost zašifrovat příběh do vícevýznamových sdělení se symbolikou, která odkazuje na podprahová, archetypální paradigmatu lidské zkušenosti a místní kultury. Tato sdělení může, ale nemusí čtenář dešifrovat z textu.

Podtextem konstrukce dobrodružného příběhu je vysoká literatura. Tím se na první pohled prvoplánový text povyšuje nad pouhé čtivo, graduje estetickou působivost a zřetelně novelu - „román“ přiřazuje do postmoderního proudu české prózy. Autor nedopustí, aby osud Lucie, mafiánky česko-ruského původu, vyústil do nešťastí a děj končí ve sladko-bolném happyendu. (Tak to čekají přece odedávna všechny čtenářky provinčních milostných story.) Ani náznakem se nemotouje. Skoro happeningová rozuzlení inscenuje Boček do bordelu, na terasu periferní restaurace, před krematorium s podplacenou

noční obsluhou. Vysoké a nízké je v jednotě a bez potíží vstupuje i pod erbovní krovky historických budov Malé Strany. (Odskoky do Moskvy, Berlína a Amsterdamu jsou v příběhu podružně informativní a schematické.) Nejvyšší boss a jeho česká družka už v Praze přece zakořenili, oba vědí, jak se požitkářsky a snobsky užídobují pokrmy v luxusních restauracích.

V manželském štěstí jsou zapomenuti všichni přísluhovači, ti vykořenění a poznamenaní lidé z divokého východu: kurvy a pasáci, překupníci drog, vyhazovači, převaděči bílého masa. Všichni malí, větší a ještě větší čeští a cizokrajní grázlové.

Autorovi nejde o společenskou analýzu ani o kritiku. Víc pro něj znamená jeho literární přesvědčení. Chce pobavit čtenáře zajímavým příběhem. Vždy přece respektoval čtenářskou poptávku, vycházel jí v ústrety. Nepodbízel se ale literárním brakem a nedělá to ani teď. Ve dnech, kdy se znovu z novin dovidáme o soudní dohře krvavé mafiánské bitky v průhonickém motorestu, o vendetě na jejich českém komplici a kdy krvavá střelba pokračuje a veřejnost ještě nezapomněla na záhady razie U Holubů, můžeme si na jeden zátaň přečíst Bočkovy nové tajnosti pražské: Svátkovsky romantický příběh z pražského podsvětí.

Zkušený autor nabídl čtenáři variace na gangsterské Chicago (ve které se dnes občas mění Praha) nebo na rytmy šíleného tanga (s asociacemi na křepčící neppmany - zbohatlíky v Pitřer let dvacátých). Ti také nevěděli nic o tom, co přijde. Ani dnešní to nevědí. Poslední profesi levicového komentátora, reportéra a politického analytika Jaroslav Boček nyní nezapřel ani jako prozaik.

IVO FENCL

Hrozí loutkám AIDS?

Příběh svého zatím posledního románu **Neštěstí těch druhých**, který u nás osm let po francouzské premiéře vydalo letos v překladu Jiřího Šáka nakladatelství Ivo Železný, zasadil spisovatel **Pierre Boule** (1912) do zhruba deseti let posledních dvou dekád tohoto století, v nichž sledujeme osudy celé desítky postav. Román je dělen do čtyř částí, mezi nimiž se děj posouvá vždy o pár let vpřed - po stručné rekapitulaci „vystřiženého“ úseku autor líčí zpravidla jen několik zásadních událostí a zraní následků posléze opět přeskochí až k hotovým faktům. V námětu zúročuje mj. své znalosti získané v meziválečném období během čtyř let strávených v Malajsii v pozici zástupce gumárenské firmy.

Hlavní hrdina Alexandre Shark (er-forma) zdědil po otci kaučukovou firmu se sídlem ve Francii, ale s rozsáhlými plantážemi v Malajsii. Autor v něm představuje „*typ tvrdého muže, který [...] je posedlý myšlenkou přivést k rozkvetu vlastní skomírající firmu*“, píše se ve zkratce na záložce a o moc složitěji to skutečně ani říci nelze. Shark si v roce 1982 v novinách přečte, že jediným účinným prostředkem proti nákaze virem HIV je prezervativ, což vzhledem ke své situaci majitele gumárenské firmy před krachem vnímá jednoznačně. Veškeré jeho úsilí má od toho okamžiku jasný směr - vydělat na šíření AIDS a celosvětové vlně strachu z něj.

Svému cíli podřídí Shark vše a spisovatel mu v tom vychází velice vstřícně. Svět a všechny jeho relevantní kladné i záporné stránky musí fungovat co nejprimitivněji, aby hrdinův (autorův) záměr nebyl narušen - v běžném životě komplikované překážky jsou v životě hrdinově odstranitelné jedním telefonátem apod. Vlastně cokoli lze vždy zásadně a k radosti aktéra změnit jedinou akcí - je to zkrátka úspěšný starý muž. Ačkoliv někdy jeho činy vypadají trochu nelogicky, zcela beze smyslu nejsou, neboť, jak se ukazuje později, byly nutné pro další děj. Že se ke Sharkovi leckdy nehodí a v kontextu jeho jednání a motivací k němu působí nevěrohodně, není přece tak důležité. Elementární složky kolidují také v kauzální stavbě příběhu - Sharkovo gumové impérium se stále potýká s předsudky a mizivou odezvou nové reklamní kampaně, a přitom už nebyvale expanduje atd. Podřízenost světa autorskému plánu je takřka absolutní.

Nevyskytuje se nejistota, vedlejší účinky, nic takového, nad proměnlivostí světa se nemedituje. Mravní ponaučení je nutno vyjádřit jasně: bezohledný boháč dostane za

vyučenou božími mlýny, které melou pomalu, ale jistě. Několik let se Shark snaží udržet nárůst zisku a všemi způsoby zneškodnit nalezení léku proti AIDS (je samozřejmě skvěle informován a ve světě této prózy jsou navíc jen dva vědci, od nichž lze něco podobného čekat) a jeho jediným „slabým“ místem (kladnou stránkou) je už od počátku silný otcovský vztah k synu Alainovi. A co se nestane. Ta snad nejjednodušší verze závěrečné zápletky čtenáře napadne již asi v polovině knihy. Dalších osmdesát stránek čte proto, aby se dozvěděl, že se nemýlí. Alain je skutečně HIV pozitivní a v rámci přehlednosti onemocnění obzvláště rychlou formou AIDS. Otec si může oči vyplakat, že jej svou touhou po penězích a spolky s teroristy možná připravil o lék.

Náhlou odhalující změnu pohledu nebo záladnosti ukryté v tajemných souvislostech zde nelze očekávat. Když plukovník Nicholson spatřil kabel vedoucí od pilířů mostu přes řeku Kwai, bylo nejisté, jak rozsáhlý je jeho blud a jaká bude jeho reakce, až mu do mysli konečně prorazí pochopení reality. Autor si se čtenářem a výsledným vyzněním příběhu hrál až do konce. V Neštěstí těch druhých jsou ale postavy i směr příběhu narýsovány od úvodu tak tlustými čarami, že čtenáře nepřekvapí ani nic (snad že v knize z nějakého důvodu nenajde obsah, ačkoliv kromě číslování kapitol má román čtyři pojmenované části). Boule přišel s tuctově zpracovaným příběhem, v němž má celosvětově aktuální téma navodit dojem závažnosti. Vzhledem k podání však v tomto případě skutečné vžití nepřipadá v úvahu. Kniha je napsána čtivě, nese ale zároveň stigma jakéhosi loutkového divadla, s jehož aktéry lze sice zahrát cokoliv, jsou to ale stále jen dřevění panáci na šňůrkách.

MICHAL SCHINDLER

Hráč

Miroslav Huptych zvedl čtenáři, neznalému pracovat s tarotovými kartami, skokanskou lafku do nezdolatelné výše a předurčil ho tak do role pouhého čtenáře. Přeskočil znamená odebrat se do nejbližšího krámu, v němž tarotové karty vedou, seznámit se s návodem a trénovat hru. A potom - jak pevně věřím - získá básnická sbírka **Tarot a trakaře** i možnost pohledu *shora* při výstoku a *zdola* při dopadu. Jelikož jsem zmíněný nákup neprovedl a netrénoval, obávám se, že nejsou splněny všechny podmínky k tomu, abych se předem nemusel omluvit a nepocítoval jistou nekompetentnost tohoto psaní.

Knihu vydala v roce 1997 Mladá fronta, je formátu 165 x 235, lepená, tištěná na křídlovém papíře a všechny tyto atributy mohou vzbuzovat poněkud nelibost nad přílišným luxusem. Vezme-li se ovšem v potaz, že nedílnou součástí díla je dvacet šest barevných koláží, vyžadujících dokonalou reprodukci, je luxus křídlového papíru mimo diskuzi: výtvarné dílo se prostě jinak kvalitně tisknout nedá. Přepych je tedy pouze zdánlivý a je podmíněn technickou stránkou věci.

Autor knihy se narodil v roce 1952, jestliže se neurazí, dovoluji si mu přisoudit příslušnost do první vlny líně kovářkovského Zeleného peří (se Zuzanou Trojanovou a Alexandrou Berkovou), zrající na čteních v Rubínu tak nepřehlédnutelně, že se musejí svých prvních knížek zakoupit dočkat v půli osmdesátých let. A vystoupit s poetikou diametrálně odlišnou od oficiální. Přesto žádná erupce: po Srdcovém střelci (1984) Národní přírodopis tajnokřídých (1989), Černá slepice aneb Kterak se líhne bazilisek, jenž do domu štěstí přináší (1991) a Zodiac (1994). Vyjmenováno nejen pro pořádek, nýbrž jako srovnávací materiál: prvotina: karta byt z balíčku karet klasických. Srdce: symbol lásky. Střelec: ještě ne král. Kniha druhá: systémové třídění a řád na základě společných znaků: tajných. Třetí kniha je výběrem z lidových pověr. Zodiac není knihou v pravém slova smyslu: jde o předmět užitého, kalendář. Není Miroslav Huptych básníkem jediného tématu?

Přemýšlel jsem, nakolik koresponduje koláž na obálce, na níž se t i š e vznášá zepelín v renezančních arkádách, stříbřitě osvětlovaný měsícem nad mořem, v němž se r u d ě odráží sluneční západ s obalem první desky kulturní rockové skupiny, a ne-

ni-li to hudba krásy mládí, nostalgicky vzpomenuť.

Ostatně: kniha nemá obsah a nebyla-li by lepená, šly by jednotlivé listy balíčku míchat. Nemá obsah schválně. Je alespoň záměrně slepená, aby nemohla být uspořádána jinak, podle volby uživatele? Dvacet dva je „velkých básní“, dvacet dva jsou trumfy velké arkány. Tradiční středověké symboliky, odpovídající dobou svého vzniku kulturní atmosféře středověké renezanční Itálie, alegorickým triumfálním průvodům karnevalů. Kniha obsah nepotřebuje, je daný tajemstvím samotným, listy jsou číslovány od 0 do 21, povšimněte si laskavě u titulu každé básně. Co list, to koláž. Je koláž primární? A básně ji ilustruje nebo je tomu naopak? Nic bezúčelného: Spravedlnost stojí v hromadě zutých bot, jistě ve skladišti koncentračního tábora. Síla pokládá pěst pravé ruky na louku, na hruď kyrys, dva rukávy uniforem patřících různým stoletím, dva různé řády, jeden z nich německý železný kříž, místo hlavy stroje, vespod ještě Peltonovo kolo a hnací mechanismy, namísto mozkovny však už jen kanony většího a většího kalibru. Soud: varhany a Kamené varhany, lidský výtvar a geologický úkaz, Mozart: Dies irae. Svět: Laokoon rdousený hady, lana jako pevné pouto člověka se jsouncem i skrze něho samotného. Koláže obdobného charakteru nejsou v českém výtvarném umění ani v literatuře žádným novum, masově je najdeme u surrealistů v předválečném období. Jsou i Huptychovy verše stejného rodu? Na první dojem možná, ale při pozorném nebo opakovaném čtení tak jednoduchý soud vyřknout nelze. Je v nich až příliš mnoho racionální stavby, málo lehkosti a hravosti, víc tíže a zemité syrovosti, víc uvědomělosti a pracovitosti než automatického psaní.

Čtu je jako autorovo ohlednutí se za vlastním dosavadním životem a jeho svážením. Cítím v nich všechno prožité a není toho málo. Slyším v nich zápas, ke kterému se Huptych přiznává dedikací: Tuto knížku s vděčností věnuji svému lepšímu já, které mě neopustilo, když jsem se nenáviděl. Vyčítám z nich touhu po lepším já, směřovanému do nového tisíciletí, jako by bylo zcela jisté, že jedině s lepším a sebezdokonalým já je možno do onoho tisíciletí vstoupit. Ale nevíme přesně, jak se sebezdokonalit, není na to žádná kuchařka a technická příručka, je to velké tajemství. Byť náznakem tu je pokus o návod, 6 Zamilovaný, vroucí modlitba, tichá, pokorná, a přece vášnivá, oslovující ženu, opakovaně oslovující ženu, básně výsostně erotická (*Ať znovu zápasím se smrtí / přibíjením na křížovou kost*), cosi jako nová česká Píseň písní. Láska, samozřejmě.

Tarot a trakaře mají hodně společného s Jámem Lubora Kasala, obě knihy jsou výpovědí o zneklidnění. Je až překvapivé, jak autoři užívají bratrsky příbuzného jazyka: *V březnu zabřezly, národ zkvádrovány, kostliváček, babka od jablek, potenci potentátů, kde tvaruješ, tvoříš / tvory i netvory*, ale to jsou jen klipy, ony ty básně nesou společných znaků víc, tedy je málo porovnávat vytrháváním, musí se číst a procítovat celky.

A chce se přemýšlet, není-li to prostředím líně, vzájemná inspirace putující po ekliptikách drah.

Zbývají ještě další otázky, už jen otázky: proč po Velké arkáně následují ještě čtyři „dvojsny“, tentokrát básně v próze, Poháry, Meče, Mince a Hole, u nichž je koláž „Hvězdného tuláka“? Jsou to náhodně vybrané malé arkány odehrávající se mimo naše vědomí? Prozaizují náš svět velkého tajemství (nicméně důležité: znovu: poháry, meče, mince a hole, svedete prakticky žít bez mincí?!) a relativizují jej?

Proč zrovna trakaře?

Četli jste Huptycha?!

JIRÍ STANĚK

„Zpívá si pro sebe“

Tak jsem se konečně dočkal už před lety avizovaného výboru z poezie spisovatele a písničkáře Leonarda Cohena, který do češtiny převedl Pavel Šrut. Bylo to dlouhé čekání, vždyť na první zmínku o tomto chystaném výboru jsem narazil už v roce 1991 v překladatelské revui Trans, kde navíc vyšlo i několik písňových textů. Tehdy vydání připravoval Odeon. Druhou zmínku jsem

objevil počátkem loňského roku v UNI. A tak jsem jenom čekal, kdy se konečně Šrutova překladu dočkám. Mezitím byla v Čechách vydána Cohenova sbírka *Smrt muže, který patřil jedné ženě* (ANDO Publishing 1996, překlad Ivory Rodriguez). Snad i z tohoto důvodu pozměnilo nakladatelství Mladá fronta původně plánovaný název knihy *Smrt miláčka jedné ženy* na lapidární **Výbor z poezie** (1998).

Mnou dlouho očekávaná kniha přináší na necelých sto padesáti stranách průřez Cohenovy básnické tvorby z let 1956-1978, ve které se jen těžko stanovuje hranice mezi tvorbou písňovou a básnickou, neboť ty se navzájem prolínají i autoru samotnému: *Pokud se tento text tváří jako báseň, / měl bych tě varovat hned na začátku, / že jsem to neměl v úmyslu. / Nechci nic proměňovat v poezii.* Výbor je členěn do oddílů nazvaných podle básnických sbírek z výše uvedených let. Bohužel tak neobsahuje básně z let posledních. Seznámení s Cohenovou poezií tohoto období, kdy básník opustil svou židovskou víru a stal se buddhistickým mnichem, bude tedy nutno odložit na později.

Jedním z témat ohraničujících svět Cohenovy poezie je láska. Tento cit, nebo ještě lépe vztah mezi mužem a ženou, často sousedí až se zběsilostí. Spíše než o lásce s romantickým nádechem je zde vhodnější mluvit o animální pudovosti, která k sobě navzájem přitahuje příslušníky odlišných pohlaví. Takovýto obraz autora vystupuje do popředí textu především v závěrečné části výboru *Smrt muže jedné ženy*, která obsahuje verše z knihy *Death of Lady's Man*. [Pandán k této sbírce poezie představuje autorovo písňové album *Death of Lady's Man (Smrt sukničkáře)*]. Jemný nádech cynismu, s kterým jsou city zaznamenávány, má svůj pramen nejenom v neuskutečněných představách, ale naopak i v těch uskutečněných, od tužeb se lišících. Slovo *toužení* je erbovním slovem těchto Cohenových milostných veršů.

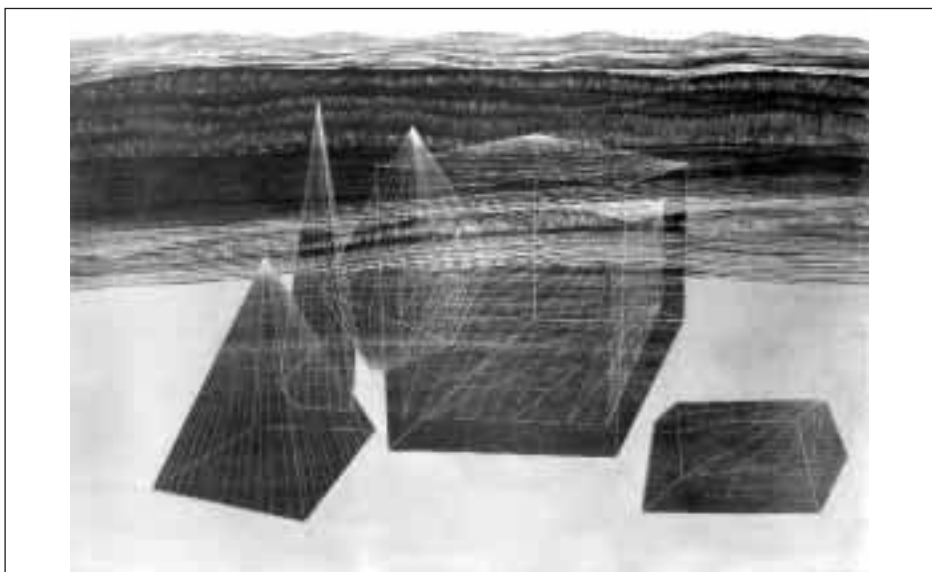
Vzhledem k tomu, že tato závěrečná část výboru obsahuje básně, které již česky vyšly, nabízí se možnost srovnání obou překladů. Při porovnávání shodných textů pak do popředí vystupuje Šrutova zkušenost. Ta je nejvíce patrná na drobných detailech textu. Rodriguezův překlad je méně věcný a v několika konkrétních obrazech i nepřesný. U Šruta je navíc zúročena i dlouholetá práce s básnickým obrazem, a tak jeho překlad o pár bodů vítězí.

Ale Cohenova poezie není pouze o lásce. Značná část veršů ve věnována reflexi autorského subjektu i psaní samotnému. Vždyť třeba právě tímto aktem, kdy je stvořeno něco nového, dosud neexistujícího, se můžeme aspoň na chvíli přiblížit bohu (*Tu to píseň tvořím pro tebe / Pane světa / který máš všechno na světě / kromě této písně*). A Cohenovi se to daří v písních i poezii.

PAVEL KOTRLA

Figura, strom, dům, krajina a krystal

Řečeno velmi stručně, ikonografií těchto pro Jiřího Kaloče podstatných témat a jejich vztahy se poutavě zabývá prof. **Petr Wittlich** ve studii **Zrcadlení** - Nástin monografie Jiřího Kaloče (Vydalo sdružení BJORK, 176 stran, formát 215. 305 mm, 142 reprodukcí, 15stránková úvodní studie.

J. Kaloč, „Z Orlických hor“, 1986-87

Biografie, seznam prací, výstav a resumé česky a anglicky. Typografie M. Šálková, tisk Graspo Zlín.) Autorovo zaujetí prací pětapadesátiletého malíře, jehož cesta k profesnímu školení a k vlastnímu výrazu nebyla snadná (ani z důvodů vnějších, ani vnitřně, duchovně) je dlouhodobé - a snad mohou říci: jako kdyby kopírovalo cestu, po níž došla k chápání a přijetí Kaločova díla i širší veřejnost.

J. Kaloč je autor, kterému přítomnost, ale i vzpomínka, konkrétnost, ale stejně tak racionalizující zobecnění vymezují jeho meditativní horizont. Výraz, kterým nám dává nahlédnout do zisků a výsledků svého zvažování věcí cenných a bezcenných, toho, co trvá, a toho, co pomíjí, není opravdu snadno uchopitelný: nesporná dokonalost, rafinovaná artistnost výtvarného podání, podložena také zkušeností restaurátorskou, je podle mého mínění do určité míry paradoxní překážkou pro vidění spěchající, zběžně zařazující, účelové.

Obrazy J. Kaloče, vznikající už déle než čtvrt století, to jsou díla, která se nevydávají na první dotyk; jsou to práce znepokojivé, byť tiše vyzývající k návratu, k novému, opakovanému zahledění. Jako zrcadla v bludišti.

B. HOLÝ

Dvakrát Vladimír Novotný

Nesnesitelně lehké kritikobý(i)tí?

Při listování svazkem **Literárních kritik** (Bohemia 1997) **Vladimíra Novotného** se mi vybavily nedávné seminární diskuse se studenty na téma smyslu psaní literárněhistorických příruček. To proto, že v tomto kontextu samozřejmě nemohla chybět otázka váhy kritikova soudu. Tehdy jsme řádně zinventarizovali příslušné televizní „tenké ledy“, časopisecké ankety a polemiky, abychom se přes vzdálené Vodičkovy a časově bližší Zelinského a P. A. Bílkovo zamyšlení ocitli před jednou z uvažovaných variant řešení. Ta rezignuje na explicitní příběh dějin literatury a přiklání se k tvorbě slovníkových příruček (autorových, žánrových apod.) vybízejících vnímatele k vlastní dobové literární rekonstrukci. Jak zřejmo, ani toto elegantní vyklouznutí z tenat se nevyhne osidlům tu více, tu méně subjektivní, časově podmíněné konkretizace. Pakliže touha po úplnosti (kupříkladu bez selektivní autorské regulace) dojde svého naplnění, interpretační soud či kritickoanalytický náhled, kontextové zařazení nelze s klidným svědomím vypoklonkovat zadními dveřmi.

V před třemi lety publikované studii *Nová česká literatura I. 1990-1995, Poezie a próza* (kdyžpak se dočkáme pokračování?) Novotný nahlíží na literární provoz I. pol. 90. let cestou tradičního literárněhistorického výkladu. Ačkoli se na příručce mnohým nemuselo líbit zplodění problému, její fragmentarita, násilná kategorizace, na moment aktuální časové poptávky se čtenářské veřejnosti dostalo celkem seriózní odpovědi.

Nynějším svazkem Novotný atakuje českou literaturu jinak, a to cestou shrnutí svých kritik z let 1994-1997, které publikoval na zdejších „tvarových“ stránkách. V téměř čtyřech desítkách recenzí přemítá nad novinkami české prózy a poezie z produkce třiceti nakladatelských domů. Přítom za zánovní nepovažuje pouze texty skutečných literárních noviců, ale i produkci zaběhlých autorů, kteří se však k široké čtenářské obci propracovali z různých příčin až nyní. Svě úvahy řadí abecedně, nikoli chronologicky, jak jsme povětšinou zvyklí z obdobných svazků nenáviděného femesla.

Kritikův zájem o postižení co nejširšího spektra básnické a prozaické produkce, vstupující do literárního kontextu poslední dekády, neohrožuje autorské protežování (pouze pracím Pavla Rezníčka se Novotný věnuje dvakrát). Takže vzniká různorodá mozaika poskládaná ze jmen notoricky známých (od Bondyho přes Kantůrkovou, Macuru, Putíka k Urbánkovi), obecně méně známějších, přicházejících z exilu, samizdatu či undergroundu (Drašnar, V. Fischerová, Kaufmann, Křesadlo, Vejvoda ad.), popř. věkově rozptýlených noviců (kupř. Hrbáč, Chaun, Kahuda, Kuklík, Marysko, Vaculíková). Stranou Novotného pozornosti nezůstává ani klubová scéna, když se zamýšlí nad Almanachem Pant, či literatura regionálního dosahu (Drozd). Žánrově přitom postihuje básnické sbírky, vysokoškolský román, román-dokument, románovou kriminovelu, experimentující i filozofující prózu, moderní filozofický traktát, filozofický cestopis i cestovatelský zápisník, humoresku, povídkové soubory, časově zaměřenou publicistiku.

Existenci dílčího textu Novotný povětšinou vnímá jako výzvu k laboratornímu prosvícení autorského typu, k prozkoumání jeho stylové geneze. Je si vědom, že úspěšný kritickointerpretační akt vyžaduje dodržování zdánlivě elementárních pravidel. Více než zevrubnou znalost autorovy předchozí tvorby, schopnost usadit dílo do domácího, resp. zahraničního kontextu, povědomí o obecně prozatím dosažených limitech tvůrčí originality. Tedy faktory, které spolurozhodují o kritikovu úsilí být co nejbližší pravdě, smyslu díla. Novotný se však při jejich vymezování neuzavírá pouze do imanentního světa textu. Respektuje při jeho výkladu i skutečnosti figurující za jeho hranicí, které aktu tvorby předcházely či je spoluprovozují. Mnoho z jeho recenzí tak nabývá povahy širěji koncipovaných medailonů, v nichž se nejenom reflektuje příslušný text, ale i rekapituluje, resp. přehodnocuje, autorovo dosavadní vnímání literárněhistorickou i čtenářskou obcí (nejrazantněji v případě Bratršovská-Hrdlička). Stranou nezůstává ani literární život, který k pojmu literatury (tak jak ho vymezuje Miroslav Červenka ve Významové výstavbě literárního díla) přináší.

Kritika pro Novotného není prostorem pro osobní ambice, exhibicí pod zářícími reflektory fenoménu (kupříkladu vieweghovského; viz kritické tance kolem Účastníků zájezdu). Koneckonců pro řešení „personálních“ a jiných otázek si vyčlenil specializované rubriky *Hard* a *Soft TVAR*. Kořeny pro kritikovo přikývnutí nebo naopak odmítnutí je tedy marné hledat v osobních sympatiích, popř. antipatiích, jak jsme toho častokrát svědky u některých jiných kritikoboreckých výkonů. Soud u něj vyrůstá z poctivé analýzy významové, konstrukční i jazykové stránky textové struktury, z hledání odpovědí na otázky po autorském zámeru a míře jeho naplnění. Snad jedinkrát volí *soft* formu v případě Chaunových memoárů. Ve stopách režiséra nutkání převést sebenepatrnější, efemérní zážitek na papír nabízí historii vlastního heroického souboje s přetěžkým úkolem, jak se autenticky a přitom zodpovědně vyrovnat s předhosenou návnadou. Nutno však dodat, že kritickou síru dští nejen na literární elvy (vedle Chauna to odnesla zvláště Vaculíková) stejně jako na staré harcovníky (Kantůrková, Dostál, Drozd, Marysko).

I když jazykový imperativ odpovídající klimatu renomovaného literárního periodika celostátního dosahu vyžaduje disciplínu, není předložený kritický almanach čtením akademicky okleštěným a nudným. Samočelně neodráží styl pitvané předlohy, Novotného úsilí po výrazové neotřelosti, jazykové svěžesti je prvkem svébytným, konstantním. Nebrání se hovorovým uklouznu-

tím, šťavnatějším výrazům, hře s archaizujícím (přemejšlováním) i neologizujícím (ultra-počítačový satanaš) lexikem.

Ukončeme konstatováním, že Novotný patří ke kritickým personám, jejichž názoru lze vážně naslouchat, neboť kunderovské memento jim nezní labutí písní.

PETR HANUŠKA

Recenze možná příliš vybrané

Náš pomalu se normalizující (i když se na to na první pohled nezdá) ediční svět je zvyklý už na leccos: básnické sbírky o velikosti světových atlasů, veletržní dvojkolejnost, dotace ministerské, nadační i soukromé, ale aby si literární kritik vydal vlastním nákladem výbor ze svých recenzí, to tu ještě, mám dojem, nebylo. Neinformovanému pozorovateli by se mohlo zdát, že jde o další z projevů literárního narcisismu, publish or perish, ale kdo autora zná, přikloní se spíše k druhému možnému výkladu: jde o snahu ověřit si při novém, knižním vydání platnost kritických soudů.

Třicet osm recenzí publikovaných v letech 1994-1997 ve Tvaru tvoří soubor předložený **Vladimírem Novotným** v knižní (brožované) podobě pod jednoduchým názvem **Literární kritiky - Bohemia** (1997, nákl. vlastním). V ediční poznámce jsou uvedeny důvody pro právě takový výběr. Nelze říct, že by byly zvlášť dostačující. Vladimír Novotný se jistě věnoval autorům publikujícím v oficiálním oběhu po r. 1989 (hlavní výběrové hledisko) ještě před prvním mezníkem a jistě tak činil i na stránkách jiných periodik. Vyšší míru úplnosti by si odborný čtenář jistě zasloužil. Takhle to vypadá, jako by hlavním kritériem byla výše financí, které byly k dispozici k pokrytí potřebných výrobních nákladů. Ale neš, nezačtyvejme se tím, co by kdyby, a pojďme k tomu, co fyzicky jest, tedy ke knize samotné.

Tedy třicet osm recenzí, z toho pět věnovaných poezii, zbytek naprostou většinou próze, jen pár zbývajících dilů, která by se do přísného druhového vymezení nevešla. Novotnému bývá, s větší či menší mírou oprávněnosti, vyčítáno leccos - ukvapenost, faktografická benevolence, to například. Dvě vlastnosti však jeho kritickému habitu upírat nelze - schopnost čtenářsky obsáhnout obrovské množství knižní produkce a, jakkoliv se to nemusí leckomu zdát - neotřelost, originalita kritického jazyka. Obě však mají i svá příslovečně skrytá jádérka zmaru. V tom prvním případě jde o to, že kritický soud je často založen jen na onom prvním, kurzorickém, informativním, neanalytickém čtení, při kterém leckdy leccos podstatného, to, co se vyjevuje až v odstupu od díla, co přináší, použijeme-li obrazivou terminologii Ingardenovu, „kvalita skloubení“, zůstává nepostiženo a důležité významy pak padají pod příliš plný kritikův stůl. Druhá kritická výhrada by směřovala k občasně jazykové a stylistické přexponovanosti. Ve snaze pokusit se metajazykem co nejlépe postihnout jedinečnost literárního díla jsou kritikovy výroky často vybičované až k nechtěné komice a křeči. Nejzřejmější je to na příkladě často používaných superlativních kvalifikátorů: hyperošklivost, ultraracionalita, ultra-počítačový satanaš. Čtenář se musí nutně začít ptát po tom, co ještě k dopovězení o takto uchopeném textovém světě zbývá. Chvályhodná snaha po nalezení osobitého přístupu a vstupu do literárního díla může být zabita v podstatě nicneřkajícím superlativem, který je přece skoro vždy nepřesný. Jako by kritik podlehl mediální zběsilosti reklamních upoutávek zvoucích na nejrůznější megasuperultrahypershow a nebyl schopen pracovat s valéry ztlumenými, ztišenými, s jemnějšími odstíny, nejasnými konturami a prostupnými hranicemi.

To jsou však jen dvě marginální výhrady k svébytnému a poučenému kritickému gestu širokého, možná aktuálně nejširšího záběru. Soustavnost, s jakou Vladimír Novotný představuje literárním zájmem nakaženému českému publiku autory, jako jsou Václav Kahuda, Jaroslav Vanča nebo Bohuslav Vaněk-Úvalský, má zakladatelskou roli a od jeho názorů se často ke svým vlastním soudům odrážejí kritici další (a to nejen proto, že Vladimír Novotný je často tím prvním, kdo se o té které knize zmiňuje).

MIROSLAV ZELINSKÝ

Pokračování z minulého čísla

Spor o významotvornost, tj. především o ohnisko komunikačního řetězce, do něhož by bylo možno umístit představu o utváření významu, se v 70. letech stává centrálním bodem angloamerické literární teorie. K již zmíněným konceptům individuální čtenářské recepce (Hollandovo psychoanalytické promítání se do textu, recepčně estetická představa „implikovaného čtenáře“, Fishova kontextově utvářená interpretační komunita) se polemicky staví teoretici, pro něž významotvorná potence textu spočívá zřetelněji přece jen v něm samém. I v tomto případě výchozí podněty do anglofonního kontextu vstupují spíše odjinud a jsou zde pak dotvářeny a modifikovány.

Dopad francouzského strukturalismu se na první pohled může jevit jako překvapivě zpožděný a malý. V roce 1967 vychází překlad Barthesových Základů sémiologie, doplněný o tři roky později o Nulový stupeň rukopisu, Tzvetan Todorov se v knižních překladech objevuje od druhé poloviny 70. let, Jacques Lacan či Gérard Genette až od přelomu 70. a 80. let. Jediným souvisle a bezprostředně už od počátku 60. let překládaným autorem tak zůstává Claude Lévi-Strauss. Důvodů lze jistě najít více, jedním z možných pak asi bude i dobový pocit, že pro anglofonní kontext strukturalismus zas tak nic převratného neznamená: pojmovou preciznost a důkladné čtení textu přinesla už „nová kritika“, strukturotvorné odkazování a vstupování textů do vyšších, souvislejších celků zase svým způsobem Fryeova archetypální teorie, mající masový dopad především díky oblíbenosti jeho Anatomie myšlení o literatuře (Anatomy of Criticism, 1957).

Pod Scholesově vskutku vstupním Úvodem do strukturalismu v literatuře¹⁾ se prvním uceleným a tvůrčím způsobem rozvíjejícím textem o francouzském strukturalismu stala kniha **Jonathana Cullera** (1944) **Strukturalistická poetika** (1975)²⁾. Cullerova detailní znalost francouzské či ve Francii zdomácnělé literární teorie³⁾ (Saussure, Barthes, Lévi-Strauss, Greimas, ale i Propp či Jakobson) umožnila vytvořit souhrnný koncept strukturalní poetiky, chápající dílo jako systémově podložený sémiotický projekt, v němž svou roli hrají jak literární kompetence a konvence, tak i žánrové a druhové charakteristiky. Strukturalismus je pro Cullera podstatný tím, že nepřidává pouze další z možností, jak v textu objevit či k němu naroubovat další významy, ale že nabízí postižení podmínek a situací, za nichž se tyto významy utvářejí. Namísto nového interpretačního modelu se tu nabízí sémioticky orientovaná poetika, jež poodhaluje dosud skrytý systém, díky němuž se literatura ve svých důsledcích a efektech může projevovat. Cullerovou snahou je specifikovat utváření významu a smyslu textu na základě interpretativních operací, které umožňují fungování literatury jakožto instituce: „Stejně jako jazykový mluvčí vstřebává ucelenou gramatiku, která mu umožní vnímat sérii zvuků či písmen jako větu s určitým významem, tak i vnímatel literatury získává, díky svým setkáním s literárními díly, skrytou schopnost zvládnout nejručnější sémiotické konvence, jež mu umožní vnímat sérii vět jako básně či román, který má jistý tvar a význam.“⁴⁾

Cullerův přístup je pro americký kontext typický v tom, že se nesnaží co nejdříve reprodovovat jistý přístup a zachovat metodologickou „čistotu“ tím, že bude zůstat pouze na půdě tohoto přístupu. Culler od svého pojednání o strukturalismu promítá a domýšlí i přístupy „novokritické“, formalistické, sémiotické a dekonstruktivní. Právě vůči sémiotice Julie Kristevy a dekonstrukci Jacquesa Derridy (zde ještě oba - později zcela protikladně vnímané přístupy - splývají pod nálepkou skupiny kolem časopisu Tel Quel) je třeba vyhranění svůj přístup. Podle Cullera se nelze vymanit z operativních konvencí v rámci přístupu k textu, neboť tyto konvence utvářejí význam. Dekonstruktivisté mu proto připomínají úsilí námořníků opravit na moři loď nikoli vyměňováním vždy jednoho prkna, ale odstraněním hned všech prken z trupu lodi najednou. „Nelze se dostat mimo ideologii, ale je třeba naopak zůstat uvnitř, neboť jak veškeré konvence, které chceme analyzovat, tak i samo pojetí chápání spočívá také uvnitř. Pokud je nějaký kruh, v němž se pohybujeme, tak je to kruh celé kultury.“⁵⁾ Cullerova závěrečná obrana strukturalismu tak zajímavě přejímá představu

heideggerovského hermeneutického kruhu, domyšlenou i na sféru sémiotiky kultury.

Právě zde se již Culler dotýká oblastí, které vnese do amerického kontextu přelomu 70. a 80. let obecná i specificky literární sémiotika. Zatímco po celá 70. léta vycházejí anglicky psané sémiotické práce především v holandském Haagu a jejich dopad na hlavní proud amerického myšlení o literatuře je spíše marginální, přelom desetiletí zde zaznamená radikální změnu. Umberto Eco, Julie Kristeva, A. J. Greimas se dostávají do centra publikační i vykladatelské pozornosti. Po ojedinělé Ecově Teorii sémiotiky (1975) následuje v časově krátkém horizontu celá škála překladů původních i nově uspořádaných souborů. Ecovi vychází Úloha čtenáře: Výzkumy v sémiotice textů (1979)⁶⁾, Estetika chaososu: Sřídověk Jamese Joyce (1982), Sémiotika a filosofie jazyka (1984, tj. v tom samém roce jako italský originál), Umění a krása ve středověku (1986; zde jde v rámci ecovské konjunktury naopak o návrat k práci vydané v ori-

Současná teorie literatury v USA: „No guru, no method, no teacher“?

(vyprávění, část IV)

Petr A. Bílek

ginále v roce 1959), Eseje o cestách v hyperrealitě (1986) a tak dále, takřka každý rok pak jedna kniha či soubor původně roztroušených statí. Obdobně Kristeva: Touha v jazyce: Sémiotický přístup k literatuře a umění (1980), Síly hrůzy: Esej o zoufalství (1982), Revoluce v básnickém jazyce (1984), Výbor z Julie Kristevy (1986). Později následují i Greimas, Lotman aj. V 80. letech tak sémiotika - celkově odkazující spíše k dědictví Charlese Sandersa Peirce než k de Saussurově teorii jazyka - v americkém kontextu vytváří asi nejvýraznější protipól dominantnímu postavení dekonstrukce. Zároveň ovšem probíhá i přisvojování si daných podnětů a teorií, takže třeba práce koncepty Julie Kristevy jsou od druhé poloviny 80. let vstřebávány do metodologií feminizmu, Eco je zase domyšlen na půdě teorie fikčních světů.

Kromě Jonathana Cullera, jehož sémioticky orientovaná východiska Strukturalistické poetiky jsou pak domyšlena a modifikována v knihách Hledání znaků: Sémiotika, literatura a dekonstrukce (1981), Dekonstrukce: Teorie a uvažování o literatuře v poststrukturalním období (1982) a Rámování znaku: Uvažování o literatuře a jeho instituce (1988)⁷⁾, vystupují z celé škály představitelů americké sémiotiky např. **Thomas A. Sebeok** (Znak a jeho mistři, 1979; Znak jako nic než znak, 1990; Sémiotika ve Spojených státech: Pohled zevnitř, 1991), **Lubomír Doležel** (Západní poetika: Tradice a vývoj, 1990; Fikce a možné světy, 1998) a především **Michael Riffaterre** (1924). I on přesídlil do USA až v 50. letech a z původní francouzštiny přešel - podobně jako Paul de Man, Ricoeur a z jiných jazykových oblastí i Eco, Iser či Doležel - do angličtiny až v 70. letech. V té době vydal svou Sémiotiku poezie⁸⁾, v níž se snaží zobecnovat mechanismy utváření významu textem a v textu. Riffaterre popisuje proces utváření významu pomocí peirceovského pojmu „interpretant“ („znak, který převádí povrchové znaky textu a vysvětluje, co všechno by ještě text mohl nabídnout“, tj. jakýsi průvodce, který vede čtenáře textem) a kristevovského „intertextu“, jež zasazuje do své představy gramatiky poezie. Na rozdíl od Jakobsonova konceptu z konce 50. let je ovšem Riffaterrova gramatika poezie širší. Básnický znak má dvě tváře: textově negramatickou a intertextově gramatickou. Je „špatně umístěn“ či „poničen“ z hlediska mimetického direktivně odkazovacího systému, je negramatický jako mimésis, ale „sedí“ z hlediska sémiotického, je gramatický v rámci sítě významového směřování. Čtení není Riffaterrovi výzvou k osvobození představitosti; mechanismus čtení naopak omezuje: vnímatel musí objevit a připustit matriční sémiotické jednoty textu jako celku. Jak-

mile čtenář přestane vnímat jednotlivé části a prvky básně izolovaně, nevyhne se zaregistrování strukturálních paralel, které jej vedou dál. Zvýznamňování je vždy jen poodhalené, neurčitost je po jistou míru odstraněna, ale tento proces je permanentní, neboť zvýznamňování v poezii probíhá jako kruhové dění. Vnímání básně tedy probíhá nikoli lineárně, jako jednosměrná cesta textem, ale spíše jako pohyb na houpačce, s jehož pomocí neustále procházíme textem. Textové odkazování se může měnit právě s úhlem pohledu, který nám pohyb na houpačce umožní. Právě aspekt odkazování, v němž fakt textové jed-

tu skutečnosti, kterou známe. Proto si podle ní do jakéhokoli fikčního vyjádření promítáme především to, co víme o skutečném světě, a k posunům vůči specifickým pravidlům utváření fikčního světa jsme v našem vnímání donuceni pouze tehdy, když už se jim prostě nedokážeme vyhnout. Z poněkud odlišného pohledu je rozvíjen pojem autentifikace, kdy propozicím v rámci fikčních světů v průběhu našeho vnímání připisujeme určitý stupeň platnosti z hlediska toho, nakolik se jeví jako faktické, hypotetické či nemožné v reálném světě. Na základě těchto připisovacích mechanismů funguje komplexní modální struktura fikčního světa (Doležel v článkách v časopisech Poetics a Poetics Today). V polemice s ingardenovským pojetím kompletních (skutečných) a nekompletních (fikčních) entit (tj. Ingardenových schematizovaných aspektů a zobrazovaných objektů) navrhuje Thomas Pavel pojetí stupňovitěho rozlišování entit, které existují bez reálné existence i z hlediska daného kulturního kontextu: matematické konstrukty, nerealizované architektonické návrhy ap. (Fikční světy, 1986). Je možné tedy tematizovat i nekompletnost a je na vnímateli, zda si ji bude minimalizovat či maximalizovat (sugestivním projevem druhé možnosti je disertace o neexistenci záchodu ve viktoriánské próze, kterou píše hrdina Lodgeova románu Den zkázy v Britském muzeu).

Naopak odmítnutím možnosti rozlišit mezi fikčním, možným a reálným se vyznačuje přístup **Nelsona Goodmana** (Způsoby světatorby, 1978, česky 1996), podle něhož i možné světy existují jen uvnitř světa skutečnosti. Inspirativním dialogem s teorií fikčních světů se stává překlad Ricoeurovy rozsáhlé práce Čas a vyprávění (Time and Narrative, 3 svazky, 1984-88), ale také celé naratologické badání 80. a 90. let, které nabízí i zcela jiné alternativy vůči Stanzelovým typologiím¹¹⁾: Příběh a diskurs (1978) Seymoura Chatmana, Čtení kvůli ději (1984) Petera Brookse, Slovník naratologie (1987), Naratologie (1982) a Vyprávění jako téma (1992) Geralda Prince, K teorii řečových aktů v literárním diskursu (1977) Mary Louise Prattové, Komnaty s ozvěnou: Hledání hlasu v moderním vyprávění (1992) Patricia O'Donnella či Diskursivní fikce (1996) Patricia O'Neill. Právě kvantita i kvalita těchto textů na pomezí mezi teorií a praxí, založených obvykle na interdisciplinárním přístupu, zřejmě způsobuje, že ani v 90. letech není literární teorie vnímána jako odtaziťatá, abstraktně spekulativní disciplína. Snad spíše naopak.

Poznámky:

¹⁾ Structuralism in Literature. An Introduction. New Haven 1974. Právě jméno Roberta Scholese může sloužit jako spolehlivý lakmusový papírek toho, kam hlavní proud větru v literární metodologii vane. Pohled na jeho bibliografii nabízí takřka úchvatný obrazek, jak během posledních čtyř desetiletí prošel obdobím zanícenosti pro téměř všechny metodologie, které byly pro americký kontext nějak podstatné, a vždy se k té právě nastupující stihl přiklonit jako jeden z prvních. V minulém roce byl teoretikem masové kultury a médií.

²⁾ Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics, and the Study of Literature. Ithaca 1975.

³⁾ Už v roce 1974 vydal knihu Flaubert: Využití nejistoty (Flaubert: The Uses of Uncertainty), v dalších letech pak následovaly Ferdinand de Saussure (New York 1977, revid. 1986) a Roland Barthes (New York 1983).

⁴⁾ Jonathan Culler: Structuralist Poetics, s. vii. Překlady PAB.

⁵⁾ Tamtéž, s. 254.

⁶⁾ Jen pro chronologické srovnání: část statí tohoto souboru pochází už z Ecovy rané knihy Otevřená díla (L#opera aperta, 1962).

⁷⁾ The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction. Ithaca 1981; On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism. Ithaca 1982; Framing the Sign: Criticism and Its Institutions. Norman 1988.

⁸⁾ The Semiotics of Poetry. Bloomington 1978.

⁹⁾ Fictional Truth. Baltimore 1990.

¹⁰⁾ Naming and Necessity. Cambridge 1972.

¹¹⁾ Stanzelovy Narativní situace v románu vycházejí mimochodem v USA až v roce 1971. a Teorie vyprávění v roce 1984.

(Dokončení příště)

TVAR 12
1998

Ročník IX. Vydává Klub přátel Tvaru. Vychází s podporou Ministerstva kultury České republiky. Šéfredaktor Lubor Kasal. Redaktoři: Jana Cervenková, Věra Pašková, Božena Správcová, Jakub Šofar, Tajemník Milan Rokytka, Korektorka Hana Růžičková. Předseda Klubu přátel Tvaru Pavel Janoušek. Správní výbor Klubu přátel Tvaru: Michal Bregant, Daniela Hodrová, Jaroslava Janáčková, Lubor Kasal, Viktor Kolář, Mirek Kovářik, Zdeněk Lorenc, Vladimír Macura, Vladimír Novotný, Jiří Přebal, Jiří Rulík, Alena Sobotková, Jiří Trávníček, Aleš Zach, Miroslav Zelinský. Adresa redakce: 112 86 Praha 1, Na Florenci 3, telefon 282 35 35, 282 34 35. Redakci nevyžádáné rukopisy, kresby a fotografie se nevracejí. Grafická úprava Jakub Tvar. Tiskne Česká typografie, a. s., Praha. Rozšiřuje A.L.L. production spol. s r. o., PNS, RAM, Mediaprint-Kapa a redakce. Předplatné ČR: A.L.L. production spol. s r. o., P.O.Box 732, 111 21 Praha 1, tel.: (02) 24 00 92 07, fax: (02) 24 23 10 03, e-mail: allpro@inbox.vol.cz; redakce Tvaru, tel.: (02) 282 34 35 a PNS. Předplatné SR: L.K. Permanent s. r. o., P.P. č. 4, 834 14 Bratislava, tel./fax: (07) 5253709, (07) 5253710, (07) 5253711, (07) 5253712. Objednávky do zahraničí: A.L.L. production spol. s r. o., PNS, Hvoždanská 3-5, Praha 4 a redakce. Předplatné může být hrazeno ve valutách. Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, s. p. odštepny závod Přeprava čj. 3728/96 ze dne 4. 11. 1996., OZSeč Ústí nad Labem, dne 21. 1. 1998, j. zn. P-326/98.

ISSN 0862-657 X

F5151 46771

14. Kč

11. června 1998